

Любов ПОНОМАРЕНКО

НЕХВОРОЩ

Новели та повість

Видання друге

Полтава
«Дивосвіт»
2016

УДК 821.161.2(477.53)
ББК 84 (4 УКР – 4 ПОЛ)6
П 56

Пономаренко Любов.

П 56 Нехворош: Новели та повість. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – Вид. 2-е. – 192 с.

ISBN 978-617-633-163-6.

У новій книзі відомої української письменниці Любові Пономаренко переплітаються найкращі традиції реалістів, імпресіоністів, експресіоністів, сюрреалістів: новели зачаровують і водночас приголомшують читача, безумовно, запам'ятовуючись. Характери героїв вияскравлюються переважно на рівні емоційно-інтимних рефлексій на драматичні повороти долі, ситуації на межі життя і смерті. Таємниця, подих якої відчутний майже в кожному творі письменниці, проєктується на взаємопроникнення реального й потойбічного.

У повісті "Нехворош" дві самотності долають простір і позাপростір назустріч одна одній, мають зазирнути в серце темряви і світла, щоб збагнути: "дім людський не на Землі, а в душі" і "кожен має здобути свій дім".

Проза Любові Пономаренко відповідає світовим взірцям символіко-психологічного письма і не залишить байдужим сучасного читача.

УДК 821.161.2(477.53)
ББК 84 (4 УКР – 4 ПОЛ)6

Ви́пущено на замовлення Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської облдержадміністрації за планом випуску соціально значущих видань.

У дизайні обкладинки використано картину Миколи Кочубея "У вічність".

ISBN 978-617-633-163-6.

© Пономаренко Л. П., 2015.
© Дивосвіт, 2015.
© Пономаренко Л. П., 2016.
© Дивосвіт, 2016.

КОВЗАНКА ДЛЯ ЛАСТІВКИ

Ч

ерез відлигу береза біля двору виграє сережками. Немов голуби походили по небу. Дивлюся, як колихається віття, і біжу по фотоапарат. Тільки повертаюся, а навпроти, через дорогу, зупиняється біла "десятка". Це Ростислава. Вона виходить у хутрах і шовках, тонкими підборами застряє у старому снігу. Кадр, кадр, кадр. Знято. Сьогодні вона мов артистка! Виставляє сумки, зачиняє дверцята. І тут помічає мене:

– Ей, Грибе, вимикай шарманку та допоможи занести речі!

Мить я вагаюся: віднести фотоапарат чи взяти її гостинці в другу руку? І тут же хапаю сумки, а вона відчиняє хвіртку.

Ростислава старша на десять років.

Ми живемо по сусідству. Я був у першому класі, вона – в десятому. І на урочистій лінійці в школі сусідка вела мене за руку.

Я не Гриб, моє прізвище Піддубень. Школа в нас у селі маленька, тридцять два учні, а в десятому – всього вісім. На ім'я мене ніхто не називає, тільки Піддубок, Дуб, Гриб, та я вже звук, вони ж не зозла. Навіть учитель біології, коли я чогось не знаю,

піднімає вгору вказівний палець і вимовляє латиною "кверкус кверкатіс", що має означати "дуб дубовий".

Від нас до Удаю – подати рукою. Ріка рудіє очеретами й біліє снігами. Коли будували міст, то зробили насип, а потім його так і не розправили. Тепер вода тече ліниво, ледь рухається.

Найбільше Ростислава любить річку, ось і тепер зупинилася на ганку, задивилася й замовкла. Її мати гукає, щоб заходили, а вона все стоїть і раптом каже:

– От якби не було снігу, покататися б на ковзанах, правда? У тебе ще є ковзани?

– Та є, – кажу. – Там розчистили майданчик, якщо хочеш, можемо завтра піти.

– Правда? – аж зраділа Ростислава. І тут же строго запитала: "А ти рубав ополонки?"

– Рубав, – тішуся несподіваною увагою, – рибі є чим дихати. Завтра покажу.

Виглянула її мати, і дівчина несподівано чужим голосом кинула:

– Ну давай, Грибе, завтра побачимось.

* * *

Живу з бабусею та з дядьком Юрком. Бабуся до пенсії доїла корів, тепер мріє, щоб після школи я вивчився на директора. Щоб ходив у костюмі з папкою в руках. Задля цього вона щовечора мене запитує: "Ти повчив уроки? Ти поскладав усе назавтра? Ти слухаєш учителів?" А ще, коли засну, перевіряє мої кишені, чи немає цигарок. Я не раз їй казав, що хочу бути лісником. А бабуся піднімає на мене пізньоосінні очі й махає покрученою рукою: "Та ті лісники, скільки їх не було, всі п'яниці й живодери". Починає називати, кого з них вигнали з роботи, а хто згорів від горілки.

Мати народила мене в шістнадцять років. Коли я був немовлям, пішла купатися, стрибнула з мосту і розбилася об палю. Про мого батька ніхто так і не довідався.

А я живу лісом. Навесні після школи іду в Долини чи в Рудьків або Новищину, копаю саджанці беріз, лип, дубків, глоду, шипшини, висаджую на пагорбах. За літо половина дерев

засихає, їх загризають кози та ламають діти. А навесні я висаджую нові. Деякі дерева вже як рука втовшки.

По кишенях у мене клапті паперу й недогризки олівців. Бува, якийсь вірш прийде.

Дядько Юрко працює в Києві охоронцем. Зростом він малий, але такого сильного чоловіка в селі немає. Дядько каже: "Не лізь у лісники, чоловік повинен сім'ю годувати. Що ти з лісу принесеш, хіба сіна? Поїдемо в політех".

Торік перед днем народження він запитав мене, що краще, мобільний чи фотоапарат. Я почав стрибати до стелі й волати, що хочу фотографувати. Він подарував мені професійний "Олімпус-420". Тепер от знімаю. Одного разу простежив за лосем, він майже до села дійшов: "Сміється ліс, регоче, аж сичить, дрібними кучерями чуб злітає вгору. Старезний лось кущів ламає віть і до лосихи пошепки говорить". Лебедів на ставку біля лікарні теж зняв. Однокласників, щоб на згадку було. І її, Ростиславу. Як вона приїздить додому, піднімає і широко розкидає руки, мов хоче обняти двір. Як улітку купається на чистоводі. Як на городі танцює.

Зображення чітко, видно найтоншу бадилінку. Можна наблизити предмет, можна віддалити, змінити відтінки кольорів. Я ще не вивчив усі заморочки цифровика, але хлопці мені заздять.

До школи ходжу в сусіднє село через міст. По тому, яка річка, можна дізнатися про погоду. Сніг просів – це на морози, очерет нагнувся – відлига буде. Для мене річка й ліс – як сім'я. Не уявляю, що поїду із села і всього цього не бачитиму. А до тепла вже недалеко. Он синичка голосно тинькає на кущі – весну вигукує.

Про ковзанку на Удаї я збрехав. Бо давно чекав Ростиславу і хотів побути з нею. Восени ми дивилися на посаджені дерева. Дівчина сказала, що там не вистачає ялівцю і пообіцяла привезти. Ялівець треба садити, коли ще заморозки. Це я точно знаю.

Пообіцяв Ростиславі ковзанку – треба зробити. А тому притьмом лечу поратися – витягаю з погребя буряків, скидаю з горища вівса, напуваю корову. Підлещуюся до бабусі:

– Можна я піду духи перевірю?

Духи – це такі ополонки, накриті очеретом, де ставлять козубки і ловлять в'юнів.

– Юрко перевірить. Сідай за уроки.

– А я вам мітлу з очерету наріжу. Можна? Сьогодні ж субота!

– Хитруняка! – свариться бабуся. – Нічого вештаться по холоду.

Хапаю лопату й сокиру, лечу. Знаходжу місцину на чистоводі, починаю щосили розгортати і розкидати сніг. Уявляю, як вона прийде кататися і як здивується сліпучій білизні навколо. Попереду – Боса Гора, збоку очерет, а далі сосни.

Не знаю, коли в мою душу просочилося це. Може, в першому класі, як Ростислава вела на урочисту лінійку.

А може, на зарядці, що дівчина проводила перед уроками для всієї школи.

– Стаємо на праву ногу, нахилиємося вперед, руки в сторони. Це вправа "Ластівка", – полетіли, полетіли!

Вона легка і граційна. Тоненька і гостра. Коли літає на ковзанах, то скидає руки, наче крила.

Колись малим я впіймав ластівку, яка залетіла у веранду і билася об шибку. Взяв у долоню, а вона така пружна, тремтить і рветься. Скільки було сили в тому маленькому тілі!

Думаю і думаю про Ростиславу. Як до школи йду, як сиджу на уроках, як на лижах по лісу біжу. "Вже місяць лід на бурчаку лама. Так болісно, так щемно пахне соком, Мов хтось сопілку ріже крадькома, Щоб ти почула пісню ненароком". Майже нічого не знаю про неї. Знаю, що закінчила університет, програміст. Що на квартирі десь живе. Боюся про неї дізнаватися, а якщо в неї хтось є? Але варто випадково почути її ім'я, і в мене в голові ураган: ховаюся, тікаю, обличчя горить. Панічно боюся, щоб не прочитали моїх думок.

Спочатку майданчик такий, як кімната. Згодом – як двір. Нарешті, нарешті це вже ковзанка! Поспішаю, щоб устигнути до темна. Руки тремтять від напруги, палить дихання. Тепер додому, бабуся вже нервує. По дорозі вирубую ще дві ополонки, хай рибка гуляє. Вода чорна від чорного дна. Бігають жучки і хитається коріння. Ти ще побачиш цю ковзанку! Ти знатимеш, хто такий Піддубень, знатимеш!

* * *

Дядько Юрко приїхав. Сидить на веранді й розбирає газовий котел. Він товстий і лисий, голова – як обрубаний клен за вікном. Дядько повертається до мене і східно питає:

– Духи перевірів? Де в'юни?

– Нічого нема, пусто, – відбрікуюсь.

– Дивина! А ковзанка готова?

– Та... майже готова. Завтра весь клас приїде.

– Твій клас? Той, що через дорогу? Бачив, уже приїхав. Ходить по двору, голими литками на морозі блискає.

– Дядю Юро, чого ви? – викрикую і спалахую.

– Що – чого? Думаєш, це страшно таємниця? "З берези гілочка – а вже тобі вінок, пучечок глоду – а тобі намисто", може, це ти про дядька Юрка написав, га? А запитай хоч, що то за дівка? Її пів-Киева знає, вона в таких компаніях зависа!

Бабуся каже, що дядько Юрко – дурисвіт. Міг би давно одружитися. А він мені вже костюм на випускний справив і в університет хоче запхнути. Дядько незлий, але сьогодні щось йому прорвало, він узявся за мене, як за батіг.

– Викинь це з голови! – горланить. – Твоє ще буде! Треба, щоб із нас, Піддубнів, хоч один путній чоловік вийшов.

Іду до своєї кімнати, виймаю альбом із фотографіями. А Рося вже тут, перед очима. Стоїть сміється, волосся під прозору хустину підібране. Чорні брови, як списи, пронизують. Вітер хапає кінчики хустини і дрібно тріпоче ними, так, наче когось гладить по щоці. Рося, Ро-ся! Це слово, як музика і як стогін. Мені хочеться впасти на дорогу, де залишилися сліди від тоненьких підборів, щоб їх сніг не запорошив і вітер не зав'яв.

Сон приходиться уривками. Раз по раз з'являється її обличчя. А потім тіло смикає, рве, і я схоплююся, сідаю на ліжку. Під ранок приснилися її фотографії, мовби літають по кімнаті. Скільки облич! Я намагаюся їх зібрати, а вони все з'являються, нові й нові.

– Прокидайся! Вставай, чуєш?

Дядько Юрко стоїть посеред кімнати розхристаний. Шапка на ньому з'їхала, голос зривається:

– Ростислава померла!

Ні! Він не сказав, це сниться. Я накриваюся з головою. Він не міг цього сказати, бо я не можу цього чути. Не можу, не можу, не здатен! Схоплююся, підбігаю до дядька, трясу його за піджак, що-сили гачу по ньому кулаками. А він і сам стоїть, як неживий. По сірому обличчю котяться сльози. Чому ж він так труситься?

Дядько схлипує. Вдосвіта під'їхав чорний джип. Доки її мати засвітила і вийшла на веранду, Ростислава відчинила вікно і боса по снігу побігла до річки. Ті, з джипа, рвонули за нею. Вона добігла до ковзанки, а потім послизнулася біля ополонки і пішла під лід.

Ми з дядьком кинулися не стежкою, немовби стежки тієї й не було. Ми грузилися по залізному снігу, падали й ревли. Там уже стояли люди, мов чорні смолоскипи на снігу. Вони тихо розмовляли, а мені на мить здалося, що гуде вся земля. Дядько стогнав: "Я ж її з отакого любив. З отакусіньк-ког-го!" Його обличчя надувалося й морщилось, ніби закипає глей.

Ростислава лежала обледеніла. На гілках чорного волосся струменіло срібне намисто. І одяг, і пасма, і босі ноги примерзли до ковзанки. А непорушні ріки очей розлилися в очерети.

Враз я оглух, онімів. А може, теж помер? І, може, це вже не мої руки витягли з-під поли фотоапарат і почали знімати? Кадр: лежить Вона, мов крижана статуя. Другий: люди напружені, дивляться погрозливо і злісно. Кадр: чисте, як немовля, небо. Зграя неприкаяних птахів, то ниткою розрізає обрій, то шугає замертво у ліс. Дядько Юрко падає ниць біля Ростислави і гребе руками сніг.

Люди в розпачі кидаються на мене з кулаками: "Через тебе вона втопилася! Ти ополонки рубав! Зньомщик! Ану геть, дорвався тут!"

Здалеку показалися двоє міліціонерів. Ховаю фотоапарат під куртку і біжу поза ополонками, поза духами й верболозом напереріз очерету. Наче злодій.

Але про те, що я вкрав, не свідчитиме ніхто.

НІЧОГО НЕ ТРАПИЛОСЬ

се почалося з того, що поза моєю волею слова стали набувати змісту. 5 листопада ввечері ми сиділи у світлиці біля телевізора. За цупкими шторами місто тамувало прикрощі минулого дня. За важкою брамою машини розбризкували кришталь підмерзлих калюж. Не було ніяких ознак біди. І тільки чоловік казився після чергової п'ятики. З екрана телевізора люди в марлевих пов'язках страхали пандемією грипу.

А потім. Я зірвалася, сказавши, що востаннє терплю його дурість. Підійшла і взялася за телефон, щоб дзвонити в міліцію. Він схопився за кнопку гудка, ревів, як цунамі. Хвора мати плакала. За великим рахунком, я не бажала йому зла, адже після таких концертів він бував легким і догідливим. Але терпіння увірвалося, мов старий конопляний мотузок, яким тягають воду з колодязя. Мотузок перетерся на тому місці, де воду піднімають нагору стомленою рукою. Мотузок перетерся, відро полетіло вниз. І коли воно гухнуло, наче вибухнуло, ви схопилися за голову. Відро так просто не падає. Кожна річ, що ми нею користуємося багатомісячів, не гине знічев'я. Значить, щось обривається

ся в колодязі нашої свідомості, щось зношується всередині людини, і тоді на поверхні відбуваються ось такі речі.

І моє терпіння зносилося, я сказала з надривом:

– Господи, та забери його від мене!

Чоловік реготав щось про атеїзм, а потім гримнув:

– Ти вкрала мої цигарки, от циганське поріддя! Цигарки віддай!

Почав збиратися по цигарки о 21-й годині, коли в містечках давно все зачинене.

Я пошкодувала за ці необачні слова, але Господь їх почув. І коли чоловік гримнув дверима (він часто так робив, двері за ним неначе скрикували), коли кроки лунко наблизилися до брами, я кинулася, щоб його повернути, але двері були замкнені. Він поклав ключ до своєї кишені. Я що – бранка?

У чорних вікнах будинку стоять вази з квітами, не даючи мені провалитися у Всесвіт.

У потайних кутках цієї безкінечної споруди, крім мене та матері, ще хтось є. То чую гупання у піддашші, то зітхання по кутках, де бавляться однолапі викрутні. І це не дає мені усамітнитись.

Ходжу, ходжу сюди-туди. Хочеться завести якогось годинника, але ніякий не трапляється. Та я ж бачила, що тут цілий смітник механічних ходиків, але де вони порозкидані? Якщо клацнути вимикачем, то в саду висвітлиться поодинокі мерзлі листя (звечора бралось на мороз), а ще жовті кислі яблучка на корчуватій кроні. Як хочеться мерзлого кислого яблука!

Мати спить, не вимикаючи бра. Старі люди завжди чогось бояться. Штора на вікні товста, як стіна. Старовинний засув на дверях такий, що не зрушиш.

Поволі я починаю провалюватися у бездонну тривогу, наче в цьому будинку має відбутися щось жахливе. Або ревтиме вода, провалюючи дах, або ураган вириватиме дерева та кидатиме на вікна. Почала бігати по кімнатах, шукаючи, де відкрити квартиру, щоб вибратися на подвір'я. Рами старі і від дотику гудуть та осипаються. Дубові віконниці з того боку здаються лиховісними. Аж ось на сходах почувлися кроки, хтось гупав, важко дихаючи та обриваючи перила.

– Це ти, Марку?

– Ні, це я, – обізвалася мати в напівтемряві. – Хіба твій лайдак уже повернувся?

Вона несподівано захихотіла, немов струшуючи із себе сіре волосся, що розповстрялося поверх хустки.

– Тобі треба лежати, чому ти встала? – вигукнула я.

– А хто знає, що мені треба? – зітхнула мати.

По тому я відчула пекельну втому і сіла на сходині.

– Не пиши про те, що з тобою відбувається, – сказала вона несподівано. – Ніколи не пиши про те, що з тобою відбувається.

Я прихилилася до перила, і мені приснилося, що на першому поверсі посеред вітальні виросло дерево. Воно тяглося вгору, заповнювало гілками простір, пробивалося крізь стіни, і через це обсіпалася штукатурка.

Це тривало якусь мить. Я стрепенулася і гукнула:

– Мамо!

Але матері вже не було.

Натомість біля вхідних дверей шаргало і брязкало ключами. Відчиняю із силою двері й бачу трьох чоловіків, які стоять по-нуро і про щось перемовляються. Я грізно сказала:

– Слухаю вас!

– Ми йшли через сквер, – почав говорити один із них удавано спокійним голосом. – Навпроти нас по дорозі тинявся якийсь чоловік і співав. Потім ми почули, як він скрикнув і щось заскреготало. Ми підбігли і побачили відкритий водопровідний люк.

– Він туди впав? Чому ж ви його не витягли? – горлаю я.

– Шановна, ми заглянули туди і побачили, що то бездонний колодязь. Звідти долинав крик, який усе віддалявся.

– Впізнаю брехуна, зрозуміло, ви тільки-но разом пиячили і тепер не знаєте, як його відмазати. Де він лежить? Ви його при-тягли?

Гості тупцювалися мовчки.

– Можете не вірити. Але, може, ви щось чули про зниклих людей? Вони провалюються прямо на асфальті. До речі, біля ями лежало ось це, напевне, випало з його кишені.

Я побачила посвідчення охоронця і візитку. А ще – зв'язку його ключів.

– Ми вирішили вас попередити, бо ви, мабуть, хвилюєтеся.

Коли вони пішли, я подумала, чому ні з сього, ні з того з'являються чужі люди і відмикають двері. Чому той п'яниця зник? Якщо задуматись, то у світі трапляється немало дивних речей, яким немає пояснення. В інтернаті за рогом є дівчинка, яка під ліжком у коробочці тримає жабу і називає її мамою. У сусідньому дворі сидить на стільчику баба, лущить квасолію і зв'язала собі ноги, щоб не падали. Людство воліє на цьому не зосереджуватись. Хай усе йде так, мовби нічого не трапилося.

Марно я потурбувала Господа. Насправді ж звикла до чоловіка. Товстий, сопучий, ненажерливий. Але з ним ми якось прожили сім років! Я стала на коліна і попросила в Бога прощення.

Потім пішла перевірити місце, про яке мені тільки-но розповіли. Але ніякого люка, навіть ніякої ямки, там не знайшла.

– От лиха година, де ж це він може бути?

Коли прийшла додому, то побачила, що в усіх кімнатах світло і що двері незамкнені. Я часом забуваю замкнути двері. Присіла на сходах і знову була б задрімала, але тут почула стогін. А може, зітхання. Звук був глухий і далекий.

– Мамо, мамо, що вам таке? – кричу і біжу вгору по сходах. Але, молити Бога, мати спить, бра ввімкнене.

Внизу під ринвою бочка з водою, я вмиваюся, вода різка. Мляво світить місяць. Гавкають і підвивають собаки. Поміж деревами в саду стоять тіні, як двійники. Наче живі й мерці.

Знову зітхання, але звідкись із-за будинку. Там, за шипшиною, закинений колодязь. Господи, це ж хто туди втрапив? Продираюся, знаходжу на дорозі палицю. Підійти страшно.

– Хто там? – кричу, як божевільна. – Є там хто чи ні?

– Я, а хто ж іще? – глухо обзивається голос.

– Хто такий? – не впізнаю.

– Та я... хіба ти глуха?

На дні колодязя тріщить старий хмиз, шарудить колись потоплене листя. Я повертаюся, хапаю драбину і скидаю її вниз.

Драбина падає як у прірву. Незабаром хтось крекче, піднімаючись угору.

Він би мав бути в смітті, але виліз чистісінький.

– Ти у своєму репертуарі. Зникаєш із дому, напиваєшся, брешеш і ще підсилаєш людей! – кажу злісно. Були твої алконавти! "Ми йшли через сквер, там тинявся якийсь чоловік..."

– А ключів вони не приносили?

– Клеїш дурня...

Ми йдемо до будинку, він знімає піджак, я зливаю йому з ковшика воду. Коли ти перестанеш пиячить? Візьми себе в руки. ...І тут бачу проти місяця на його потилиці глибоку рвану рану. Рубонули сокирою. Волосся і сорочка запливли кров'ю. У мене паморочиться в голові.

А він далі говорить тихим голосом про загублене посвідчення, про якісь гроші, про те, що завтра назавжди покине пити.

Ковшик випадає з моїх рук. Я чую його, але не бачу очей. Бачу його руку з обручкою, що врізалася в палець. Його пожмакані штани і сорочку, на спині чорну від запеченої крові. Ще вчора я її прасувала, розправляючи манжети. Тривога поруч росте й зрештою нападає на мене, як звір.

Він розбризкує воду, усе ще не піднімає голови. Але я знаю напевне, що повіки в нього міцно зімкнені. ВІН МЕРТВИЙ. Мовчати і далі чи волати на весь світ?

Мене трясє, і я думаю, аби він умивався цілу вічність.

ПОЧУЮТЬ ТЕБЕ СНІГИ

D

1

воє вийшли з машини і приглушено стукнули дверцятами. Біля воріт їх зустрів Жага. Рука лежала на кобурі, схованій під курткою.

– Та не дурій, – обізвався старший, – якби я хотів підірвати твою будку, то зробив би це давно.

– У мене є умова, – хрипло мовив Жага.

– Умова? Рвань с-собача! Якщо пам'ятаєш, умови тут ставимо ми!

– Хай скаже, – втрутився молодший.

– Не застосовуйте до неї фізичної сили. Щодня ввечері я маю чути її голос по телефону.

– Ти дебіл?

– Тоді вона не поїде! – Жага вихопив пістолет.

– Та сховай свою пукавку. Зараз ми тебе покладемо і вирвемо звідси все, що захочемо, – вихопив пістолета старший.

Якийсь час вони мовчки дихали вогнем один одному в обличчя.

– Коли ви її повернете? – надривно спитав Жага.

– Коли відробить твій борг.

Жага стояв за воротами, коли ті двоє забирали дівчину. Вона не опиралася, не галасувала, несла

маленьку валізу, яка відтягувала їй руку, і скрипку. Тендітна, у шовковому вишневому плащі й мереживному капелюшку. На її обличчі не було ні розпачу, ні докору, а тільки такий смуток, що батько, глянувши їй в очі, присів, обхопив себе руками.

– Прости, прости, прости! – закричав услід.

Вона повернулася, бліда, як пергамент, тихо сказала:

– Не журіться, тату. Нічого.

А потому знову стукнули дверцята. Машина рвонула з місця, загарчавши, наче звір, що схопив здобич. Жага завмер, боячись ступити крок до будинку, де її вже не було. Горіло всередині: "Та хай вас запроторять навік до в'язниці! Хай згорять ваші підлі душі!"

Жага овдовів, коли дівчині минуло десяте літо. Агнеса хворіла три місяці, а потім відійшла тихо, як і жила. Дівчинці він давав усе, що міг, – наймав репетиторів, привіз скрипку, комп'ютер, плазмовий телевізор.

Проте Вероніка, здавалося, нічому не раділа. Сиділа на широкому підвіконні своєї кімнати, схиливши голову на коліна. Пухнасте волосся обсіпало плечі, мов трава.

Виростала і ставала схожою на Агнесу. Така ж мовчазна, тиха, як білка. Вона дивилася на нього дорослими зеленими очима, все розуміла, кивала головою. Русяве хвилясте волосся поправляла зап'ястям, як мати. І коли вона це робила, Жага відвертався, стиснувши зуби. Чи біг у сад, бив кулаками стовбури корчуватих яблунь і розпачливо ревів.

Вероніка навчалася, як усі дівчатка з хороших родин. Чистими тримала зошити й книжки, здавалося, їх щойно принесли з магазину. Любила свою музичну школу і вечорами подовгу грала. Скрипка була дешева, на високих нотах попискувала, наче в ній ховався горобець. Батько намагався заговорити про матір, але їхні розмови обмежувалися переглядом щоденника, його запитаннями про вчителів і її відповідями: "Як скажете, тату". Він ніколи не пестив дочку. Тепер же, коли машина сховалася за рогом, так захотів обхопити її голову з мальованим гребінцем і притиснути до грудей.

Після Агнеси знайти іншу жінку він не міг. Ті, з якими знав-ся, пили, матюкалися, вили від скабрезних анекдотів. Таких жінок йому не хотілося.

У Жаги були гроші. Він приїхав на початку незалежності, купив особняк на окраїні міста і розвів пасіку. Пасіка – це все, з чого він мав зиск. Тривалий час жив із родиною осібно, ні до кого не ходив і нікого не впускав до двору. Після смерті Агнеси став прикладатися до чарки. Коли дочка йшла до школи, курив гігантську люльку, пихкав нею і гиркав на служницю.

Згодом він став учащати до кафе "Мертвячок" побіля заправки. Залле бензин, а потім сідає за столик біля вікна. Одного разу напідпитку завалився до картярської кімнати. Високий, сутулий, у старій джинсовій жилетці Жага поклав на стіл великі, як граблі, руки.

– Чий хід? – спитав, не піднімаючи голови. – Ану роздавай. Або пан, або пропав.

Коли йому траплялося вигравати, дарував барменові півсотні. Одного разу приїхали троє чужих. Заставили магазин. Жага заставив джип, потім пасіку і будинок. Часом він вискакував, запалював люльку, з якої валувало, наче з димаря. У нього падали сірники, він кашляв, аж ревіло в грудях. Словом, із картярської того дня Жага вийшов як волоцюга. Без нічого.

Ті, кому він програв, приїхали за кілька днів і стали щосили гатити в браму. Він вийшов із дочкою, яка несла під рукою скрипку. Ті стояли збоку, немов отетеріли. Жага підійшов і простягнув їм ключі. Вони повернулися в кабінку, довго приглушено сперечалися.

Після паузи старший виступив наперед і мовив:

– Ми тут побалакали. Нам не треба твоєї конури, а тим більше шкарабанки. Ми беремо дівчину. Можеш піти зібратися, – буркнув до Вероніки. – А ти не сіпайся, рвань собача!

Жага скинувся, заревів, але ті схопили його за руки. А по тому Вероніка вийшла з валізкою і скрипкою. Сказала: "Не журіться, тату, нічого". І дверцята машини стукнули, як приклад.

Жага ліг там, де його залишили приїжджі. Йому було нікуди й ні до кого йти. Він згорнувся на землі, як згортаються ра-

би, коли стомиться кожна клітина тіла. Було вже холодно, пролітав перемерзлий і пересохлий поодинокий лист. Небо розпростерлося низько над містечком, зачепившись за смужку лісу. Він хотів померти і вже відчував смак порятунку – холод від землі проймав усе єство.

2

Вероніка здалеку побачила той будинок. Стояв він під горою, немов обіперся об неї. Дах був покритий важким темним шифером, що взявся мохом. Над дахом вирував дуб. Він, мов старий диригент, виставив уперед сухі корчуваті руки. Неподалік росло кілька сосен, які затуляли сараї, комори, склади. Внизу розкинулося озеро. Дівчина подумала, що так можна було б змалювати рай. Оця кована брама, оці страуси, які ходять біля озера. Оця тиша і круглий вітер, який зривається з гілок і гладить обличчя.

Її залишили стояти у вітальні. За дверима збоку вона чула приглушені голоси. Старший чоловік, який її привіз і який погрожував зброєю, розпорядився приготувати кімнату. Він також наказав нікуди її не випускати і не давати телефона. Про інші розпорядження вона не чула, чоловік і жінка причинили двері і перейшли на сварку. Долітали обривки фраз, ніби клапті зотлілої матерії: "Я провалю тобі голову, суча дочко!"

Її повели на ліве крило будинку, потім дерев'яними сходами – вгору. Доки йшли, дівчина чула стогони, крики і схлипування. Спитати боялася, лише зупинялась і прислухалась.

І ось вона залишилася в маленькій кімнатці під самим дахом наодинці з дубом, що дивився на неї двома чорними сучками та шарудів по склу. Дуб то свистав, то повискував, то гудів, то розмахував гілками, ніби збирався бігти. Вона зраділа, що була тут не самотньою, і захотіла поговорити з рудим велетнем. Прочинила вікно, поторкала руде сухе листя і сказала: "Добрий день! Ти мене чуєш? Ти бачиш мене?" Але, почувши кроки на сходах, швидко засунула штору.

Зайшла жінка з глибокими, мов колодязі, очима. Навкруг голови в неї була обмотана товста чорна хустка з торочками, так що голова здавалася дуже високою.

– Так ось ти яка. Тебе Веронікою звати? Знай, я була проти, щоб тебе сюди привозили, – сумно мовила господиня.

Жінка стояла біля дверей, наче боялася пройти далі. Немов боялася, що хтось її тут застукає. Раз по раз прислухалася та озиралася в коридор.

– У нас тут свого горя вистачає, а вони ще чужу дитину привезли, сироту. Я проти, але ж ці чоловіки, як вовки. Він дуже на твого батька розізлився, розумієш? Лягай відпочинеш. Відіспись. Бо ввечері на роботу.

Вийшла так тихо, наче прокотився листок. Вероніка не встигла нічого спитати. Але прилягла на ліжку і у верхньому одязі заснула поруч із валізкою. Їй приснилося, що вона вдома, що на терасі сидять у білому батько з матір'ю, а вона читає їм Джека Лондона. Потім Вероніка піднімає голову і каже:

– Мамо, а хіба ви живі?

– Жива, але тепер я знову маленька і живу разом зі своєю мамою, а мама теж живе зі своєю.

– А я буду з тобою?

У двері постукали. Принесли вечерю – шматок сиру, мед і чай. Господиня поставила тацю на столик, наказала переодягтися і зійти вниз. "Та скрипку не забудьте. Музику візьміть, обов'язково".

* * *

Вероніка боялася темних сходів, що скрипіли і прогиналися. Здавалося, от-от вона відірветься і полетить разом із перилами за вікно. Внизу на неї чекав чоловік, який привіз її сюди. Вона вже знала, що він господар і що йому ніколи ніхто не перечить. Щось не так – хапається за ніж або за пістолет. Високий, сутулий, кошлаті брови і зморшки видають суворий характер і непохитність. Справжній яструб! Дівчина відступила до самої стіни і причаїлася.

– Ти відроблятимеш батьків борг, – мовив господар. – Інакше мені доведеться вас обох... приборати. Будеш грати в моему ресторані. Ясно тобі? Почула чи ні?

Чоловік гарчав, Вероніка злякалася і тому поспішно вилетіла із себе: "Як скажете..."

Вероніка навчалася в музичній школі з шести років, брала участь у концертах на районній сцені. Її пальці бігали легко, а смичок торкався струн із юним трепетом. Коли вона виконувала "Місячну сонату" Бетховена, дехто казав, що класика у неї звучить надто меланхолійно. Для концертів їй давали стареньку скрипку з музичної школи. Але їй більше подобалася своя, що попискувала, немов бавилася з нею.

Яструб в останній момент придумав забрати це дівча. Жага був гострий, твердий, здавалося, не жалів ні будинку, ні машини, ні пасіки. Попихував люлькою, що застигла все димом, дивився собі під ноги: "Я сказав – беріть. Усе ваше". Ясно, в нього є гроші і він завтра купить новий будинок. Але в якусь мить Яструб відчув запах бензину, побачив, що від воріт до хати тягнеться темна смуга під вибіленою травою. Цей гад хотів усе спалити! Цей виродок думає, що знову виграє! Яструб скинувся. Коли вже він когось ненавидів, то з нього рвався вогонь. "Беру твою дівчину. Не віддаси, – обох покладу". Він зламав Жагу. А потім кинув сірника на темну стежку.

Коли машина зняла куряву, Яструб побачив, що Жага лежить на дорозі згорнений, ніби мрець. А вогонь піднімається сходами до дверей. Промимрив: "От то-то". І натиснув на газ.

...Ресторан стояв на горі. Зелений ламаний дах і вузькі продовгуваті вікна, які вивершував сонячний знак, видавали цю споруду загадковою, а масивна брама і важкі двері – похмурою. Вероніка стала біля порога і побачила хлопців у білих сорочках, що лагодили інструменти. Побачила старшого офіціанта, який вибіг назустріч господареві. Її ніхто не помічав, чи тому, що вона у свої дванадцять літ була як третьокласниця, чи тому, що тут накривали столи й метушилися. Дівчина сіла біля дверей, поклала на коліна скрипку і прошепотіла молитву, якої ко-

лись навчила її мати: "Діво Маріє, радуйся". Згодом прийшов охоронець і зчинив галас, мовляв, чия це дитина і чому вона зайняла його місце.

Тоді Яструб вийшов, перевалюючись і широко розставляючи ноги, взяв її за плече, вивів на середину зали.

– Це моя племінниця, Вероніка. Вона гратиме на скрипці в перерві.

– Але ми в перерві крутимо шансон! – заперечив один із хлопців.

– Я сказав – гратиме!

Яструб скочив у машину й поїхав, а дівчина лишилася стояти ні в сих, ні в тих. Щоб нікому не заважати й не привертати уваги, вона сховалася за штору збоку балкона. І там простояла весь вечір. Інколи виходила, здивовано дивилася на оркестр, що гримів і вибухав, але ніхто не згадав про неї, так, мовби її не було на світі.

Після півночі зала спустіла. Вероніка вийшла, побачила перевернуті стільці, почула брязкіт посуду і знову сховалася. Яструб згадав про неї другого дня. Вона дрімала на трьох стільцях, поклавши скрипку під голову.

* * *

А коли повернулася в маленьку кімнату під дахом, проспала майже добу.

Прокинулася від того, що дуб пильно дивився на неї знадвору.
– Доброго ранку! Рада тебе бачити, – сказала дереву.

Одяглася, вмилася. До неї знову долітали крики й стогони, їй стало моторошно, дівчина дістала скрипку і заграла. Вона поглядала у вікно, де сумували товсті чорні дерева, де замерзло озеро. Усе затихло і причаїлося. Вероніка все грала й грала, поверталася в дитинство, там були тато й мама, тераса, обплетена трояндами.

Двері прочинилися, заглянула жінка з накрученою, мов копиця, на голові хусткою. Дівчина подумки назвала її "Дві голови".

– Хто у вас так стогне? – зненацька запитала Вероніка, не давши господині розкрити рота.

– Ніхто, – злякалася жінка, – ніхто не стогне. Тобі вчулося.

– Тоді навіщо ви причиняєте двері? І так щільно?

Ось тобі й тихоня! Господиня подумала і, прикривши долонею уста, несподівано сказала: "Сьогодні топимо лазню. Це внизу, за кухнею, як стемніє, приходь".

– Ось чуєте? Знову стогне!

– На тому крилі в кімнаті тяжко хворий, інвалід.

– Можна сходити до нього? Я не боюся інвалідів, – зраділа дівчина.

Потому жінка "Дві голови" вийшла, сказавши зачекати її, але так і не повернулася. Надворі смеркалося, Вероніка боялася темних сходів і темних вікон. Вона схопила скрипку, побігла вниз, на той бік коридору, а потім так же хутко злетіла на другий поверх. Зупинилася перед широкими дверима й перевела подих. Прошепотіла батькові слова: "Або пан, або пропав". І зайшла.

Кімната була простора з жовто-зеленими шпалерами, вікном на всю стіну і пальмою. Це була, без сумніву, найкраща кімната в будинку. Дівчинка задивилася на дерево, яке росло в бочці у правому кутку. І в сутінках не помітила людину.

– Хто тут є? – мовила людина у ліжку.

Гостя затамувала подих.

– Я вас питаю, хто тут? – надривно крикнули ще раз.

– Тут я, Вероніка, не бійтеся, мені дванадцять років. Я прийшла пограти вам.

– Підійди!

Дівчина ступила кілька кроків.

Під піною ковдри лежав дідусь із тонкими, як джгути, руками. Ті руки одтягли ковдру, перед нею з'явився шмат каніфолі у довгій сорочці.

– Підійди, не бачу! Ти хто? – піднялася тремтяча голова без волосся і втупилася в неї.

– Я Вероніка.

– Ти мала. У який клас ходиш?

– У шостий... ходила.

– А звідки ти взялася?

– Та звідти, – махнула рукою.

- Тебе викрали, виміняли?
- Ні. Мене виграли у карти.

Голова знову впала на подушку і важко дихала. Тонкі руки нервово сіпали простирадло. Здалося, хворий заснув, але він тут же відкрив очі, пильно подивився на неї. Вона зніяковіла і заг'ястям поправила волосся. Хворий увімкнув світло, клацнувши вимикачем під ковдрою. І все дихав, дихав, ніби не міг надихатися.

Вероніка схопила скрипку, побігла сходами. Знизу чулися голоси й піднімалася пара, схожа на дим.

У лазні було темно, як у погребі. Єдина лампочка ледь освітлювала полички й тазки. Підлогу залила вода так, що доводилося бродити. Пахло розбухлим деревом і березовим листям. Вероніці зробилося страшно, вона вилила на себе тазок води і вже рушила до виходу, коли на порозі стала господиня. Дівчина завмерла. У жінки була коса до п'ят. Коли вона розпустила її, то все тендітне тіло покрито чорне, як руно, волосся. Ось тобі й "Дві голови"! Такої краси Вероніка ще не бачила.

* * *

Минали останні дні листопада. Ночами налітали шалені вітри, гнули і ламали гілля та кидали його на шибку. Дуб то сичав, то висвистував, то ревів, неначе велетні хотіли його вирвати з корінням. За ніч кімната в піддашші так вихолоняла, що вранці вода в кухлі затягалася тоненькою кіркою льоду. Цей похмурий будинок із вузькими сходами й безліччю кімнат, комірок, балкончиків давно потребував ремонту.

Вероніка згадувала свій дім, де батько шоліта наводив лад, а тут, здавалося, ніколи не фарбували підлогу, бо вона сіра і в тріщинах, не білили стіни, які подекуди вкрилися рудими патьокками. В будинку щодня бігали, поспішали, носили якісь ящики, коробки. На кухні вічно щось варилося, підгорало, парувало. Всім було ніколи, всі були чимось заклопотані й похмурі. Тільки до неї, здавалося, нікому не було діла. Господар наказував, щоб вона грала, але оркестранти набрехали, ніби грати вона не вміє. Яструб розпорядився, аби Вероніка допомагала на

кухні. Але ті не знали, як поводитися з дівчиною – чи гримати на неї, чи боятися її. Виходило, що Вероніка днями сиділа в себе на горіщі або ходила навшпиньках темними сходами і зазірала по кімнатах. Якось внизу біля кочегарки вона знайшла гору книжок, обережно під кофтиною переносила їх до своєї кімнати.

Ніка любила господиню за незлобивий характер. Колись навіть попросила в неї теплою одягу, і та принесла своє дівочеке пальто та пухову хустку, якою, напевне, під'язувалися, бо краї були витягнені, як хвости.

Пальто сягало дівчині до п'ят, але вона обгорнулася ним і на-решті зігрілася. Господиня помовчала, а потім взяла її за руку і шепотом сказала, що про неї питав Ніл. Вероніка спочатку не збагнула, про кого йде мова. Виявляється, людина в сорочці, яка лежить у світлій кімнаті, зветься Нілом. І то син господарів.

– Піди до нього. Йому сьогодні краще. Пограєш.

– Але ж він старий і сердитий. Що йому розповідати?

"Дві голови" розридалася.

– Йому чотирнадцять років, розумієш? Тільки чотирнадцять! Дівчина збентежилася.

– Це все через мого чоловіка! Крамниці грабує, п'є, може голу людині провалити! Стільки гріхів на наш рід! – господиня втерлася фартухом і вийшла.

* * *

Відтоді Ніка щодня заходила до Ніла. Коли він лежав, ук-рившись із головою, здавалося, що в ліжку немає нікого. Вона не обзивалася, а виймала скрипку й мовчки починала грати. За вікном стіною пролітали поодинокі птахи, вітер кидав галузки з дерев, наче милостиню промерзлій землі. Сірі хмари метали-ся з одного боку в інший, а сонце вже не один тиждень ховало-ся за свинцевою брамою ранньої зими.

Дешева скрипка звучала тоскно, попискувала, нагадувала про дощі й сніги.

Але Вероніка відгонила сумні спогади. Поруч було стільки смутку, що вона по-дитячому шукала розради, наче квітки в

темному лісі. Знову й знову уявляла терасу, обвиту трояндами. Батька з матір'ю, що сиділи в плетених кріслах і всміхалися до неї. "Тату, де ти? Чому не шукаєш мене, чому не провідаєш? Як давно не була вдома і не знаю, чи цвітуть на вікнах калачики".

У Ніла була тепла кімната, Ніка проводила біля хлопця цілі дні. Спочатку їй було страшно дивитися на нього, але поступово вона звикла. Допомогала хворому сісти на ліжку, підкладаючи подушку під спину. Розправляла ковдру, брала його руки у свої і перекладала їх. Вона завше дивувалася, чому в нього такі тонкі й такі важкі руки. Коли мати приносила їжу, дівчина обережно годувала його з маленької срібної ложки. Інколи Ніл не хотів ні їсти, ні розмовляти. Лежав, відвернувшись до стіни, стогнав, а Ніка годинами дивилася у вікно-стіну, де проходило звичне сіре життя. Там, як у телевізорі, пульсували люди, вантажівки, тварини. Збоку вікна відчинялася квартира, дівчина висипала туди крихти для синичок.

Того дня Нілові було здоровіше, Ніка розповідала йому смішні історії зі шкільного життя. Ніл дрібно хихотів, морщачи лоба і піднімаючи плечі. Несподівано на порозі став Яструб. Витріщився на Ніку:

– Ти...чого тут ошиваєшся? Ану геть на кухню мести! Сходи місяцями не миються! Рвань с-собача!

– Тату, чого ви?

– Геть, я сказав! – Яструб бризнув слиною на Ніку.

Вона кинулася до дверей.

Голова Ніла лежала на подушці, сіре із сивиною волосся, зморщений лоб. Він прикрив обличчя рукою, голосно хапав повітря.

– Тату, навіщо? – видихнув Ніл.

Здавалося, він би міг винести будь-які побої, витерпіти будь-які тортури. Але не це.

Яструб рвучко заходив по кімнаті. Зупинився біля ліжка:

– Ти мій син і повинен розуміти: усе в цьому домі має заробляти гроші. Усе і всі.

– Тату!

– Ця дівка теж коштує грошей, і немалих.

– Ти не посмієш!

– Я саме хотів тобі це сказати, – на обличчі батька з'явилася облудна солодка усмішка.

Хлопець піднявся на ліктях, але тут же впав на подушку:

– Тоді хай тебе навік запроторять у в'язницю, хай уб'ють твою чорну душу! – Ніла була пропасниця, а він усе кричав із надривом, ридаючи, безсило мотаючи головою.

Яструб вийшов. Він знав усі закамарки свого великого прогнилого будинку, але не знав душі цієї істоти, яка була його єдиним сином.

* * *

Ніка сиділа в кімнаті, все чула й молилася. На мить уявила, що в безмежному Всесвіті їх тільки двоє. Вона – чужа, зайва, одинока дівчина і приречений хворий хлопець. Людям до них байдуже, бо всі мають якесь призначення.

Ніка схопилася, побігла сходами до кімнати Ніла. Яструба вже не було. Вона легко торкнулася холодної майже прозорої щочки хлопця.

– Не плач, – мовила шепотом, – скоро настане весна.

І вони обоє уявили, як набубнявіють пуп'янки і з них вицвітуть зморщені клейкі листочки. Як полетять на дорогу черемхові пелюстки, як на озері зажовтіє латаття.

– А потім настане літо, і сонце випалить листя, висушить озеро, – сумно додав Ніл, – знову все поверне на зиму. – А коли пройшла задишка, додав: Я відчуваю, що нас хтось бачить і про нас думає. Я напевне це знаю! Віриш?

– Це тільки Бог, Бог! – вигукнула дівчина. – Він думає про нас, він хоче нам допомогти. Я молитимуся, і ти піднімешся з ліжка, ти ходитимеш, Ніле!

У двері постукали. Зайшов лікар, став ехкати з морозу.

Ніка взяла скрипку і мовчки рушила до дверей. Її обличчя ще сяяло, на ньому ще світилися сльози. Вона кинулася до кімнати, аби зберегти не розтраченими останні думки.

За кілька хвилин на сходах почула розмову між лікарем і Яструбом, прочинила двері:

- Як він?
- Рахунок пішов на дні й на години.
- Може б, іще крапельниці?
- Це вам вирішувати.

* * *

По обіді Ніка сиділа біля вікна і читала Нілові "Північне сьайво" Джека Лондона. Здавалося, хлопець дрімав, обіпершись об подушки і стуливши повіки. Його сіре обличчя тамувало муку. Лише інколи повіки здригалися і на обличчі з'являлася усмішка. Несподівано Ніл підняв голову і запитав її:

- А чому ти не граєш мені? Де твоя скрипка?
- А що з тобою... трапилося? – у відповідь запитала Ніка. – Як ти захворів?
- Нічого не трапилося. Бог карає мене за батькові гріхи. За батькові, розумієш?
- Ти давно... такий?
- А тобі не все одно? Давно чи не давно. Ти ж здорова! Бігаєш, граєш. Захочеш – полетиш як синиця.
- Я полечу? Та мене за поріг не випускають. Тримують, як у в'язниці. Я батька півроку не бачила!

Запала мовчанка, а потому Ніл почав говорити тихо, поривчасто, ковтаючи склади і цілі слова.

- Вони хочуть, щоб я скоріше помер, розумієш? Мати вже виплакала всю свою жалість, а батько злиться.
- Ти одужаєш!

Ніл махнув покрученою рукою, відгорнув ковдру, і вона побачила тоненькі, скоцюрблені ноги. Це були ніжки немовляти, які чомусь перестали рости. У неї затремтіли руки, її зморозило, начебто стала свідком злочину.

- А ти ходив до школи? Ти вмієш читати? – запитала, щоб не мовчати.
- Загадай мені якийсь приклад на додавання. Трицифрове, чотирицифрове, будь-який, можеш? Усно.

– Піду вже, бо мені якось холодно. Піду вже?

Ніл важко дихав, починався напад астми.

– Побудь іще. Хочеш, я відгадаю твої думки? Ось подумай що-небудь... про майбутнє.

Ніка виглянула у вікно, далеко на пагорбі стояла машина, схожа на батькову. Але як могла там опинитися батькова машина?

– Ти так часто дивишся за вікно? Хочеш утекти?

– А хто мене випустить, може, ти? – відповіла похапцем, майже сердито. – Я подумала, у мене є думка. Може, відгадаєш, про що?

Запала мовчанка. По тому Ніл, перемагаючи задишку, мовив:

– Ти подумала погано. Спробуй щось інше.

– Ну от, – засміялася вона. – А ще хвалився!

– Ти уявила мене кажаном. З людським обличчям.

– Неправда! – застрибала Ніка, але зустрілася з його поглядом, замовкла, присіла біля ліжка.

Її свідомість зненацька пронизала думка: він може в будь-яку мить померти. Ось тепер вона з ним розмовляє, він дивиться на неї. І тим часом його вже не стає.

– Не страшно, – вимучено усміхнувся Ніл, – усі люди від народження починають умирати.

* * *

Віття дерев гуло, свистало, стовбури скрикували, поскрипували в шибку. Ніка задрімала, а потім схопилася. Їй привиділось, мовби над нею низько пролітають хмари, на одній із них лежить Ніл. Їй стало жарко і захотілося пити. Ніч була сніжно-світла, кучугури стояли, як гори. Вона зібралася зійти на кухню і почула внизу приглушені голоси.

– Про все домовлено, нічого не буду перегравать, – гудів господар.

– Продати дівчину! А як він заявиться по дитину, що ти йому скажеш?

– Уже заявлявся стонадцять разів. Де він, ти його бачиш?

– Бійся Бога, дитина ж не винна!

– У борделі таких люблять. Пішла геть, рвань собача!

"Дві голови" схлипнула і вийшла в коридор. Господар грюкнув дверима так, наче хотів їх вирвати і забрати з собою. Ніка стояла, мов примерзла, не могла поворухнутися.

Господиня піднялася сходами до сина. Присіла біля ліжка, розв'язала накручену на голові хустку.

– Мамо, а Ніка не допомагала вам мити голову?

– Допомагала, аякже.

– Мамо, а скажіть, яка вона гарна. Яке в неї пухнасте волосся, як вона його відкидає зап'ястям.

– Вона тобі в думці?

– Як згадаю про неї, так плачу, що скоро вмирати.

– Як же нам бути, як же нам відпустити її, синочку? – заплакала жінка, поклавши голову біля сина.

...Після півночі, коли вітер почав ущухати і знову повалив сніг, до кімнати Ніки ввійшла господиня. Розбудила її, не вмикаючи світла. Наказала одягатися. Спустилися сходами, які серед ночі, здавалося, не рипіли, а скрикували.

Вони різалися по молодому глибокому снігу майже до пояса. Ніка поверталася до вітру, пила той духмяний вітер на повні груди. Здійнялася завірюха, і вже за якусь хвилю від слідів залишалися вічка. Далеко на пагорбі з'явилася пляма, потім від неї відділилася постать і кинулася їм назустріч.

Поволі сніг ущух. Ніка оглянулася на похмурий будинок, що залишився позаду, на дуби й сосни. І тут у Ніловій кімнаті стало видно, як удень. Вікно-стіна дивилося на неї з подивом і сумом. Несподівано там висвітилося величезне Нілове обличчя. Ніка здригнулася, скрикнула: "Дивіться!" Але ні її супутниця, ні батько нічого не помітили.

– Там Ніл, Ніл у вікні! Дуже великий Ніл! – закричала вона. Кинулася бігти назад, упала, заголосила.

І її голос затамували в собі сніги.

НЕНАРОДЖЕНІ

домі не вимикається радіоприймач, і мене це напружує. З початку війни тітка Варвара щоранку кладе на стіл газети з яскравими облямітками. Переглядає ТСН, де повторюються сюжети, а кореспонденти, мов із кулемета, прострочують новини, надягнувши каски та бронежилети, і для більшої переконливості залазять на танки та бетеери.

З початку війни ще й року не минуло, але на вокзалах сидять біженці, ходять озброєні вояки. На сході щодня ллється кров патріотів, терористи розстрілюють школи й дитсадки, дідусі й бабусі, яким нікуди виїхати, плачуть від голоду, сваряться за гуманітарку, а політики фотографуються з бойовими командирами. Ті, хто воювали за ДНР і ЛНР, переодяглися в постраждалих, отримують статус переселенців. Їхні дружини пишуть у Фейсбуці про "гадов-бендеровцев", які прихистили їх у своїх домівках, дали їжу й одяг. Українська армія воює раритетною зброєю проти російських "Градів" і "Буків". Безногі й безрукі юнаки піднімаються в госпітальних палатах і бажають повернутися на фронт. Генерали зливають військові таємниці, міністри за-

купляють липові форми й бронезилети. Війна завжди оголює благоденство і продажність.

Я сиджу на терасі, де опадають жоржини, мов бранці схиливши голови. Тут, на Сіверській землі, лише чути, як військові літаки свистять у небі. Це наші літаки, нам поки що немає чого боятися. Але ми замовкаємо, аж доки літак не сховається в небі, лишивши тонкий розчерк, ніби підпис штабного генерала з викрутасом.

Варвара приносить на таці гарячий шоколад, зелений чайник із китайським розписом, тонко нарізані лимони й тістечка. Мені імponує її манірність, її звичка до посиденьок на терасі при лінивому світлі торшера. Навіть нарукавники і білі комірці, навіть черевики на підборах, які легко несуть її тіло, сплетене з бабиного літа і стебла, мене святково пробуджують. Тут час завмер.

Коли мені минуло шістнадцять, тітка привезла сюди, в передмістя, де вона працювала завучем школи і де я мала отримати добру науку та срібну медаль перед вступом до вишу. Натомість я стрімко закохалася, на уроках строчила вірші, а вдома сиділа годинами на веранді перед сіткою дощу. Тоді Варвара, спадкова вчителька, теж закохалася на тридцять сьомому літі. Її тесля був невеличкий, верткий обтріпаний бурями з полів і небес. Серед тітчиних серветок і кристалю його аномальне перебування тяглося з півроку. На ті півроку Варвара забула про моє навчання, і це, зрештою, визначило долю: я так і не осягнула алгебру й не стала фінансистом.

Тепер ми сидимо на терасі, жовті жоржини доцвітають шолудивим цвітом, шовкова трава розляглася на тротуарну плитку. Тітонька при світлі торшера така ж, як і двадцять років тому: густа дротяна шевелюра, коричнева сукня, та сама, з комірцем, вив'язаним гачком, черевики на товстих підборах.

– Ти навіть не запитуєш, чому я відбила тобі телеграму, – каже Варвара, пильно дивлячись мені в очі, – чому покликала тебе.

– Щось з автоматикою в котлі або протікає кран, – кажу навмання, аби не розтягувати розмову.

– Ні-ні, зовсім не те.

– Може, кравчиня відмовилася ремонтувати норкову шубу?

– Ти глузуєш! Ти зверхньо наді мною збиткуєшся, – Варвара нервово схоплюється, щоб вийти, але я хапаю її за руку. Рука холодна.

– Кажи!

Вона мовчить, підбираючи правильні слова

– У газетах пишуть, що на сході йде ротація, – зрештою шепоче і поглядає за вікно.

– А ви на когось чекаєте?

– Та ні, ні. Але сюди щовечора приходять якийсь солдат. Чужий, не з містечка.

– То не відмикайте йому.

– Він сам заходить.

– Сам? Зі своїми ключами до вас у дім? І ви досі не заявили?

– Він приходять, сідає отам біля вікна. І щоразу запитує про тебе.

– Маячня!

Ми обидві одинокі. Колись давно вона заразилася від мене коханням, перехворіла ним у легкій формі, а я підхопила її самотність. Немає страшнішої хвороби, як та, коли людина мучиться в пустому будинку, на порожньому балконі, перед вулицями, що їх вилизала ніч до суворого чорного лиску. Але я не завжди була самотньою. Тоді, в десятому класі, у мене був коханий, мій одноліток Віктор. Він жив із бабусею через дорогу, навчався в паралельному класі, а на вихідних продавав лозові кошики. Доки тітка воювалася з теслею, ми з ним ходили в яр, заготовляли лозу. І я пам'ятаю, як пахли деревним соком його руки. А ввечері він приходив до мене на веранду, ми забували про алгебру, цілувалися і вискакували за поріг під молодий сніг. Одного разу він не дав мені вирватися, сказав: "Хочу, щоб у нас був хлопчак". По-дорослому сказав, як чоловік міг би казати дружині. І ми (нас за порогом тітчиної веранди уже оторопіло чекав увесь світ) подумали, як воно може бути солодко, коли хтось третій, маленький, покличе "тату" й "мамо"...

Тітонька вже стара, вона край потребує товариства. Часом надсилає мені старомодні листи в конвертах, де повідомляє, що

прогнила ринва або вітер відірвав шиферину з даху. І я, хвора на самотність журналістка, їду за триста кілометрів, аби знайти якогось посіпаку, що прикріпить нову ринву чи приб'є ту шиферину. Тітка панічно боїться, коли щось трапляється з її будинком, начебто це пряма загроза її життю.

Вечорами Варвара бере альбом із фотокартками, у неї підскакує власна значущість, а я всоте вислуховую історії про те, як вона стала відмінником освіти. Але сьогодні все не так, із-поміж розмови до нас проривається стук у шибку, мовби білий нічний метелик розпачливо шукає світла. Ми замовкаємо, тітка пронизливо дивиться крізь мою нудьгу й дослухається. Нічого.

Якось ми з коханим на веранді слухали, як шелестить сніг, полум'я пристрасті ще палахкотіло з плечей. Він вийшов у присмерк, зліпив сніжку й кинув її через поріг. А потім зайшов і подав мені пір'їну синички. Пір'їна була свіжа, ще тепла, мабуть, синичка підглядала за нами й залишила про себе знак. Я сховала пір'їну вгорі, за шалівкою, і вона стриміла там довгі роки, припала пилом, скрутилася, мов засушене пташеня.

Тук-тук-тук. Це вже не почулося. Варвара запитально дивиться на мене, схитує головою, вмикає велике світло і прямує до входу. Я мовчки стаю за дверима, надивляюся щось важке і не знаходжу. Мені вранці на потяг.

Те кохання закінчилося обвалом. Школа була зразкова. Нас розпікали на лінійці. Нам погрожували виключенням, "двійкою" з поведінки, нас розмалювали в стіннівці. З нас вимагали клятви, що до закінчення школи "ніколи й нізащо". Він умовляв мене перейти жити до нього з бабусею, а Варвара під страхом смерті змусила мене позбавитися від ще не народженого "хлопчака".

Я зненавиділа Віктора за ту ганьбу і той обвал – інших винних поруч не було. Порвала свої зошити, де він писав і креслив графіки, знімки, на яких були ми зі своїм класом. І тільки пір'їна, як була, так і залишилася на своєму місці.

У коридорі загупало чобітьми, почувся гучний голос. Зайшов той, непроханий у камуфляжі, поклав на столі біля себе "калаш". Варвара поставила чайника і стояла серед кімнати, сховавши під

фартух руки. Я бачила тільки ноги прибульця. На ньому були новісінькі берці, які тепер возять на передову волонтери.

– Жінко, виходь із-за куліси, – каже він грубо і владно. Я переводжу подих, начебто бігла давно і вже зірвала дихання. – Або можеш стояти, якщо хочеш. – Тобі привіт від Віктора!

Ось чому він заявився! Буде шантажувати іменем фронтового друга. Моєї дитячої любові. Але ми вже не бачилися років двадцять. І я не хочу про нього знати.

Виходжу, стаю по той бік столу. У мене німіють руки і по всьому тілу розсипається крижаний метал.

– По-перше, чому ти вдираєшся в будинок у масці та ще й намагаєшся диктувати свої правила? Хто ти, відкрий обличчя! – намагаюся говорити суворо і без страху. – А, по-друге, перед тобою дві старші жінки. Говори на "ви". Чи думаєш, воякам можна все?

Над маскою його очі зблиснули, як антрацит. Вікторові очі. Боже, Боже, Боже, дай мені сили!

– І затям, Віктор мене абсолютно не цікавить. Відповідай, хто ти і чого тобі треба? Тітко, викликай міліцію, – вриваюся я.

– Ой, та, може, не треба, бо мені вже страшно! – байдуже мовив гість.

– Так і передай Віктору: він для мене помер. Усе, ніяких привітів не буде.

– Стерво, не баба. Та не хвилюйся...теся, помер він для всіх. Вони вийшли в "зелений" коридор і там їх накрило вогнем. Вогонь був скрізь, звідусіль. Горіла земля.

Мене й саму немов ошпарило полум'ям. Цього не могло бути. Не могло! Приходить невідомо хто і невідомо звідки... Вікторе, де ти?

– Це брехня! – волаю я, – брехня! Ти злодій, шантажист? Чого тобі треба? Покажи документи!

– У мене немає документів! – твердо каже він.

– Ясно. Ти їх утратив у бою...

– Ні, в мене їх ніколи не було, мені їх не видавали.

Я кличу Варвару, вона стає у прямокутнику дверей, як скелет у чохлі, від страху в неї підстрибують руки.

– Ти чула? Ось цей... заявляє...

– Я все чула, – шепоче Варвара.

Той сидить біля столу, як чорна скеля.

– Коли залишився один, закривавлений Віктор упав на коліна, здійняв до неба руки й гукнув: "Вставайте, всі живі, хто мене чує!" Перед лицем смерті світ здригається. А тут кругом вигоріло, летів попіл і сажа. І ніщо ніде не ворухнулося. Тоді він з останніх сил у розпачі гукнув: "Вставайте, вбиті, мертві й ненароджені!" Рвонув вітер, поніс траву й гілки. Тріскалася земля, немов її рвали вулкани. Загриміло, заревло, і стали виходити із землі солдати. Воїнів було багато, батальйони, армія. Я відчув, як ломить моє тіло, як його викручує, виламує й піднімає. Розпростався і теж вийшов. Віктор помирав біля моїх ніг. Це була його остання воля: прошепотів адресу і попросив знайти тебе... Вас.

– Хто ти йому?

– Я його ненароджений син. Але ти не його, ти чужа. У панцирі...

Запала мовчанка.

– І ти... тепер... куди? – зненацька запитую.

– На фронт, на схід. Свою обіцянку я виконав: побачив, сказав. Живи!

– А якщо і тебе... вб'ють?

– Я не народився, а отже, і вбити мене неможливо. Я вічний солдат, от і все. Вічний. Прощайте.

Він вийшов, я істерично розреготалася. Розіграш, звісно, це просто фронтовий розіграш. Ротація, солдати вирішили порозважатися. Мабуть, стоять десь за рогом і регочуть. Я почула, як зарипів сніг, уявила, як він пішов, ніби чорна скеля з автоматом.

Відкинула штору. Хлопець плавно ступив із ганку й рушив до траси. Його нові берці не торкалися молодого снігу і ніякого сліду не залишали.

ПОЛОН

В

ін лежав на післяопераційному столі, накритий сірим лікарняним простирадлом. Свідомість уже проривалася до нього. Спочатку за шибкою виникла павутина, в яку заплутався коричневий листок. Потім десь завищали гальма. Але тут він провалився, знову опинився на марах, за містом, на квітучому лузі. Шість монахів підняли його тіло і понесли узгір'ям. Він бачив чорні сутани і високі чорні ковпаки, чув, як шморгали їхні черевики об траву. Він намагався піднятися і кричав, щоб зупинити їх, але вони йшли самі по собі, незалежно від його реальності. Обабіч виникали люди: багато чужих і своїх із переплавленими обличчями, без чітких обрисів. Монахи мінялися місцями, коли терпли плечі, мари тихо розгойдувалися, вгорі не співали жайворонки. Місцевість була незнайома, порита проваллями, порізана байраками. Він піднявся й гукнув, щоб ті зупинилися, але побачив домоткані рушники, прив'язані до мар, що злітали на вітрі. Врізала-ся думка: це що – похорон, чий?

Його мов ударило струмом, він здригнувся. На сірому простирадлі були чорні цяточки, так, ніби

по ньому стріляли дробом. Стіни операційної, пофарбовані в блакитне, то відходили, то наближалися. Як він тут опинився? Скільки йому лежати? Де всі? Він почув своє серце, що знехотя чимчикувало вперед, у неосвітлене майбутнє, і, вражений, захотів піднятися. Листок за шибкою тріпотів так, ніби над ним здіймався вертоліт, павутина ледве могла його стримувати.

Зрештою він поставив собі запитання, яке виникало в кожного на цьому столі і в цій кімнаті: чому я тут? Був надто слабкий, щоб ворухитися.

І коли затулив очі, свідомість перенесла його в темний підвал із солодкуватим духом скалічених тіл, людських випорожнень, сирості та гнилі. Тіла були розкидані безладно, так, як їх втягли й швиргнули. Облич не видно було, лише руки, ноги, животи й спини. Він перевернув долілиць того, що був ближче. Чорне місиво замість рота, ліве око витекло на шоку. Клапті вирваного волосся прилипли до сорочки. Біля нього лежав ще один, той несподівано застогнав. Він подумав, що треба і його перевернути. Але коли взяв за руку, рука виявилася безвільною, трималася лише на шкірі. Підняв голову, шукаючи притулку очам, і побачив напис на стіні великими чорними літерами – так пишуть в останні хвилини, кров'ю: "Я ВАС НЕНАВИДЖУ".

Один куток у підвалі здався йому порожнім, він рушив туди, але тут же наткнувся на купу мотлоху. То було порубане жіноче тіло з клаптями одягу.

Страшним зусиллям висмикнув свідомість із минулого. Здрігнувся, як в агонії, на мить відкрилися очі. Останнє, що зблиснуло в пам'яті, – бетонні сходи, спускається військовий із червоною пікою й застиглою усмішкою ката.

Двері операційної були прочинені, крізь них проникав промінь із якогось вікна, ніби погляд старої людини. Він хотів покликати персонал, але сил не було навіть тримати повіки відкритими. Проте знав, що якимось чином повернувся з того світу. Значить, хтось мав бути такий, кому його життя вкрай потрібне. Він напружився, перегорнув сторінку свідомості й побачив невисоку греблю, дерев'яний міст, із-під якого поросли

вільхи. Червоні шишки розгойдуються на вітрі, немов кличуть на лід, в очерети й осоки. За рікою, під самими соснами, світиться школа і в присмерку на подвір'ї стоїть учителька, прозорий сірий шарф грає над головою.

Школу нещодавно закрили через оптимізацію, але дітлахи щоранку приходять до замкнених дверей. Вона відчиняє інші двері – "чорний вхід", умикає обігрівач і починає уроки. Чи завтра діти прийдуть до неї, чи їх силоміць запхнуть до шкільного автобуса?

Він кинувся навпростець, лід у гущавині ще не скріпило, чоботи спорсали в ями.

– Раїно, я повернувся!

Вона оглянулася без подиву, шарф упав на плечі.

– Навіщо? Ти пішов на Майдан, а потім на ту війну.

– Я журналіст, мусив!

– Ні! Немає таких держав і таких правителів, які були б варті людського життя.

– А майбутнє дітей, онуків і правнуків? А Майдан, а Небесна Сотня?

– Он бачиш замок на дверях? То до май-бут-нього. За це ти воюєш? Чи за фабрики й заводи олігархів?

Він відкрив очі, людина в білому схилилася над ним. Людина приклала фонендоскоп йому до грудей і дивилася за вікно, де в павутині тріпався коричневий листок. Його груди здригалися, як у лихоманці, людина в білому сказала: "Уколи йому "трійку". По тому зникла.

...Чоловік у камуфляжі зійшов бетонними сходами, несподівано зупинився і показав цигаркою на нього. Двоє схопили його під руки й потягли нагору.

Кімната була невелика, темна, мов ящик, забризкана кров'ю до самої стелі.

– Я б хотів поговорити з офіцером, – якомога спокійніше мовив він.

– Дай єму по яйцах! – гиркнув Червона Пика.

Двоє почали гамселити його в голову й живіт, він упав і лише затулявся руками.

– Офіцера тебе, бандерлог? Може, генерала? Сволоч майдануга!

– За нову республіку пойдьош воєвать?

Він мовчав, від ударів туманилося в голові.

– К стене его!

Ті намагалися підняти його й обіперти об підвіконня, але тіло сповзало вниз. Тоді один вийняв пістолет і став, регочучи, стріляти навколо нього.

Другого й третього дня повторилося те ж саме. Його тягли на гору, били до втрати свідомості, а потім повертали в підвал. Коли опритомнював, намагався якось угамувати біль, просив прощення у серця, у спини, у голови, у ніг. Якось уранці він відкрив очі й побачив свої пухлі, мов колодки, чорно-фіолетові руки. Йому було мокро й холодно, лежав у власній сечі, але ні перевернутися, ні посунутися не міг. Руки вивертало й ламало так, ніби все ще був на допиті. Перед чорною прірвою він раптом рвонувся до життя.

Коли його знову потягли на гору й кинули в тій самій кімнаті, підняв голову й прохрипів:

– Я не солдат, я журналіст.

Потім пошкодував про це, але на ту мить його слабке тіло спромоглося якось боронитися.

– Што, обосрался, бандерлог? Фамілія? По-руські говори!

Червона Пика несподівано підняв руку з цигаркою. Проїшов до сірого вікна, забризканого кров'ю.

– Удостовереніє?

– В куртці. Було в... курткє.

Ті троє про щось засперечалися. Зрештою червонопикий у камуфляжі сказав:

– Вивезі его на трасу. Хай там лежіт і пішет. Ну что, бендера, напишеш, як ти с намi воєвал?

– Отрубi ему пальци, пусть ногой пішет!

– Ногой напишеш, бандерлог!

Потім його вкинули в кузов і вивезли в поле. Він ніколи не бачив такого глибокого неба і не вдихав такого запашного повітря. На якусь мить опритомнів, відчув дикий біль і слабкість. Згадав дорогу, встелену тілами українських солдатів. З огидою подумав: "Нікчема, шмаркач. Як ти міг плазувати перед бандитами? Що ти скажеш усім, якщо виживеш?"

Всесвіт у ньому погас.

А потім шість монахів підняли його тіло й понесли крізь вогонь градусів, смерчів, ураганів по випаленій землі. Він лежав на марах, дивився на поля, лісосмуги й пагорби. Думав, що перемир'я, мабуть, так і не настало, президенти так і не домовилися. Війна тривала. Щодня під розтерзаними прапорами за Україну і за Свободу гинули сотні і сотні потрапляли в полон. Щодня на допитах солдатом ламали тіла й душі, але ніхто не бив на сполох. Бо ця земля кишить політиками, генералами, "миротворцями", баригами, обивателями, які не бували в катівнях і не проливали свою кров.

У нього ніщо не боліло, і тіло було легке, як листок, що заплутався в павутині. Тільки душа лишилася бетонною плахою, оживати й повертатися не хотіла.

Блакитна палата виникла несподівано, коли відкрив очі. Пронизав дикий холод, він прийшов до тями й почав шукати очима персонал. Хотів вище накритися простирадлом, але тільки поворушився і не зміг. Тіло було сковане, рук і ніг не відчував. З'явилася жінка у прозорому шарфі, з білим сяйвом кучерів, він закрив очі і вдавав, що спить.

- Лікарю, він знову втратив свідомість.
- А як ви думали? Гангрена, чотири ампутації.
- Він житиме? Житиме, скажіть!
- Та живе ж.

Він усе чув, але не пускав до себе реальність, лежав із закритими очима. Подумав: тобі пощастило, ти помилуваний полонений, лежиш під крапельницями, як під важкою артилерією.

І провалився в невідомість.

Монахи підійшли з пустими марами, постояли і рушили в поля. Він боявся пропустити, коли їхні сутани зникнуть за деревами.

ФІКУС

іється розбрат і райські сади вкриває трава забуття. Немає з-поміж нас праведників. Старці-самітники, які пішли в ліси, повмирали. І тому ні в кого спитати, чи буде кінець світу за два роки. Чи стануть у зріст річки, чи піднімуться з корінням ліси, несучи за собою гнізда, нори і гаддя. Чи згорнеться сувоюми трава, чи буде вселенська пожежа, що спалить усе дотла. Чи поглине нас товща води у два кілометри. І чи виживуть ті, які врилися всередину Землі, поставили там бункери. І чи залишаться ті, що осіли на дні морів, звели будинки-човни.

Тріщатимуть труби й проводи, наче кістки і жили землі. Буде виття і скрегіт, ридання, волення і стогін. І повстануть ті, хто чекав свого часу віками, розвернуть могили, піднімуть лики до самого неба, впадуть і почнуть молитися. Бог їх почує, і вони побачать його. Так буде.

А поки земля трясеться від пропасниці. А поки ми вслухаємося в тупі прогнози, бо ніхто, ніхто сьогодні вже не знає, що буде завтра. І чи буде завтра.

Я кажу своїй родині – моліться! Сійте жито, щороку лишайте на посів та запасайте зернятка –

огірка, помідора, дині. Кажу їм, загортайте в папір цибулини тюльпанів, бульби жоржин і картоплини. Кажу, не купуйте золота, золото не варте консервної бляшанки. Хіба дадуть за нього ковток повітря, жменю сонця чи з трави росину?

Вони з мене регочуть. Хлищать на ходу каву, брязкають ключами, дітей із ранцями спроваджують за ворота. Так, ніби знання підручників відкриють шлях до земної осі, і дітлахи зможуть побачити, що там діється.

Вони щоранку сідають в автомобілі, забиваючи себе в них дверцятами. Я лягаю на траву, прислухаюся. Серце Землі чути не одразу. Ішемічне серце планети! Бийся, бийся, тріпочи, гухкай!

Одного разу я досліджував серце Землі, забувши зачинити браму. У мене, мабуть, був дивний вигляд. Лежить на Землі дід із білою бородою, в яку начіплялося опалого листя; розпластав руки, мов граблі. І тут іде людина з базару, зупиняється й мовчить.

– Кажу, чого приперся? Ти чоловік чи жінка?

– Підніми голову!

– Не можу, ніколи, відчепися!

– Що ж ти робиш?

– Дещо наслухаю. Мовчи ж!

Тоді людина поставила біля мене горщик з якоюсь рослиною.

– Це фікус із ринку, він виявився непродажним. І три гривні ніхто не дає. Сьогодні всі купляють гречку.

Товсті ноги й розтоптані черевики відступили.

– Забери це! Навіщо мені зайві проблеми? Я стежу за тим, що коїться в Землі!

– Це дресирована рослина. Ось накажи служити, він підніме вгору вуха.

– Геть, забери, мені не треба!

І тут я почув чіткі рівні удари – "тук", "тук", "тук". Серце Землі, здавалося, билося біля моєї щоки. Це було, як музика, так воно стукало хіба за часів першого польоту в космос. Я завмер, і коли людина ще раз обізвалася, закивав головою і замахав рукою.

Час просувався швидко. Старий чоловік навіть із ціпком не піде так, як іде старий осінній день. Пора щось перекусити. А

для цього треба сісти, потім спертися на обидві руки і спробувати встати. На кухні під серветкою лежали курячі стегенця, запечені з сиром, і стояла філіжанка вистиглого цикорію. Невістка ніколи не залишала пійло в турочці. От іще мода завжди все перемивати! Нікого не допускає, сама мие, чистить, скребе. Кухня має пахнути їжею, а вона до нудоти тхне миючими засобами. Скільки їй казалось – клади у вазу кислички, одразу попливе дух лісу, повісь на шовковий шнурок сухі опеньки – пройде дух землі. І слухати не хоче. Я оглянувся, чи немає поблизу садівника або охоронця, бо ті кинуться мене піднімати, от нещасні блюдолизи! Сперся на руки, ривок, ще ривок! І ось переді мною хустина неба за жовтими верхівками кленів. Воля, це вже воля, можеш собі чвалати на кухню.

Нещодавно після роботи невістка із сином розмовляли про мене. Вони зачинилися у вітальні, добре хоч не вмикали телевізора. Я здогадався, що так буде, притулив вухо до дверей.

Вона (з сумом): Шкода, що останнім часом татко так постаріли.

(Татко вона говорить із наголосом на останньому складі, що мене жакливо дратує).

Він: Що ти маєш на увазі?

Вона: Хіба ти не бачив? Ходять до брами, лягають у долинці під деревом, прикладають вухо до землі й долоню до вуха. А потім вигукують: "О, чую, чую! Ти є, живеньке!"

Він: Та облиш! Звичайні дивацтва, йому ж вісімдесят сім! Хотів би тебе в такому віці побачити.

Вона: Татко ходять, немов аж тиняються. Щось їх водить у різні боки.

Він: Стариган іще ого-го! Нещодавно прибиральницю затис у коридорчику так, що вона аж векнула. Сама казала (син захікав).

Вона: До себе розмовляють, руками розмахують.

Він: Ти так жалієш татка? Він вважає, що скоро кінець світу, мабуть, по телевізору начув. От і мудрує.

Вона: Треба показати їх психіатру. Хтозна, що намислять? Що тоді про нас люди скажуть?

Ага, подумав я, хоче спровадити в божевільню! Відчинив на всю двері, подивився на них страшним поглядом і сказав:

– Сину, ось тобі мій наказ: шукай собі нову жінку, молоду. Бо ця розумом стерялася. Дзус її з моєї хати!

На кухні холодно, пора б уже ввімкнути опалення, так вони все скряжать. Я сів до столу, кинув у мікрохвильку сніданок і тут побачив біля брами горщик із фікусом. Він стояв поодаль від мого місця, такий собі невеличкий, листатий, геть відділений від людини, яка його покинула. Нічий. Треба рослину забрати. У моїй кімнаті на правому вікні горщик став зручно. І тут я помітив, що торф під ним був абсолютно сухий, а листочки обвислі й зів'ялі. Грудочки схожі на камінці, мов їх ніколи не поливали. Я вилив майже літру, вода пішла з шипінням, по-свистом і бульканням, так, ніби пила хвора людина. І, зрештою, взявся за їжу.

Про те, що наближається апокаліпсис, трубить уся преса, проте людство робить вигляд, ніби все гаразд. Як подивлюся вранці, скільки авто повзе мимо двору по бруківці, скільки жінок везуть дітей, затикаючи під куртки кашне, застібаючи блискавки (шах-шах!), скільки хлопчаків біжать на роликах, ремигаючи жуйки. Хочеться вийти посеред вулиці й гукнути: "Зупиніться! Скоро вам нікуди буде йти, ні на чім їхати!" Треба діяти, треба край щось робити. Я підсів до телефона і вирішив поінформувати політиків. Зараз усі йдуть на вибори, може, хтось цим приверне до себе увагу. Треба зібрати розум планети в один кулак і зупинити руйнацію. Американці врилися на десять кілометрів углиб землі, мислимо? Ринула нафта так, що залила світовий океан і змінила клімат на землі. Щороку в Україні зникає п'ять видів рослин, десятки видів комах і птахів. Щось же треба робити!

Я ліг подрімати. До кого ж спочатку дзвонити? Мені привиділося, що по той бік вулиці відбуваються народні збори, виблискують білим смужки тканини, схожі на гасла, на яких нічого не написано. Виступають якісь люди, гримить музика. Немовби підходжу туди, хочу піднятися на трибуну, а сходи такі високі, що йду, йду і ніяк не наближаюся.

Ні, треба вставати й телефонувати, доки всі не поприходили додому.

– Алло, це штаб партії "Рід"? Попросіть до телефона кандидата в депутати Ковальчука.

– Він на зустрічі з виборцями.

– А начальник штабу?

– Поїхав із ним. Як ваше прізвище, що ви хотіли?

– У мене є секретна інформація для пана Ковальчука.

– Про наших опонентів? Дзвоніть за годину. Що ви за це хочете? Ні, не говоріть, нас можуть прослуховувати. Краще приїдьте до штабу.

Поклав слухавку і плюнув зозла. Набрал номер приймального мера, відповіла якась лисиця з гугнявим голосом. Кажу їй, я вчений, хочу розповісти про своє відкриття пану Уроді. Лисиця помовчала, потім пролепетала: "Он на совіщанні". Кажу, це напряду стосується, чи оберуть його на наступний термін. Лисиця знов помовчала, далі кинула: "Говоріте, у вас трі мінути".

Урода знає мого сина, вони разом байдикували й тягалися за дівчатами. Щоб якось продовжити три хвилини, я назвався своїм прізвищем – Гніт-старший. Урода пролив трохи люб'язностей, а тоді порадив питання магнітного коливання і серцебиття планети вирішити вкупі з моїм сином. А конкретні рекомендації роздрукувати в трьох примірниках і подати на наступну сесію міськради. Бо йому, бачте, сміття немає на чому вивозити. Свій апокаліпсис у місті! Номера телефона президента він мені не дав. Сучий син! Хотів йому закинути, що з такими бородавками на носі повторно в мери не проходять, але він завчасно кинув трубу.

Я знову пішов до брами, ліг на Землю і став слухати серце. Серця не було. Не було чутно серця Землі! Чим далі рухається час, тим усе частіше не чути, як воно б'ється. Земля – єдиний організм, вона стомилася, змучилася. Може, вона попросила допомоги у Всесвіту, і він летить їй на допомогу. Через два роки, як звір, струсить усе, що на ній учепилося. І тихою ходою почимчикує собі далі, щоб загоїти рани. Вільна, спокійна, чиста. Без нас.

Коли о 16.23 я зайшов до своєї кімнати, то побачив, що фікус набагато підріс. Рослина дотяглася до половини вікна. Тоді мені здалося це добрим знаком. Колись чув по телевізору, що листя фікуса вбирає токсини. А тут сама отрута навколо, невістка чого варта! Їй під шістдесят, а вона ще має коханця! Має, має, хай не вибірується. Чув, як вчорами амури крутить по телефону з якимось гевалом. Баба вже, троє внуків на п'ятиденку позапахали, а своєму абоненту співає: "Набери мене, зайчик, як доїдеш, я хвилююся". Які тепер зайчики на сьомому десятку, тільки вуха та хвіст.

У будинку дванадцять кімнат, вранці бігають родичі, якісь люди. Син з роботи не вилазить – то вибори, то збори, то зітхальниці з мажоритарних округів. Внук і внучка з парами в роз'їздах. У них такі справи – ого! Долари і євро колотять, машини міняють, із банками судяться. Тільки прокинуться і в коробочки базикають, не вступишся. Я писав їм листи про те, що діється із Землею. Внук до мене вранці постукав, п'є каву з сигарекою, сьорбає й проголошує: "Діду, що ти там мутиш, яке серце Землі? Займися краще служницею, розсобачилася геть, із холодильника все повижирала".

Що маю робити? Я взявся писати свою біографію із сардонічними відступами про те, що коїться з навколишнім середовищем. На Землі живе десять мільярдів ротів, сідниць, удвічі більше рук і ніг, які із дня на день знищують нашу планету. Всі жеруть, рвуть, риють, копають, рубають, підривають, стріляють. Земля перестала родити, наступає кліматичний апокаліпсис. Он цього літа картопля дала тільки гичку, бульб не було.

І все, що живе, переходить на синтетичну їжу. На прилавках ікра лосося з поміткою "G", тверді сири, м'ясо, молоко, все з одним знаком – "G". Молокозаводи більше не завозять молока, усе робиться з нафтопродуктів.

У хвилини дикого розпачу мені спало на думку обґрунтувати демографічну теорію. І я її написав, суть у тому, що давати потомство мають тільки високорозвинені особистості. Так син прочитав і жбурнув її до каміна.

Уже спав вечір. Сиджу біля вікна у своїй кімнаті і намагаюся спіймати момент, як росте фікус. Хитрий же bestія! Я вже

картаю себе, що приволік цю рослину до помешкання. Уранці він був сантиметрів тридцять, а тепер його виперло до самої квартирки. Темно-зелене листя з прожилками нагадує людське тіло – ті ж вени, артерії й судини. У фікуса рівні лінії, такі рівні, що, здається, над ним попрацював кресляр. Кожен новий листок народжується з-під сухої шкірочки на верхівці стебла. Щось там усередині крутнеться, набухне і вивершиться гострим списом. Спис поволі розгорнеться в салативий стручок. Якщо так піде, на ніч треба підрізати стебло, бо на вікні у висоту йому буде тісно. А завтра пошукати нову посудину, не рости ж такому велетневі у квітковому горщику.

Мої розмірковування несподівано перервав стукіт у двері.

– Татко́ (ох, це огидне "татко" з наголосом на останньому складі!), повечеряєте з нами чи принести сюди? Чому мовчите, знову не подобається, як вас називаю?

– Називай, як хочеш. Мені ніколи розходжувати по будинку.

Уявіть собі чоловічий напружений голос цієї курійки в дешевому пончо. Дивиться на мою кімнату, як на ледь підсвічений басейн. Вона б тут поплавала! Якби тільки їм мене спекатися, тут би зробили гардеробну для її нікчемного барахла. Я засунув штору біля фікуса, і стало майже темно.

– Цитриновий сік для мене ніщо і твої приндики теж. Принеси сала!

– Але..

Вона підійшла і демонстративно поторкала мою голову, чи немає жару. Коли за нею вискнули двері, я зітхнув із полегшенням. Ось такими інфузоріями перенаселена планета! Коли відкинув штору, побачив, що з фікусом твориться диво. Він розкриває нові й нові листки, як у навчальному фільмі з біології. Друзе, ти що, так уподобав мою невістку?

Рано-вранці я прокинувся від жовтизни за вікном і шереху. Осипався клен якраз біля того місця, де слухаю серце Землі. За одну ніч дерево пожовкло. А кажуть, людина не може посивіти за короткий час.

Я вийшов на подвір'я, ґрунт був мерзлий, листя мокре й холодне. Я ліг на свіжоосипану постіль, розгріб місцину і приклав вухо. Слух у мене в порядку, але знову нічого не чути. Мабуть, треба трохи почекати. В глибині шумувало, мов збиралося кипіти. Інколи дзенькало, як дзенькає старий зношений годинник, коли стрілка переходить цифру "6". Я застиг, ніби провалився в смерть. Людство має бути знищеним. Дехто купляє собі місцину на Місяці, дехто зводить підземний замок із підвалами їжі й питва на всю решту життя. Я відчуваю кінець! Або ми змінимося всі водночас, або нас не буде.

Із семи років я щодня слухаю серце Землі й міг би скласти його кардіограму. За вісімдесят літ людина може дещо зрозуміти про свою планету.

– Татко, у вас задуха?

Я відчув себе розіпнутим на бетонному стовпі по той бік вулиці. Напевне, минуло вже більше години, відколи лежу неподалік від огорожі, уже встигли всі прокинутися. Вп'ятдесяте прошу ніколи не відволікати мене, коли займаюся ЦИМ. Це сильніше за інтим. Їм цього не відчути ніколи. Вони там борсаються у своїх спальнях, на ходу вгадуючи "ще" чи "досить". А це та частина мене, якої їм ніколи не досягнути. Серце Землі так глибоко і стукає, як моє власне.

Син стояв боком, показуючи гулю на лисині й жирну шию. Навіщо я його зачав шістдесят три роки тому?

– Який я тобі татко? Я тато, тато і все, без наголосу на останньому складі. Ясно?

– Та ясно. Тільки ти б зайшов до будинку. Скоро Урода заїде.

Він став біля мене навколішки, підняв і повів через двір, обнявши за плече. Син не звик, щоб йому заперечували, а тому я ненадовго піддався. Ця доброта сокирою рублена, показує всім, що він Гніт, що його родина сильна. Ненавиджу. До того ж, невістка, мабуть, визирає у вікно і чекає скандалу.

Я трохи закуняв на дивані, а прокинувся від того, що прибиральниця зі свистом відкинула штору і скрикнула. Вона шпигувала на користь невістки, і те, що ця пройда побачила, прос-

то не мине. Фікус переріс вікно, майже дотягнувся до стелі. Дарма, що вчора пізно ввечері я надрізав йому верхівку. Рослина роздвоїлася і тяглася вгору тепер двома пагонами. Її листя видовжилося, стало ще густішим і темним, немов аж фіолетовим. Стебло зробилося утовшки, як горло пилососа.

– Це... що?

– Це подарунок сина, – збрехав я.

– Але ж цього... не було.

– Треба частіше прибирати! – дорікнув я.

Прибиральниця, мов картоплина, викотилася з кімнати.

По телебаченню в новинах о 12-й показували, як потяг ударив мікроавтобус, а потім санітари збирали рештки тіл під насипом. Як в Іспанії на глибині сімсот метрів засипало шахтарів. Як заливає водою англійців і пролетів ураган над Парижем. Як поліція закликає людей до стриманості.

Мій син із мером зачинилися в кабінеті, дудлили коньяк і обговорювали останні події. Я чекав, що хтось із них таки згадає про мої застереження, але Урода тільки одного разу саркастично зауважив: "Ваш батько вже шукає шляхи оновлення людства", а син, ніби не помітивши, додав: "Страх смерті – руйнівна сила, він мобілізує і регенерує".

Потім вони перейшли до особи якогось латиноамериканського політика, який вибився в мери і у своєму місті намагався запровадити комунізм. Переглядали відео, ржали, як ті жеребці. Ідіоти!

Мені часто сниться покійна дружина. Заходить у великій сірій шифоновій хустці, докірливо дивиться і каже: "Як мені жити без тебе?" Ми познайомилися в поїзді Рига–Сімферополь, така поетична натура! На станції Невель Мар'яна вибігла на перон і почала танцювати під дощем. Я трохи не здурів, як це побачив, вона вся літала. Коли рушив потяг, прокрив двері в її купе, там спалахнули очі, мов лісові дзвіночки. Біля Мар'яни сиділа стара в постолах. Жінка розповідала, що колись у їхньому дворі розверзлася земля і утворилася глибока щілина. Це було поблизу Варви на Чернігівщині. Туди впала парокінна підвода з людьми й мішками. Один парубок зголосився помі-

рвати глибину того провалля. Йому за пояс прив'язали вірвовку, а потім вірвовки зносили з усього села, бо дна все не було та й не було. Коли парубка витягли, з нього зробився дід, він мовчав, трясся, мов у лихоманці, й скоро помер.

Мар'яну вразила ця історія, вона геть мене не помічала, хоча я простягнув їй руку, назвав своє ім'я. Дівчина закуталася ковдрою, відвернулася, на подушці поруч із нею лежала попеляста коса. Я погладив ту косу, стара дрібно захихотала беззубим ротом і посварилася на мене скоцюрбленим пальцем. Вранці в купе сиділи вже інші люди. Я кинувся до провіднички, віддав їй решту грошей і вона простягла Мар'янин квиток до Гомеля, я кинувся його цілувати. Весну й літо мотався кожні вихідні в Білорусь, ходив вулицями міста, але нікого навіть схожого на неї не зустрів. Зрештою звернувся до кореспондента радіо, розповів свою історію і попросив Мар'яну відгукнутися.

Хто б міг подумати! Більш як через шість десятків років сиджу в кімнаті сам, за стіною волає наш із Мар'яною син, якого я до божевілля любив маленьким, а її давно немає. Мені поталанило з жінкою, ми часом сварилися, вона виплескувала на мене свинцевий гнів; "Ідіот, гад, тварина!", а потім брала мою руку, вкривала нею свою голову й плече, сідала так близько, що ставала моєю частиною, і жартома шепотіла: "Ня сярдись, сябро!"

Доки ті горлають на весь будинок, згадувати про Мар'яну неможливо. Я відриваюся від столу і раптом помічаю, що фікус доріс до стелі й гострим наконечником намагається її пробити. Чому ж його так потаскало? Невже він полюбляє галас? Минулого разу що було? Заходила невістка. Злилася покоївка. Так, так. Я не поливав його, а він ріс. Він ріс!

Тепер його стебло вже стало завтовшки, як рука боксера. Я підставляю стілець, залажу на стіл, нагинаю дерево і відтинаю йому верх. Хрусь! Ось тепер ти знатимеш своє місце. Розумієш, друже, інакше неможливо, доведеться тебе викинути з будинку.

Доки я повертаюся зі своєї мандрівки в піднебесся, з-під листя почали вилазити тонкі жовтуваті пагони. Ну ти даєш! Що ж, хай зайдуть ті матеріалісти й облізуть. Як вони це пояс-

нять? Коріння витяглося з горщика, познаходило щілини в підлозі й окупувало її. Ні, його таки пора видворяти.

Син з Уродою пішли до авто. Вмикаю на всю телевизор, приношу з комірчини сокиру, обрубую коріння. Ми, українці, дуже працьовита нація. Пройдіть у неділю по російських деревнях, там на лавках лузають насіння або п'ють горілку. Ми ж тягнемо, несемо, косимо, рубаємо, вичищаємо, годуємо, полемо, варимо, миємо, білимо, метемо. Навіть академіки на дачах щось таке вирощують. Ви уявляєте доктора наук із Гарварда, який сапає картоплю? А українські сапають, сам бачив. Але в мене сокира не вельми слухається. Тонші стебла вислизують з-під лева і світять голою серцевиною.

– Татко, татко, звук тихіше можете зробити?

– Не можу! Не мо-жу!

От пройда ця невістка! Щось таки унюхала. Я вже вичистив півкімнати.

– Татко, зробіть тихіше, Вадичок не може заснути, ваш правнучок. Зробіть тихіше?

– Ти заткнешся, га?

– Здається, пішла. Треба бути обережнішим. Зрештою обрізати можна великим кухонним ножом. Та де його взяти? Або ножицями. Справді, ножицями краще. Іржаві кравецькі ножиці давно валяються в письмовому столі. О, ножицями легше. Близько півночі я звалив фікус, обрізавши всі корінці. Розрубав натрое стовбур, і коли в домі все стихло, витягнув частинами на подвір'я, залишив там, де горщик із рослиною поставила чужа людина. Визбирав усі корінці й листя, шматочки кори. Подумав: уранці треба буде якось пояснити, що це за деревина. Але так нічого й не придумав. Упав на ліжко й заснув.

У Мар'яни була одна дивна звичка. Вона назбирувала за літо пучки різного цвіту, засушувала букети на підвіконнях і сходах. А потім щосуботи робила собі квіткову купель. Мабуть, тому в неї очі так і не вицвіли до старості, дзвіночками й залишилися. Коли сміялася, здавалося, вони калатали. Мар'яно, прости. Тебе зістарила любов до дітей і внуків, ти почала руйнува-

тися й осипатися, як осипається вежа. Я не зупинив цього. Я зозла кричав, що давно тебе не кохаю, що мене тримає лише страждання юності, коли шукав тебе в Гомелі, розкидаючи очима на вулиці зустрічних дам, як мотлох. Насправді я любив тебе завжди. Востаннє ти мені пахла квітами в домовині.

Прокинувся вдосвіта од того, що за вікном тріщало, мов ламалися столітні дерева. В будинку не світилося, здавалося, поруч немає живої душі. Виходжу на ганок, пролітає чистий святый сніг. Ні вітринки. Рушаю до брами, де ввечері залишив фікус. Фікуса ніде нема. І тут відчуваю, що земля піді мною ламається, ноги підкошуються. Біля ніг відкривається чорне бездонне провалля. Осипається глина, оголюючи коріння, валиться камінь, кипить вода й вихоплюється полум'я. Провалля все ширшає і глибшає. Дна немає, знизу чути ридання, крики і стогони. Виринають обпечені, змучені обличчя.

Земле, ти відкриваєш своє серце? Тобі боляче, Земле?

Затуляюсь руками. Це – сон?

Мені доводиться раз по раз відступати, бо провалля росте. Ось воно поглинуло клен, клумбу. Кидаюся до дверей, треба всіх піднімати, треба кудись тікати, десь ховатися. "Прокидайтеся, рятуйтеся!" – кричу на весь будинок. Проте нікого не чути. Відкидаю всі двері, вмикаю світло. Нікого! І тут бачу прочинені двері до їдальні. Там зібралось сімейство, тихо цокають прибори, мов кучугури снігу, насторожені серветки. Я вже не кричу, а реву з усієї сили. Ніхто не чує.

Мар'яна стала на дверях і приклала палець до губів.

ВЕТЕРИНАР

– М

и не можеш за нього вийти, – сказала Ніна. – Він приїхав до міста, як жебрак, у светрі з драними рукавами.

– Мене не цікавлять його статки.

– Авжеж. Тебе цікавить його товстий живіт і одяг від ринкових кутюр'є.

– Не заводься. Давай краще пити каву.

– Будете вдвох роз'їжджати на джипі. Він підрізатиме кабанчиків, а ти братимеш інтерв'ю.

Ми сидимо на порожній терасі, з якої видно північну частину міста. Тополі з погнутими вершинами, кочегарки, гуртожитки, колію, що веде до порослих бур'янами складів. А ще ятки і пивниці, двори та пустирі.

Ніна – братова дружина, вчителька, у якої домінує синдром справедливості. Ніякого тобі репетиторства, одна сувора любов до іксів та ігреків. До мого нареченого вона категорична.

Гнат приїхав до міста на посаду головного ветлікаря. Йому одразу дали двокімнатну квартиру, де він поселився з дружиною й дітьми. Коли Ніна прийшла навідати батьків свого учня, то мало не зомліла: в одній кімнаті жила родина, а в другій –

свиноматка зі своїм виводком. Пан ветлікар буркнув про тимчасові незручності й зайти не запросив.

Так починався його шлях у нашому місті. Він робив операції котам і собакам, відкривав ветпункти в селах, ветаптеки і ветлікарні в місті. По телефону визначав діагнози і приписував ліки хвостатим пацієнтам. Ставив крапельниці, колов ін'єкції. З часом гроші потекли в його кишені рікою.

Ніна ніяк не вгамується.

– Що тебе спонукало з ним злігатися? Від нього дружина з двома дітьми втекла!

Може, та жінка хотіла мати вдома чоловіка, а мала тільки його капці та піжаму. Ветеринар виходив удосвіта і повертався за північ. Кар'єру треба брати стрибком через прірву. У час цього стрибка, коли він завмер у польоті, його половинка відломилася.

– Ти хоч знаєш, що він скупив магазини, базар, цвинтарі. За сім років усе стало його. Знаєш? І він картяр, у нього в підвалі щосуботи збирається кодрло! – обличчя Ніни почервоніло, як від вогню, я відмахуюся й починаю одягатися.

Старий годинник на стіні зі стогоном відраховує час.

– По-твоєму мені краще залишитися старою дівочою?

– Не йди! – волає братова. – Почекай Павлуса, нехай він скаже.

Навіть п'ять Павлусів у стоптаних черевиках і старих шкіряних куртках мене ні в чому б не переконали. Хай собі обтирає деталі в локомотивному депо.

На вулиці мряка, листопадові дощини холодіють, мов кнопки на обличчі. Іду поламанною вулицею, де-не-де каштани тримаються за асфальт перевернутими лапами. І міст через залізницю стоїть на чотирьох із вигнутою спиною, готовий напасти. І ліхтарі, ліхтарі, ліхтарі, мов очі хижкої зграї. Чому мені так холодно?

Гнат підвозив мене з Києва. Я голосувала на виїзді, ніхто не спиняв. І тут підкочує джип – усі кинулися до дверцят.

– Знаєш, чому я тебе покликав? Ти стояла одна, поодаль, навіть не поворухнулася, коли я зупинив, – розповість він потім, через багато днів. – Справжня звірина не терпить суєти.

– Для тебе я звірина?

– Та кожен із нас має характер звіра. Я почув твоє самотнє виття.

– А ти який звір?

– Ха! Здогадайся!

Це було потім. А в машині ми довго мовчали. Мене лихоманило від того, що відрядження виявилось марним, матеріал – пустотілим. Чим відписатися і де брати рядки?

Новий знайомий намагався зав'язати розмову, але я побачила, як незугарно він одягнений, і прийняла його за водія начальника. Бувають такі чоловіки: що на нього не напни, а він усе одно, як волоцюга. Іще в кутиках губів причаїлася гадючка – чи то насмішка, чи зневага.

Я живу в передмісті, працюю в іншій області, так що історія ветлікаря якось пройшла повз мене. Скільки їх тепер мотається на іномарках за тонованим склом! І кожен зі своєю версією правди.

Ми їхали майже мовчки, аж доки мій супутник не попросив відкрити термос. Гадючка біля губи зухвало підскочила. З ним треба бути напоготові! Тоді ж він і дізнався, що я журналістка. Я дізналася, що він ветеринар.

– Мене ваші колеги вже загризли, – намагався розговорити.

– А мене – ваші, – відповіла в тон. – За критику живцем би проковтнули. Один сьогодні просто втік від розмови.

– Тоді нам треба об'єднатися. Буде монополія... антагоністів.

Я впала в сплячку на задньому сидінні, бо за півтори доби відрядження відпочити не вдалося. Коли прокинулась, машина стояла біля будинку, схожого на пенал. Ворота автоматично відчинилися, загорілося світло.

– У мене закінчився бензин, ледве дотягнув до воріт, – сказав Гнат. – Вам викликати таксі?

Вільних машин не було. Так я опинилася у чужій вітальні на жорсткому білому дивані. Одразу провалилася в сон.

Вранці розгледіла червоний пенал із мансардою – під ранковим сонцем збоку він нагадував ката з сокирою.

Ветеринар прилип до мене намертво. Щовечора джип стояв навпроти редакції, чорно-сива голова висувалася у відчинене

вікно. Я соромилася його тотальної відрази до одягу. Навіть святковий костюм ніби намагався вирватися від нього. Його зверхність проступала, мов ніжик, того й гляди чиркне. Він мені не подобався, навіть був відразливим. Він витончено знущався над усіма моїми уподобаннями. Гадючка, схожа на шрам біля губи, то згорталася, то видовжувалась, як гіпотенуза.

Якось, коли ми зайшли до кав'ярні, йому зателефонували. У трубці ридала дівчинка:

– Дядю ветеринар, наш Мурзик помирає!

Він зірвався, як божевільний, побіг до виходу, потім схопив мене за руку і потягнув у машину. У Мурзика була відірвана лапа, висіли закривавлені клапті шкіри, кошеня божеволіло від болю. Він випровадив нас із дівчинкою за двері, а коли ми повернулися до кімнати, забинтований Мурзик спав.

Дівчинка простягла десять доларів, які були в неї в копилці, Гнат, на мій превеликий подив, узяв гроші. А в машині сказав:

– Що, шановна пані, поїдемо прогуляємо наш заробіток?

– Ви змусили заплатити дитину.

– Аякже. Дитина повинна знати, що все має ціну.

Я запам'ятала, як він погладив сонне кошеня по вухах. Тоді мені здалося, що він, як і я, не може терпіти, коли страждають тварини. І я зробила крок йому назустріч. Тільки один. Він відчув це в машині, бо одразу заговорив тим тоном, яким звик.

– То мені й завтра приїхати до редакції?

Я мовчала.

– І завтра, і післязавтра? Доки ми будемо викати й гратися в пацанів?

Він переходив на гарчання, я попросила зупинити машину.

– Слухай, ну годі ламатися, як гречаний бублик! – він рвонув сорочку, оголивши зарослі груди. – Я хочу тебе більше, ніж усіх жінок у місті!

Я завмерла. Від нього запахло звіром. Шерстю, що набралася духу поля й трави. Що якби покласти руку йому на груди? У мене довгі тонкі пальці й великий браслет на зап'ясті. Що якби він поцілував мою руку?

Натомість я рвонула дверцята, розбризкала калюжу, кинулася в мокре червоне листя на узбіччі.

– Дурепа! – гукнув він. – Ну, якщо так хочеш, виходь за мене.

Я принесла цю новину. Ми знову сидимо з Ніною на терасі, Павлусь робить грінки з сиром. Коли нарешті зварилася кава, довго зосереджено п'ємо. Знову дивлюся на північну частину міста, де осики й тополі з погнутими вершинами подають якісь знаки. Зачинаються крамнички, вулиці ховають руки в рукави. Навприсідки тікають спати пострижені кущі.

– Скажи їй, – укотре наполягає Ніна.

– Кажи вже! – злюся я. – Він картяр, бандит, злодюга?

Павлусь не вміє говорити. Мовчки стоїть біля вікна, аж доки сутінки не облягають двір, будинок і терасу. Із сутінками до мене доповзає голос. Його це голос чи ні?

Начебто в червоному пеналі Гната є підвал, де щосуботи збираються картярі. Ветеринар ставить долари, гості – свої органи. Вуха, пальці, кисті, носи. Відтятий орган – це його тавро. Напруга за столом така сильна, що дехто втрачає свідомість. Коли ветеринар програє, його партнер отримує пачку доларів, а коли у виграші господар, того ж вечора у підвалі проводиться ампутація, і на одного таврованого стає більше. Людина ніде ніколи нікому не розповідає, що вона пережила. Ніколи й нікому, от що дивно.

– Ти божевільний! – ледве видихаю я, – це б впливло! Це нізащо не втаїш! Його б давно посадили!

Ми замовкаємо. Але слова вже проникли в простір, залишилися ієрогліфами на гілках, на крилах, на хмарах. Їх уже не зітреш. Мені здалося, що ці слова вимовив не Павлусь, а проскрипів землястий стінний годинник. Я жбурнула його об підлогу і полетіла у безвість уже не свого часу..

Я більше ніколи не поверталася до свого міста. У тій школі, куди влаштувалася, працював учителем мовчазний сивий скрипаль. Нас почали сватати. Двоє самотніх учителів в одній школі колегам муляли очі. Я майже не відбивалася, той чоловік мені дуже подобався. Але він злився, нервував і всіляко уникав мене. Я образилася і вже збиралася перейти в іншу

школу. Але одного разу скрипаль наважився поговорити зі мною. Ми сиділи в присмерку учительської, він просив не вмикати світла і почав розповідати:

"Я ріс у селі, хата була осторонь, біля ставка. Далі, над проваллям, стояла похила глинянка з вікнами при самій землі. В ній жила баба, по вуличному Калабазиха, з онуком. Той, мовчун, бігав у драних черевиках, штанях, одягнених задом наперед. Немов звірєня, виглядав із-під чуба, що доростав до брів. Із ним ніхто не хотів гуляти, він кусався й дряпався. Хлопчаки любили його подразнити, вибігали на дорогу й кричали: "Акалабаза! Акалабаза!" Він підстеріг, коли найменший вийшов гуляти сам. Затягнув його в провалля, придавив за горло, а потім відрізав язика. Я бачив, як той малий летів додому: все заюшене кров'ю, з грудей виривалося ревіння. Калабазиха вивезла онука з села, і його ніхто більше не бачив".

Після педінституту молодий учитель влаштувався на роботу в філармонію. Богемне життя затягло його, як болото: ресторани, кафе, різношерстні компанії. Почав бавитися в преферанс і в очко, програвся до нитки. Борг сягнув двадцяти тисяч. Скрипалью порадили, у кого можна відігратися. Так він опинився один на один із тим чоловіком. Густа чорна шевелюра росла в нього прямо над бровами. Став хворобливо згадувати, де міг його бачити. Але той уже мовчки кинув на стіл пачку доларів. Мов, якщо виграєш – гроші твої. Якщо програєш, ти мій раб. Гра була чесною, скрипаль програв. Картяр аж засвітився: "Віддаєш кисть!" "Тільки не кисть! – закричав скрипаль, – мені треба грати, я не можу!" "Не можеш кисть? Ну добре, я виберу сам". Скрипаль ліг на канапу і тут згадав: "Так це ж Калабаза! Це він!" І почав провалюватися в сон. Коли прокинувся, низ живота був забинтований, не міг поворушитись. Його касували, як худобину".

Я зрозуміла: той монстр живе для того, щоб сіяти ущербність. Чим більше навколо упосліджених, тим могутнішим стає він. Хто він насправді? Ветеринар міста, країни чи світу?

Зібрала валізу й прибігла на автовокзал. Відправлявся автобус, устигла скочити на підніжку. Заплатила до кінцевої зупинки, навіть не спитавши, куди він їде.

Коли водій почав відраховувати здачу, побачила, що в нього немає кисті лівої руки. Мене мов ударило струмом. Я протиснулася в салон, але тут же рвонула назад. Навколо сиділи й стояли пасажери без вух, губів, носів, очей, пальців. Я закричала, щоб зупинили автобус.

Але куди йти? Чи є таке місце на землі, де ще не побував Ветеринар?

ОСТРІВ МАРФА

ічка стала болотом, а в болоті зачаївся острів Марфа. Горбик землі, горобцю ніде стрибнути. Там була одна-єдина хата, і в тій хаті жили баба з онукою. Взимку вони ходили до села по льоду, навесні добиралися човном, видовбаним зі старої верби. Баба правила чорним веслом, а дитина сиділа, як струнка, не ворушилася. Човна ставили під верболозом і не примикали.

Влітку плавні пересихали, і до острова вела стежка, яку ховали під гіллям і сіном. Коли баба з онукою з'являлися в селі, люди підходили й запитували, чи немає очерету на продаж. Очерет був, але дорого за куль.

Баба з онукою жили бідно, купували тільки мило, сірники й сіль. Інколи дитина просила халви, тоді продавець зіскрібала крихти з целофану і спала на ваги. Виходило сто грамів.

Хата була на два входи, лісяна, під очеретом. Колись там жили дві родини, чоловік десять, старші померли, а молодші виїхали. Всіх жінок на острові завжди звали Марфами. Через тонку ногу, яка почала всихати ще в молоді літа, баба не знала ні лан-

ки, ні ферми, до пенсії прибирала в клубі. За це її незлюбили і поза очі звали Тонка Нога. Дівчинку привезли в кінці дев'яностих, коли та залишилася круглою сиротою. Мати дівчинки, молода Марфа з острова, обвіяного сирими вітрами, померла в спекотному Києві од великої любові. Стара Марфа мовчки взяла стеблинку руки у свою чорну од попелу й сажі руку. І повела дитину, накульгуючи, на острів.

– Не бійся, – сказала вона малій, що збрело в голову, – баба ніколи тебе не битиме. І не кричатиме.

– А що ти мені купиш? – спитало дитя, щоб заспокоїтись після довгої дороги.

– Ми нашіємо з тобою ляльок.

– А в тебе є гойдалка?

– Ні, є коза, – зітхнула Марфа. – Ледащо, правда, але молочина для тебе буде.

На льоду вже пішов полій, вони ледве добрали до хати. Стара затопила піч, і гарячий дух очерету з білим димом підхопив горня з картоплею та сковороду з в'юнами.

– Марфуню, вечеряти! – баба поставила на стіл гасову лампу.

– Я Летісія.

– Нема такого слова, – строго сказала стара.

Не вистачало ще імен із землі, що породила такого перевертня. Задурих студентці голову, обіцяв, царицею стане. Та все її царство – горбок біля Києва, укритий травою й суницями.

– Ти Марфа, Марфа, запам'ятай... І я теж Марфа.

Дівчинка заснула, волосся стікало з подушки бурчаком.

Стара сіла на припічку, притулилася головою до голови онучки. Дихання дитини торкнулося до бабиної щоки. І стара завмерла. Щось мов ударило їй у груди й запекло давно забутим пеклом ніжності.

Діти спустошують людину до дна, вибирають із неї все живе, але без дітей не можна. Марфа прокидалася ще до сонця. Вітер розколихував занавіски, свистів у димарі, мов навіжений. Вона заносила в'язку очерету, ламала його до коліна і сунула в піч. Очерет спалахував, бухкав вогнем у черінь, висвічував об-

личчя Марфи, схоже на дно старої діжі. Починався день. У горнятті булькала страва, на сковороді шкварчала засмажка.

На печі завжди тепло. Там маленьке віконце, з якого видно дахи і димарі села, а ввечері – світло вікон. Тепер на печі спала тільки Марфуня. Стара знала: щоб дитина виросла, її треба вигріти. Вона подавала на піч кислички з погребя, які пахли, аж забивали дух, молозиво, печену зайчатину. Баба спала на лежанці, і коли мала схлипувала або скрикувала, схоплювалася, хрестила її і прикривала своїм плетеним жакетом.

Бліда, аж зелена, дівчинка до весни стала кругловида, мов яблучко. Коли протала земля на пагорбі, Марфа випустила дитину і козу з козенятами. Марфуня вистрибувала, кружляла, щось вигукувала. А потім несподівано заспівала. Слів у пісні майже не було, але голос був низький і сильний, як у дорослої.

Тонка Нога стояла на порозі, з переляку схрестивши руки на грудях. То був Талан, якого стара боялася, як вогню. Талан ще нікому з острова нічого доброго не дав. Водив по світах, піднімав до неба і кидав на каміння.

– Не горлань! – накричала вона. – А то водяний бугай почує. Стопче на смерть.

Марфуня бігала у вишневому пальгечку з панбархату, на яке баба перешила дівочьку спідницю, підклавши чимало сірої вати. Хустина на ній збилася, покривлені чоботи були заляпані грязюкою. "Так і є, – думала Марфа, – це Воно, те, що згубило її матір. Мати малювала. Стригла білкам хвости, робила пензлики. Добувала червоне з калини, чорне з крушини, фіолетове зі смородини. Вчителі, бувало, не схвалялись. Малюнки надіслали в Чернігів на виставку, звідти прилетів виклик. Так дівчина потрапила в столичну художню школу. Тонка Нога була проти, але вчителі напоїлися, мов треба дати дорогу в майбутнє. Де вона, та дорога? Загубилася в нетрях. Де те майбутнє? Онде бігає – сирота сиротою.

Якось у закутку острова, між кущами верболозу, дитина побачила дзеркало води. То був не розлив, чорніла глибочінь. Вона взяла довгу лозину, таку довгу, яку могла тільки виламати, але так і не торкнулася дна.

– Ти моє озеро, – сказала вона воді, – ти тільки моє озеро. Нікому не зізнавайся, що ти є.

Вода погодилася. Тоді мала сплела з кульбаби вінок і покляла на воду. То була її перша таємниця, яку вона берегла навіть від баби. Відтоді вона щодня приходила до своєї води.

Вечорами при лампі Тонка Нога розповідала дівчинці про Бога. Бог живе у білих хмарах, стоїть над усім і над усіма. Бог усе бачить і знає про всіх.

Марфуня поглядала на піч, де була схована очеретяна трубка, й опускала очі. Тією трубкою вона витягала з торби під комином цукор, заставивши її в дірочку. Дівчинка схопилася й затулила собою маленьке віконце на печі. Може, Бог не побачить?

Інколи вночі здавалося, що вітер здіймає острів із вербами й лісяну хату з кривими віконцями, очеретяний погрібник і хлів.

Влітку мала збирала смородину на здичавілих кущах скраю острова, купалася в ковбаннях і ловила в'юнів старим сачком із надтріснутою ручкою. Коли стара не бачила, Марфуня розмовляла зі своїм озером. Вона розповідала йому про матір, про Київ, про те, що хотіла б покататися на крилах старого шуліки. Шуліка літав до села по здобич, хапав там курча або каченя і волік до свого гнізда. Він був уже старий, у нього хиталися крила, коли ніс щось важке. А може, то його мучили прокльони селян. Бо кожного разу, коли він з'являвся в небі, жінки вибігали з вилами й палками, а чоловіки хапалися за рушниці.

Одного разу шуліка летів так низько, що зачіпався за кущі, а потім упав і затих. Дівчина кинулася до нього, у птаха було прострелене крило, там не вистачало пір'я, коли наблизилася, намагався піднятися й заплутався в траві.

– Шуро, Шуро, – поклікала його мала, – не бійся. Якщо не будеш кусатися, ми з бабусею тебе вилікуємо.

На дотик птах був шорсткий і худий. Гачком загнута дзьоб і сторожкі очі видавали хижака. Кому ж він носив свою здобич? Дівчинка притулила його до серця, відчула, як він злиться, тремтить, боїться, але, мабуть, на якусь краплину їй довіряє.

І та мить довіри зріднила її з шулікою. У повітрі він здавався їй більшим, справжній він тільки в небі.

Дівчинка розтирала в руках деревій і прикладала йому до рани. Але, здавалося, йому вже ніщо не допоможе. Шуліка смикався і сапав повітря.

Тонка Нога до села їздила сама, вона боялася за дитину, хай би менше людей її бачило. Цього разу її не було надто довго. Коли човен нарешті шугнув по міліні, Марфуня кинулася до баби, почала розповідати про птаха і розмахувати руками. Стара була надто стомлена, мовчки кульгала до хати.

– Ось же він, бабусю, дивіться!

– Не носи його до хати! – гримнула баба.

Дитина стояла в розпачі, тримаючи великого сірого шуліку, що вже вицвів од старості, але рвався й клювався, немовби в ньому було ще багато життя. Тонка Нога пожаліла його старість. Промила рану, чимось закрापала, чимось засипала. На острові не знали лікарень, там було коріння, намочене на горілці, молитви і глей. Глеєм лікували кістки, корінням – серце, легені й шлунок. Баба знала свої хвороби, а крила були такі ж, як руки, зранені руки.

Потім Марфуня сиділа біля шуліки, накривши його кофтиною і пошепки розмовляла.

– Шуро, а в тебе є мама? І в мене теж немає. А хочеш я буду твоєю мамою?

Шуліка скидався в гарячці, вона клала на нього тоненьку, немов пташину, руку.

– Знаєш, коли я виросту, то буду мамою всіх річок, озер, островів, птахів і звірів. Тільки ти не кажи нікому, добре?

Птаха залишила на ніч у повітці, удосвіта він почав ридма кричати. Тонка Нога відчинила двері, й він пострибав у болото, зачіпаючись за гілки й траву, мовби хтось його кликав здалеку і в нього розривалося серце. Його могли спотрошити видра або куниця, в його дзьобі не було ще сили для захисту. Його могли прибити веслом рибалки або схопити лисиця. На кожному кроці чатувала смерть, але те, що його кликало, було сильніше за смерть.

І недарма Тонка Нога боялася за внучку. Одного разу її перестріла голова сільради у довгому сірому піджаці, на високих підборах, мов телиця. І почала розпитувати про Марфуню. Мов, звідки у вас дитина, чи є на неї документи. Мов, служба у справах дітей планує обстежити умови її проживання. Та умови як умови, схитнула плечима Марфа.

А потім поназбиралося всілякого люду, стара тричі їздила човном на той берег. У костюмах, череваті й розпарені на сонці. Сиру долівку Марфуня застелила талабаном, на столі поставила букет із водяних лілій. Ті ходили островом і стогнали чи то від спеки, чи то від не таких умов проживання.

– Збирайте її, – мотнула головою Телиця. – Покладемо на обстеження в райлікарню, а далі буде видно.

– Марфуню, – тихо мовила Тонка Нога, але голос її надломився. – Ти... тобі треба з цими людьми... поїхати.

– Не віддавайте мене, бабусю! – зарепетувало дівча. Припало їй до вуха й зашепотіло: Вони мене з'їдять, бабусечко. Ось побачите!

Коли Марфуню намагалися посадити в човен, вона рвонулася й полетіла поза хатою до свого озера. Стрибнула туди й зарепетувала, що втопиться. Озеро було таке маленьке, що могли дістати її з берега. Але дитина всіх спантеличила. Телиця наказала заспокоїти малу і завтра вранці привести до сільради. А про себе подумала, що треба везти її на комісії й перекомісії. Треба визначати рівень психічного здоров'я і тип навчального закладу. Скільки маторних проблем із нічого. А хто це робитиме?

– Щоб вам сонця не бачити, щоб вам хліба не їсти, щоб вам кров'ю вмиватися! – горланила дівчинка.

Минув рік, Тонка Нога повезла дівчину до школи. Того дня весло її не слухалося. Стара була одягнена в усе чорне, а на дівчинку одягла шкільну форму її матері. Форма трохи пахла сирістю, але білий комірець сяяв білим. Кіски, які бабуся заплела з кучерявої чорної копиці, смирно тулилися до шиї. Учителька трапилася хороша, взяла дитину за руку, посадила на першу парту.

Весь урок Марфа стояла під класом і намагалася нічого не пропустити. Коли називали прізвища учнів, кожен повинен

був піднятися і розповісти якогось віршика чи заспівати пісеньку.

– Летісія Мурантес! – проголосила вчителька. Діти засміялися. Ніхто не піднявся. Вчителька повторила. Тонка Нога відчинила двері й сказала: – У метриках записано неправильно. Її звати Марфуня, а не Летісія. Такого імені немає в святцях.

Вчителька якийсь час помовчала, а потім кивнула. Марфуня встала з місця, повернулася до дітей і заспівала. Слів у тій пісні не було, але низький голос забив усім дихання. Після уроку їм видали книжки і дозволили розходитися. Стара Марфа дивилася на високу в ластовинні вчительку, намагаючись зрозуміти, що за людина прийшла в їхнє життя. Боятися її чи довіряти їй?

– Я тобі казала не горланити. Водяний бугай затопче, – нагадала Тонка Нога, коли весло чиргикнуло об човен і тихо сплеснуло, мов карась.

– Вірша не знаю, а мені хотілося їм показатися.

Від цього їй приходили на острів біди. Усім хотілося чимось показатися. Той вирізав із дерева ікони, той плів кошики, той із глею ліпив, та малювала. А треба жити, як усі. Непомітно. Вдома Тонка Нога пригрозила дівчині лозиною і підвела до ікони Варвари Великомучениці.

* * *

Вікно на печі ніколи не засівають дощові краплі. Ти дивишся в нього у травні, коли на острові оживає латаття, жовтим застилає берег. І влітку, коли піднімається очерет і застує дахи по той бік ріки. І дивишся в листопаді, як морозчик уже погуляє і під плівкою льоду застигають очі в'юна.

Ти дивишся на світ рано-вранці, коли відблиски сонця розливаються на склі.

– Хто я така? – запитуєш удосвіта Марфу, яка дрімає на лежанці. У Марфи чорне обличчя, ніби вона прожила під землею. Стара довго кліпає, перш ніж забілюють рисочки очей, і потім каже:

– Навіщо тобі?

– Я не знаю.

Западає мовчанка. Через одинарні шибки чути, як верби випрямляють змучені тіла і когось оплакує в небесах сива ворона.

Марфа чекала, що ти про це запитаєш. Але ж не тепер, тобі всього дванадцять. Стара любить дивитися, коли ти між дітьми. Худа, як лозина, з товстими короткими косами. І тепер ти найвища в класі. Коли Марфа повертається до човна, ти біжиш у коридор до дзеркала і розплутуєш тугі коси, бо так ходять усі дівчата. На уроках перша тягнеш руку, але вчителі мовби не бачать. Коли на перерві приносять кип'ячене молоко, деякі діти не хочуть, а ти випиваєш і за них, бо коза саме не доїться.

За те молоко і за дармові обіди тебе штовхають і дражнять.

– Ми скажемо твоїй бабі, що ти знову билася! – верещать хлопчачки.

– Побачимо, хто отримає вдома верби! – підпрягаються дівчата.

Ти виймаєш із кишені безокий камінчик і намагаєшся торкнутися до їхніх рук, вони верещать і розбігаються. Вчителі ставлять тебе спиною до дошки на весь урок. В учительській вони говорять про допоміжну школу-інтернат.

А одного разу діти побачили в тебе на спині якусь руду комаху з довгими ніжками і почали відсувати парти від твоєї так, що посеред класу стояла тільки твоя парта, одна-єдина. Зайшла на урок учителька з трьома підборіддями, від здивування у неї випала з рук указка.

– Як це називається? – гримнула вона.

– У неї воші, – загудів клас.

Коли Тонка Нога наближалася до школи, тричі впустила з рук торбинку на хліб. У фізичному кабінеті стояла медсестра в зім'ятому халаті і вчителька з довгим волом. Марфуня забилася в куток, затулилася руками і здригалася. Усе це Тонка Нога побачила в щілину і почувала, як медсестра говорила "чисто, нема нічого". Коли стара прочинила двері, невидиме зло підбило їй коліна, вона трохи не впала на підлогу, але підняла голову і мовчки чекала слів.

Учителька лякала її санстанцією, міліцією, комісією сільради. Тонка Нога дивилася за вікно, де юрмилися хати з перепаленої цегли, протікали вулички, знахабніло виблискували ан-

тени. Спортмайданчики, свіжоскопані квітники, пострижені дерева, – це нагадувало їй колонію. Людина дресує світ навколо і підпрягає своїй волі, та зрештою опиняється в клітці.

Вчителі думають, що вони найрозумніші, а дарма.

Баба навіть не здогадувалася, яка самотність напосідалася на дитину, коли та залишалася сама в хаті. Тільки риска світла від місяця, що пролягла до лежанки. І морок за пічним віконцем. Ні подруги, ні родини, ні несподіваної радості. Ні смужки слідів поруч, коли вона біжить. Але Марфа знала головне, що коїться з її онукою: дівчина не могла зрозуміти світ. Стара відмовчувалася, боялася не того слова, бо словом можна скалічити. Голі запитання переростали в сумніви, у смуток, вирували всередині. Дитина гасала з пташками поміж очеретом, і колючі мітли вдаляли по обличчю. Так вона пізнавала природу і саму себе.

Дівчина розкладала на печі книжки, світила лампу. В той час її однолітки сиділи за комп'ютерами, перед телевізорами і поринали у світ вражень. Вона плакала, що не має цього. І роздивлялася на карті материки, океани, а під зеленню води бачила глибоке життя. Табуни водяних коней, копиці водоростей, печери, маєтки, поля, ліси і пагорби. У школі вона розповідала про телепередачі, які існували тільки в її уяві. Про кінофільми, яких ніхто ніколи не знімав. Її обступали і заморожено слухали, вчителі дивилися на це поблажливо, добре, що діти не галасують на перервах.

Одного разу на уроці літератури дівчина підняла руку і сказала:

– Мудрість знаходиться не в книжках, а отут, – показала на груди.

– Чому?

– Ми вдихаємо силу хмар і землі. Вона тут збирається.

Ось що буває від самотності, – нападає спустошення. Вчителі не могли інакше пояснити несподівані відкриття дитини з острова. Змучені нестатками, домашнім господарством, пригуплені вечірніми турецькими серіалами, пустими розмовами по мобільних, вони розучилися спостерігати й думати.

Тонка Нога знову і знову підводила Марфуню до Варвари-Великомучениці, змушувала ставати на коліна й молитися.

Восени стара обставляла знадвору стіни очеретом, але там заводилися миші, які вигризали канави. Очеретом топили в печі, а потім березневі дощі зі снігом оббивали на хаті глину. Тонка Нога боялася, що стіни заваляться раніше, ніж виросте Марфуня. Очерет на даху почорнів, став осипатися.

Коли над островом гасали вітри і трошили верби, баба з онукою сиділи на лежанці, притиснувшись одна до одної. Коли пекли морози, вони завішували вікна старими ряднами й ховалися на печі. Хата вже не тримала тепла.

Та роки несподівано рвонули вперед. І ось уже Марфуня сама править човном на той берег, сама ставить козубки, доїть козу, варить у печі мамалигу з сиром. А потім гасає по острову, вигукуючи слова і фрази, яких Тонка Нога ніколи не чула. Коза скрізь стрибає за нею, мекає, мов регоче, стає на задні ноги і вирює копитцями. Вони входили в раж, перекидалися, завмирили, ховалися у верболозі.

Марфуня купалася у своєму озері, але знала глибокі місця на річці, гнізда щук і в'юнів, там пірнала гралася в'юнятами, а коли виходила на берег, уся світилася туманним підводним світлом, наче і спичаки, і золотисто-зелені стебла водяних лілій, і вербове коріння ополіскували її своїм соком.

Минуло останнє літо на острові. Марфуня перейшла в десятий клас, вона ще більше витяглася, товсті коси, які баба підрізала навесні кравецькими ножицями, тепер спадали нижче плечей.

Дитина з острова не те що з села. У творах вона писала про міста на вершинах гір, про хатини з листя і ріки, що ллються з небес. З неї глузували, як із торопленої.

Якби дівчина вела щоденник, то вона б розповіла, як у лютому пахне льодяна бурулька. Як вона тане в роті, яка вона крихка, хрумка, а якщо зірвати її з гілки – солодка, віддихає вербовим кущем. А яка трава у березні, густа і біла. На пагорбі її зализав вітер, мов коза козеня, і від того трава хвиляста.

Дівчина лягає на ту траву і дивиться на сувої в небі. Поруч ниткою струмує білочка і завмирає під ліщиною. Горішки ще є,

з минулого року, але за зиму в них наклюнулися пагони, і на смак вони тепер, як корінці.

Пагони є скрізь і в усьому. Наприклад, у людині, кожна думка – пагінець у майбутнє. Відображення на склі, хвилька на воді, розчерк упалої гілки, золотий зблиск у небі – усе містить свої пагони. От тільки бабуся. Коли Марфуня на неї дивиться, то бачить усе менше пагонів, так, наче вони обів'яли чи обламалися об куці глоду. На місці пагонів – ранки або тріщини. Це бачить тільки Марфуня. Торкається до бабусиних рук, до щік, до волосся. Вона забувається, як мить назад стара сварилася на неї за розтріпані коси, як шпурляла їй гребінець і ставила реп'яхову олію. Таку мичку без олії не розчесати.

– Купіть мені шампунь! – огризалася дівчина.

– Ще накупишся, – видихала Тонка Нога, – ще буде твого.

Вона довго й пильно дивилася на той бік ріки, де все було в металі й бетоні, де світилося, гуло, ревіло. Де продавалися щипучі напої у пластикових пляшках, лискучі цукерки й високі булочки.

– У всіх дівчат є шампуні й мобілки, у всіх удома є телевізори! – вередувала Марфуня. – Я не митиму голову сироваткою!

– Життя велике, – дивилася за вікно Марфа. – Скоро і в тебе... це буде.

Тонка Нога замовкала, а Марфуня несподівано помічала, скільки ран на тілі старої од колишніх пагонів і як мало паростків майбутнього. Вона не вмiла лащитися й пригортатися, але примирливо торкалася до бабусиноного плеча.

Якось навесні Марфа несла куль очерету, але впала біля самої хати, розпластавшись, і не ворушилася. Вона була така худа, здавалося, на очереті лежав лише одяг старої людини. Дівчина побачила це й закричала на всю річку й на весь берег. Від її страху баба підняла голову і промимрила щось. Відтоді вона почала падати часто, несподівано. Так, ніби життя з неї враз випорсало, а потім знехотя поверталося, як повертається в клітку пташка, коли ще не навчилася жити на волі.

Марфуні хотілося мати все, що мали однолітки, уже несла було цьому опиратися. Але було й інше, сильніше і глибше за

це – вона приросла до острова. До тієї ковбані, в якій можна було скупатися, до розваленої верби, на якій можна було сховатися. До хатини з одинарними вікнами, які продували морози. До кози з козенятами. Їй хотілося побачити світу, але вона панічно боялася залишити свій острів. Так, наче без неї він провалиться крізь землю і повертатися їй буде нікуди.

Удосвіта напочатку травня Тонка Нога її розбудила напівсонну, посадила поруч і почала виймати із вузла новий святешний одяг.

– Дивися, дівчино, тут є все, і ти вже не маленька. У кожної людини настає час, коли вона має піти. Мене сю ніч покликали... Туди, розумієш? Нічого не бійся, я і потім буду тут, але ти мене вже не побачиш. Говори зі мною, смійся й плач. Покличеш учительку, вона знатиме, що робити. Покійників ніколи не бійся, боятися треба живих.

Дівчина зрозуміла. Коричневе із сірим обличчя Тонкої Ноги, як на портреті, було незворушним.

Вона не знала, як жити без Марфи. І коли стара замовкла, дівчина лягла й провалилася. Прокинулася, коли сонце було вже високо. Бабуся припинала козу й голосно стукала сокиркою. "Слава Богу, все як і було", – подумала Марфуня і стрибнула до столу, де парував суп. Їй хотілося повередувати, що суп пустий, хліб черствий, але щось не давало. Вона вийшла з хатини, сонце засліпило очі. Взяла лопату й пішла докопувати грядку, на якій вони садили картоплю.

З того боку ріки засигналила червона машина, вийшла з кабіни Телиця на високих підборах, почала кликати й махати руками. Дівчина випливла човном на чистовід:

– Чого вам?

– Пливи сюди, до тебе люди з району приїхали, треба поговорити.

– Про що?

– Де твоя баба, вона хоч жива? Її давно не видно.

– Жива-жива.

– Пливи сюди, нам ніколи. Бо викличемо міліцію, пливи.

Марфуня розвернула човна і рушила назад до острова.

* * *

Бабуся подовгу спала, здавалося, вона відпочивала за все життя. Дівчина сиділа й дивилася на неї, часом їй здавалося, що стара не дихає. Тоді прикладала голову до її грудей, на яких лежали корчуваті руки. Дихання й справді якийсь час не було, немовби життя вже випорснуло, але за мить вона схлипувала, здригалися повіки, ворушилися пальці, схожі на пересохлі горохові стручки.

Марфуня заговорювала про се-те, що треба доїти козу, топити піч і пекти хлібину, але стара не обзивалася. Тоді вона бігла й робила все сама, боязко озиралася на двері.

* * *

Одного разу вдосвіта село прокинулося, а вікно на острові не засвітилося. Люди поралися й дивилися на річку, коли там блимне гасова лампа. Невідома досі тривога, як чорна тала вода, пролилася в душі. Їм немовби не було діла до Тонкої Ноги та її внучки. Але вони чомусь не знали, як жити, коли маленького світла на острові не буде.

Як сонце підбилося вгору, на чистоводі з'явився човен, веслувала Марфуня. Тонка Нога напівлежала з протилежного боку. Люди стояли на березі, ніхто не перемовлявся й не переглядався. Вони готові були кинутися назустріч, але човен плив за течією, тихо погойдувався, плюскало весло. Незабаром він зник за очеретом, тільки мігласті верхівки ще гойдалися. Докірливо і прощально.

Острів Марфа поглинула тала вода наступної зими. Лишилася тільки верба, що береже сон старого шуліки.

П'ЯТНИЦЯ, ЧОТИРНАДЦЯТЕ

В

ікна згасли ще до півночі. Він і собі вимкнув світло, але за шибкою панував молодий сніг і було мов удосвіта.

Серце билося, як молот. Варто йому було тільки вимовити ім'я – і дівчина поставала перед очима в гостроносих чобітках. Поправляла гладко зачесане волосся, розливчасто сміялася, мов ранкова свіжість стривожила росяний букет. Він її бачив на Невському проспекті у білій шовковій хустині, у темно-вишневому пальті строгого крою. Оця її манера одягатися старомодно його розчулювала. У пітерської молоді одяг виглядав, як лахміття.

Позавчора група українських студентів приїхала до Санкт-Петербурга для роботи над дипломними проектами. Тема Андріани "Микола та Євген Гребінки серед творчої молоді Петербурга" його зацікавила найбільше. У списку навпроти цієї теми професор поставив плюс. А потім до нього підійшла Андріана.

Професор працював із ноутбуком і, не відриваючись, запросив її сісти.

– Скажіть мені, шановна, – мовив чистою українською мовою без акценту, – скільки хвилин свого дорогоцінного часу ви плануєте присвятити темі?

- Як це? – спантеличено промимрила Андріана.
- У вас же, мабуть, велика культурна програма: Петергоф, палац Петра, Ермітаж...
- У мене програма тільки за дипломною.
- Та невже? – скептично мовив професор, проте вперше підняв очі на студентку.

Наступного дня гості з України влаштували презентацію в педуніверситеті. Стужа, попри звичку не бувати на таких дійствах, пішов і навіть сидів в одному з перших рядів актової зали. Він не міг не піти, – народився в Україні, там була похована його мати. І хоча більше сорока років прожив у Пітері, любив це місто, вважав його своїм рідним, але навіть випадково почує слово часом щеміло всередині, як рана.

Студенти виступали бравурно і дотепно. Три дівичі, по-старечому перев'язані хустками, вихилялися й співали суржилом: "Бузина, бузина, на городі бузина, як заглянув в бузину, кум цілує куму". У залі присвиснули: "Давай, хохлуха, давай!" Потім виступив мер обласного центру і мовив:

– Як тут правильно в залі підмітили, ми хохли! Да, ми хохли, приїхали до вас, кацапів. Давайте будемо дружити! А щоб ви про нас не забували, ми привезли вам свою продукцію. Ось такі огірочки консервують на нашому заводі. Гарні, га? Та ще під сто грамів. А хрумтять!

Стужа відвернувся і подумав: хтозна, як там із дружною, а з наукою в них сутужно. І тут побачив, що через прохід від нього сиділа та сама студентка, Андріана Сорока. Обличчя в неї горіло. Дівчина нахилилася й затулилась руками. Відчувши його погляд, піднялася й пішла до виходу.

Коли Стужа потрапив у компанію гарних жінок, починав кепкувати, сипав дотепами, вправлявся в сарказмі і зверхності. Але краса і покірність, розум і вірність не поєднані. Черговий раз у цьому переконавшись, професор забивався в далекий куток, зривалося одруження, і він підсумовував: скільки навколо підступу і зради!

Того дня вони ходили по набережній. Стужа довго мовчав, а коли вона заспокоїлася, глибоко зітхнула й здивилася на воду, несподівано запитав:

– Звідки ж ти прилетіла... пташко сіренька?

– Вам теж сподобалися хохли в шароварах? Сподобалися наші клоуни? – саркастично мовила дівчина.

– Не кричіть, Андріано.

– Кричатиму, кричатиму! Бо так не можна. У нас є культура, за нами народ від самої Київської Русі. Від Володимира Великого й княгині Ольги. За нами Шевченко, Франко, Кобилянська, Ліна Костенко! А ми куди не їдемо, прогинаємося, виставляємо себе на посміховисько. Ось тепер перед вами, москалями...

Несподівано для самого себе професор обняв Андріану за плече й притулив до себе. Тільки на мить.

– Ви не смієте, не смієте!

– Смію. Бо я хороший москаль. І я теж народився в селі, на Чернігівщині, як і ви. У селі Мала Дівиця, чули таке?

– Під Прилуками? – скрикнула Андріана. – Ви жартуєте!

– Їдеш трасою з Ніжина, а потім буде невелика долина і поворот направо. Там ще ряд тополь.

– Не може бути! А я з Великої Дівиці. Це сусіднє село, знаєте?

Професор народився не там, але йому хотілося якось прихилити до себе це дівча. Він бачив копії її документів і земляцтво вигадав на ходу. Очі Андріани сяяли, вона говорила про те, що сталося з Україною, з людьми. Її високий голос звучав надривно, але Стужа її не зупиняв. Андріана червоніла, завелася, як горобець у віхолу, цвірінчала й цвірінчала про Україну. "Хай пограється в патріотку, доки не вийшла заміж. А там загубить усе між пелюшками й горшками. Вона тим і хороша, що має в голові смалець", – думав професор.

Андріана зупинилася, пильно подивилася йому в очі:

– Та ви ж глузуєте з мене! – глянула з докором і побігла на бережною.

Професор постояв, підняв комір, загорнув вище шарфа й повільно пішов у бік Невського проспекту.

Старий дурню, казав він собі, залицяння до молодих дівчат приносить децицію радості й копу смутку. Хіба ти ще не переконався? Невже ти думаєш, що таке ось диво із розсмиканою для стилізації (чи як там) косою тобою може зацікавиться? Думаєш, твоя сутулість, сивина і звичка мружити очі її хвилює? Пройдений матеріал. Спочатку їй треба дипломну, потім кандидатську, потім квартиру. А після ти загримиш у будинок для престарілих, щоб не затьмарювати її зоряний простір.

Другого дня, коли Стужа зайшов на кафедру, Андріана Сорока сиділа в куточку біля книжкової шафи і гортала збірник спогадів сучасників про Євгена Гребінку.

Привітавшись, недбало кинув на стілець зім'ятого, мов пожованого, портфеля. Андріана сиділа в блакитній блузці, коса була гладко зачесана й підібрана на потилиці. Хтось вітався, хтось грюкав дверима, хтось подавав йому руку.

– Пробачте, – тихо сказала Андріана. – Я вчора поведилася надто емоційно.

Усі його наміри щодо шиккування цієї дівчини розвіялися. Він передумав читати їй мораль, але натомість похмуро запитав:

– А ви знаєте, хто матеріально допомагав Шевченкові в Петербурзький період?

– Микола Гребінка. Він був на той час відомим архітектором.

– А знаєте, де помер Тарас Шевченко?

Професор показав їй будинки, які спроектував брат байкаря Микола Гребінка, повіз в останню кімнату Тараса. Щось таки було в ній незвичне, мов опинявся наодинці з проліском. Коли знову повернулися на кафедру, він майже не дивився на неї, але бачив такою, як уранці, – у блакитній блузці, з темним вузлом волосся.

– Андріано, ви носите обручку на правій руці. У вас хтось є?

– Хтось та є. Але ж і ви не самотній чоловік?

Стужа не очікував такого сміливого повороту справи.

– Я запитую не просто так. Важливо, чи є у вас наукове майбутнє?

Бабуся-секретарка принесла на яскравій таці каву. Його завше дратувала ця особа з тоненьким хвостиком сірого волосся, яка мала звичку човгати по підлозі. І все винохувати, вивідувати, носити в собі огром зайвої інформації. Ходяча флешка. Аж тепер професор роздягнувся, і дівчина побачила свіжий комір його сорочки, сліпучо-білий шарф. При яскравому світлі він здався їй ще старішим. Червонувате обличчя, худа, сутула постать, а волосся таке ж біле, як і шарф. Професор сидів рівно, напружено, похмуро дивився через товсті окуляри, і дівчина зрозуміла: щось його пригнічує.

Потаємні думки Андріани

Коли Стужа обійняв мене на набережній, я відчула його тиху, спокійну ніжність. Пізніше зрозуміла, що це був тільки порух, професор на якусь мить пожалів мою жалість до України. Але в ту мить його сіре шорстке пальто здалося мені рідним. Захотілося, щоб титулований скептик зняв окуляри й поцілував мене. А він торочив щось безглузде про сучасні віяння в літературознавстві.

У Стужі дні були розписані по хвиликах. Він уже не ламав звичного графіка, але за дивним збігом обставин з Андріаною бачився щодня – в коридорах, читальному залі, фундаментальній бібліотеці. Одного разу навіть пробурчав, коли зіткнувся з нею в університетському буфеті:

– Шановна, годі мене переслідувати! Я ж вам не парубійко! Андріана спалахнула.

Дівчина за кілька днів зібрала товсту папку матеріалів. Коли професор побачив результати її праці, то здивовано скинув брови.

Від'їзд запланували на п'ятницю. За кілька хвилин до дев'ятої він під'їхав до гаражів, на майданчику вже нікого не було. Глянув на годинника – годинник зупинився. На передньому сидінні лежали матеріали і знімки, які він мав би вручити Андріані. Запитав себе, а навіщо? Ця розумниця сколихнула уяву, а далі що? Приїхати в Україну, посидіти з нею в кафе?

Потім з'явиться якийсь гевало і начистить йому фізію? Повернувся, сів за кермо, але рушити не міг. У машині був запах молодого листя. Її запах. Вона стояла перед очима сумна, у блакитній блузіці, із розмиканою косою.

Він уявляв, як десять хвилин тому після бурхливого прощання з російськими студентами, українські пурхнули до автобуса. Дехто через скло показував листок із номером мобільного, хтось усміхався, а хтось плакав. На снігу лежала забута троянда з припорошеними пелюстками. Він вийняв мобілку. Побачив великі літери і цифри П'ЯТНИЦЯ, 14 СІЧНЯ 2011 РОКУ, 11.15.

Колеса машини шурхали в мокрий сніг. Професор рушив містом навмання, у той бік, куди мав би прямувати "Ікарус". Він минув перехрестя, колишній завод імені Кірова. Стискав кермо, сварився на водіїв, які його обгонили. І, зрештою, зупинився в пробці. Пробка утворилася там, де раніше ніколи не було проблем із проїздом. "Що там?" – гукнув водієві переднього авто. "ДТП, начебто серйозне", – відповів той.

Професора мов ударило струмом. І ось він стоїть неподалік обгорілого "Ікаруса". Навколо міліціонери у формах ("розходимося, громадяни, розходимось"), медики в халатах, кров на снігу. Нікого не пропускають ближче. Здалеку видно місиво чорних тіл, серед яких чиясь обгоріла рука, немов кликала на допомогу. Він здригнувся. "Може, я сплю?" – хаотично прослизнула думка. Стужа різко повернувся і майже побіг до автомобіля.

Що ми значимо в цьому світі? І чого варті наші дослідження, ідеї, досягнення, коли ось так одним порухом може все зупинитися. Все! І ми не владні перед смертю і перед часом. Хто й коли прочитає дипломні цих дітей? Чоловік у натовпі саркастично мовив: "У режисера не вистачило коштів, і він відзняв останній кадр – катастрофу". Стужа різко повернувся, почав шукати його обличчя серед інших, але не знайшов. Якби знайшов, убив би.

Відчиняючи дверця, подумав: треба було б запитати про живих. Але поклав голову на кермо, якийсь час сидів непорушно, потім поїхав. У цю мить він не міг, не хотів нічого знати! Кожна клітина його тіла пульсувала думкою: "А раптом..."

Професор згадував учорашню зустріч з Андріаною. Він запросив її додому на каву. Думав, ця рум'яна патріотка засоромиться, відмовиться. А вона пішла! Стужа наказав їй постояти біля дверей, а сам кинувся прибирати з-перед очей шкарпетки, що лежали в коридорі біля черевиків. Накривати рушником безнадійно обгорілу сковорідку з рештками яєшні. Зрештою махнув рукою і відчинив двері.

Як на лихо, кава закінчилася. Андріана поставила в маленькій каструльці воду, покришила туди велике зморщене яблуко, що знайшла на кухні. Він поривався піти в магазин, але боявся її залишити наодинці зі своїм гармидером. Вони пили яблучний чай із фісташками. Дівчина була в тій же блакитній блузці, розсмикана коса спадала до пояса.

– Ти пахнеш листям, – тихо сказав професор.

– Коли ви приїдете в Україну?

– Не знаю, може, скоро.

– Я дуже чекатиму. Дуже-дуже.

– Тоді я вирушаю прямо сьогодні.

– Мені пора, – піднялася Андріана.

Професор узяв її косу, обгорнув навколо своєї шиї.

– Нікуди тебе не пущу!

Дівчина легко вивільнилася з його обіймів, підійшла до дзеркала. Тепер у кімнаті було дві Андріани. Стужа подумав, що та, в дзеркалі, назавжди залишиться тут. Несподівано вона заспівала. Її тихий сріблястий голос здивував його, він стояв немов заморожений.

*– Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди...*

– Ти знаєш цей романс? – після паузи через силу спитав Стужа.

Андріана змовчала і не прощалася. Накинула хустку, пішла до дверей, немов боялася, що він питає номер мобільного або адресу. Він так і стояв у коридорі, заворожений її співом...

Тепер ось сидів у машині, його рвав розпач. Несподівано для самого себе в пориві він заговорив до Бога.

Молитва Стужі

– Господи, я тобі не вірив і ніколи нічого тебе не просив. Ти чуєш мене, Господи милосердний і милостивий? Зроби так, щоб Андріана була жива. Я старий гульвіса, пияк, славолюб. Візьми моє нікчемне життя! Ти знаєш, скількох я образив, скільком перейшов дорогу, скільки разів я бажав високої посади. Візьми, Господи, моє нікчемне життя і поверни на землю це дівча. Жити треба тим, хто облагороджує світ. Я молюся тобі, Господи, стаю перед тобою на коліна. Я прошу вас, поля і ліси, гори й ріки України, моліться за Андріану.

Стужа говорив у голос, одночасно тримав руки на кермі й не зчувся, як його машина зупинилася перед будинком. Він гримнув дверцятами, піднявся на другий поверх, важко дихаючи і не відпускаючи поручнів. Ледве діставшись до ліжка, випив ліки, упав і заснув намертво.

Професор не бачив, як високо в небі радилися зорі й несміливо тупцяв між ними місяць. Не чув, як дзвенів телефон, мов порикував дворовий пес, бо не знав, будити господаря чи не будити. Він пропустив вечірні новини, і диктор у телевізорі, якого не випустили на поверхню, здивовано розводив руками.

Другого дня вранці Стужа знайшов свіжу сорочку, випив свій дьоготь, який лише запахом нагадував каву пристойного чоловіка, рушив на роботу.

Навколо нічого не було надзвичайного. На припарковані авто залітав сніжок. Біля зупинки тролейбуса стояли студенти й голосно сміялися. Він узяв портфель, кинув дверцята й пішов до головного корпусу, тремтячи і готуючись почути найстрашнішу новину. Проте ні в коридорі, ні на кафедрі не було ознак якоїсь надзвичайної події. Секретарка залила з електрочайника каву. Він пив розчинник, не відчуваючи смаку і схоплюючись кожного разу, коли дзвонив стаціонарний телефон. Зрештою запитав:

- Мені... ніхто не телефонував?
- Та ніхто. Заходила дівчина... Андріана, здається, хотіла вас побачити.
- Коли, вчора? – схопився і закричав Стужа. – Учора?
- Та ні... щойно, – знітилася бабця-секретарка.
- Ви все переплутали, – зітхнув і послабив краватку Стужа.
- Студенти з України вчора від'їхали. Від'їхали, розумієте?
- Ніхто нікуди не від'їжджав, – із притиском відповіла стара.
- Стужа схопив біля вішалки портфель, кинув його на стіл. Потому відчинилися двері і з'явилася Андріана. Професор зблід.
- Вони вийшли з корпусу і по молодому сніжку рушили до кав'ярні. І тут Стужа несподівано для самого себе знову запросив її додому на каву. Піде чи не піде? Він рідко приводив жінок додому через безлад у помешканні. Професор завжди мав бездоганний вигляд, а от перед житлом був безпорадний, як дитя. Шпалери так і не спромігся поклеїти, вапновані стіни посіріли, а газова плита на кухні була схожа на кратер вулкана.
- Перед тим, як відчинити двері для гості, Стужа зайшов сам, на ходу схопив брудні шкарпетки в коридорі, кинув рушник на сковорідку з яєшнею. Коли зайшла Андріана, він здивувався: кімната засвітилася. Він знав, що кава в нього закінчилася, але пошукав її, побрязкав холодильником, де теж нічого не було, поклав перед дівчиною зморщене жовте яблуко. Потім зазбирався в магазин, але вона, як він і чекав, його зупинила. Він не захотів залишати її в цьому гармидері. Попили яблучний чай. Весь час, доки Андріана була з ним, Стужа угадував кожен її рух і кожне слово. Подумав, мабуть, її прихід позавчора просто снівся. Снівся, от і все.
- Мені пора, – сказала Андріана.
- Нікуди тебе не пущу, – задихаючись, мовив Стужа. Взяв її косу і обгорнув навколо своєї шиї.
- Андріана підійшла до дзеркала, яке мов і не бачило такої краси. Завмерло.
- Чому Україна і Росія не можуть жити між собою так, як студенти? – запитала дівчина.
- Патріотко ти моя... – розчулився Стужа.

Запала мовчанка. Професор узяв руку Андріани, тоненьку, як бадилинка.

– Заспівай, Андріано, у тебе голос, як у ранкової пташки.

– А от і не буду. Звідки ти знаєш? Не хочу співати! – дівчина засміялася, вивільнилась, на ходу одяглася й пішла до виходу.

– Ви коли від'їжджаєте?

– Об одинадцятій. Не приходь, мені так легше. Обіцяєш?

– Як скажеш.

Він підвіз Андріану на зупинку, дівчина пішла до своєї групи, і тут побачив на сидінні папку з матеріалами, які мав їй віддати. Узяв папку з собою.

Бабця-секретарка стояла до Стужі спиною, мишачим хвостиком волосся і гортала перекидний календар.

– Сьогодні субота, шановна, – в'їдливо мовив Стужа. – Якщо забуваєте, треба записувати.

– Хтось із нас плуває дні, – відповіла бабця. – Щойно ви стверджували, що студенти вже від'їхали.

– Сьогодні субота! – гаркнув Стужа.

– Таки п'ятниця! – прогугнявила стара.

Професор відкрив мобілку, там було написано "П'ятниця, 14 січня 2011 року". І тут його свідомість немов пронизала блискавка. Вчора висвічувався цей самий день! П'ЯТНИЦЯ, 14 СІЧНЯ. Професора мов ударило в груди. Схопив папку, портфель, перевірів ключі від машини. Українські студенти вже сиділи в автобусі. Хтось усміхався, хтось плакав, хтось показував на листочку через скло номер телефона. Він подав Андріані папку з матеріалами і сказав так тихо, щоб почула тільки вона: "Нічого не бійся". По тому підійшов до водія "Ікаруса" і запропонував показати пряму дорогу.

Колеса автобуса зашурхотіли в снігу. Слідки за "Фольксвагеном".

На шибці завмерли краплі, мов тисячі віджилих очей. І ніхто до самого перехрестя не зронив ні слова.

ЗЛАМАНА АНТИЛОПА

чоловіка окуляри мінус чотири. Коли він вмикає Інтернет, щоб перевірити пошту, то одночасно запалює люстру і бра. Я із синами стою в коридорі, хлопці вже встигли побитися, а Юра все не рушає. Його спина так зігнута, що, здається, на ній стоїть уся наша квартира.

– Може, ми побігаємо навколо машини? – кажу, щоб підігнати його. Надворі мороз. І коли це я останній раз бігала?

Він різко схоплюється, накидає поверх куртки сірий шарф. У нього випадає з рук запальничка, він не може видобути з кишені ключі. Зрештою ми всі виходимо з квартири, меншого сина чоловік несе під рукою.

Кожної неділі ми ось так виїздимо з дому. Сьогодні – до зоопарку. Пересувний звіринець виявився сумним і злиденим. Антилопа була закошлана, худа і голосно кричала. Мавпочки мовчки дивилися на нас із клітки з дорослим осудом. А господарі цього закладу голосно сварилися, називаючи один одного не своїми іменами.

Можна було ще покататися на вісліюку – десять метрів за десять гривень. Чоловік заплатив, але хлопці

чи не захотіли, чи пожаліли тварину і тільки погладили її. Дивно, що таку жалюгідну істоту змушують ще на когось працювати.

Ми поїхали в кафе, Юра замовив гору тістечок і молочні коктейлі. (Сини – копія татуса, смагляві із широкими бровами. Наче з ока випали.) І тут йому принесли записку. Коли розгорнув, я помітила, що вона починалася словом "любий". У мене всередині заходився ураган, я загадала Гриші, аби він повів Івана в туалет.

– Ми не хочемо! – обурилися хлопці. – Ми хочемо морозива.

Ще мить і моя дипломатична педагогіка зазнала б краху. Юра дав дітям гроші на ігровий зал.

– Де це стерво? – люто мовила я.

– Думаю, її тут немає, записку передали з вулиці.

Я вибігла з кафе, але на парківці була тільки наша машина. Гадина, яка ж вона гадина! Забрала чоловіка, а тепер забирає єдиний день, коли він приходить до дітей.

Ми ніколи не бачились. Мабуть, коли б я її зустріла, то був би повний крах. Та жінка існувала в іншому просторі. Десь на вулиці Горького за спинами цих людей, яких я зустрічаю по дорозі до роботи. Вона має бути з цигаркою і грубим макіяжем. Так собі її змалювала. Намагаюсь не думати, як вона одягається, бо чимось же вона має мене переважити. Мабуть, вона носить дорогі костюми й пальто, чого в мене ніколи не було. Я не вмю одягатися. І в мене немає за що.

– Де ця паскуда? – майже переходжу на крик.

Вихідний зіпсовано. Він згортає записку, листок вирвано із зошита в клітинку, з другого боку написано дитячим почерком.

У машині семирічний Гриць обнімає Івана, і вони засинають.

Юра пішов від нас одинадцять місяців тому. Ми сиділи біля телевізора й дивилися його авторську програму. Там ішлося про глобальні дослідження земної поверхні. Коли чоловік відчиняє двері, заходить навшпиньках і гукає мене на кухню.

Він говорить тихо, мов боїться сам себе почути. У нього ідеальна вимова, але коли хвилюється, то переходить на чернігівську говірку, говорить у словах "и" замість "і": "ниж", "стил", "вин". Буква "і" в нього десь зникає, як партизан, і видає його хвилювання.

Через кожне речення каже "прости", так тихо, ніби це може почути військовий шпигун.

Я зрозуміла: щось трапилося. І серйозне. А коли зрозуміла що, то відчинила двері, випхала його в спину і викинула ноутбук.

Біля під'їзду Юра вийшов із машини і взяв сонного Івана на руки, щоб нести. Мені не давав спокою дитячий почерк у записці.

Я вирвала сина:

– У тебе є кого носить! Прощавай!

Його товсті окуляри впали в сніг.

Він лишився за дверима, але подумки йшов за нами і вів хлопців сходами за теплі сонні долоньки. Я фізично відчувала його закостенілий сум. Знала, що він шукає в снігу окуляри і шапку й поглядає, коли в нас засвітиться шибка.

Машина з ревом побігла, а я відчула, що кожну шпарину квартири заповнила моя дика самотність.

Ми з Юрою вирости на вулиці Леніна, яка тепер називається Київською. Жили в сусідніх будинках навчалися в п'ятій школі. У шостому класі Юра написав мені перед Новим роком записку. На канікулах ми каталися на лижах, їздили в поле через аеродром. Їли сніг, зриваючи з мерзлого гілля. Юра фотографував мене батьковим фотоапаратом "Зеніт".

Ми зустрілися, коли я проходила ординатуру в міській поліклініці, а його репортажі з гарячих точок показували по першому каналу. Юра привозив додому високу й дивакувату, як Дон Кіхот, наречену, про це пліткували сусіди, вони ходили поїд руки в гастроном "Юність". Але після нашої зустрічі наречену поглинула електричка.

Я лишилася жити в Прилуках, Юра зависав у Києві, їздив у відрядження, клепав свою кар'єру. Мені дали квартиру "на БАМі". Вечорами ми обговорювали його проекти, провали в медицині, які я переносила на своїй шкурі.

Побралися ми лише тоді, коли Гриші минув п'ятий рік.

Буває тільки один чоловік на світі, про якого жінка знає все, почувши його дихання в телефоні. Таким для мене був Юра. І ось тепер ці недолугі недільні побачення, моя дика самотність і його машина, що вгризається в завали снігу.

Поліклініка вранці забита. Біля кабінету зібралися жінки з товстими руками і широкими спинами. Дехто спішно чіпляє пов'язку, не від пандемії свинячого грипу, а від придирок старшої медсестри, яка раз по раз виходить у коридор і оглядає всіх ворожим оком. Стоїть, як меморіал, пильнує, хоча зараз ніхто напевне не знає, кого треба боятися і як себе захистити.

Я, як і всі, мию руки з милом, сідаю за стіл, беру фонендоскоп. І не дивлюся в очі тим, котрі напірають на двері, сваряться. Хіба можу їм сказати, що легке нездужання може кожен вилікувати сам, а від тяжкого врятує хіба що Бог? Що наш організм створений як пацієнт і як лікар. Треба лише навчитися ним керувати. Коли людство вилікується від лікарень, тоді зможе вижити. Ось така моя гола терапевтична правда.

Близько одинадцятої подзвонила на мобільний учителька – Гриць на перерві побив старшу за себе дівчинку, з четвертого класу. Прийти треба негайно, батьки тієї дитини вимагають вибачень. Я беру таксі і мчу до школи, смакуючи свій гнів. Ти в мене отримаєш, бешкетнику! Ти вже зарвався, хлопче! Мені хочеться лиснути його по задньому місцю, нагримати, поставити в куток.

Залітаю до школи в розстебненому одязі, в учительській – директриса. Гриць реве, голосно схлипує. (Решта педагогів розсіялися в просторі, пліткують і шифруються по кутках.) Я шарпаю сина за піджак. Мені єхидно підморгують дірки від вирваних з м'ясом гудзиків.

– Що ти накоїв? Де та дитина?

– Вона в медпункті, зараз будуть, – це директриса. Висока біла зачіска на її голові схожа на корабель.

За якусь мить до учительської тихо заходить дівчинка і притримує двері. За нею – інвалідна коляска.

Жінка в колясці схожа на велику закошлану антилопу. Її недолуга донкіхотівська войовничість озвалася в мені давно забою тривогию з юності.

А та дівчинка. Смолянисті кіски і дугами брови запалили мені дихання.

- Навіщо ти бив? – горланю.
- А чого вона причепилася, "братику" та "братику"?
- Нехай усі вийдуть, – каже зламана жінка.

Ми залишаємося вдвох, лише заплакана дитина стоїть у дверях і не знає, де бути. У розрізі коридору бадилінки її рук то злітають, то опадають.

КРИЧАВ ПОТЯГ У НІЧ

залі очікування людно навіть уночі. Бродяга й сирітка, і жінка, що розмовляє з собою. І ще якісь пасажери із сумками, мішками і возиками. Бабуся зайшла, каже: "Де мені сісти? Посуньгеса, хіба ж я сорок років робила на те, щоб одвірки підпирати?" Поїзди завивали, чергова оголошувала про штрафи. Санітар розносив для бродячих собак отруєне м'ясо. Кочегарка диміла, валялися драні пакети.

В одному з вікон купе було світло. Наче той поїзд дивився на вокзал жовтим оком спросоння. І ось у вікні з'явилося обличчя дівчати. Пухнасте волосся покрите пилком ранніх квітів. Дівча подивилося на ліс, що у залі чекання чорнів, і побачило, які там тіла – мов кістки мертвих риб після шторму. А де ж ваші душі, спитало дівча, де ви їх полишали?

А що було потім – то вже розказала технічка. "Стою, – каже, – вибачте, я біля туалету. Коли вилітає з вагона якась тонка постать. По-літньому вдягнена, платтячко наче з капрону. І тільки з'явилася, сніг на пероні розтанув, жасмин засвітився – отой, що якраз біля входу. Якби я не жила все життя на оцьому вокзалі, то, може б, не знала, що дів-

чина та Марійка. Дочка машиніста, яка ще школяркою вмерла. Його Собацюрою всі у депо прозивають. Бо він говорить розу-чився з людьми, тільки гиркає".

Її перебили: "Стара, а ще любиш брехати. Ти знов пила пиво чи, може, вином пригощалась?" Не бачив ніхто, щоб із вікна щось таке вилітало. Була глупа ніч, занавіска ніде не хитнулась. А дівчина й справді зайшла в зал із пахучим букетом і тикала людям у руки по гілочці квітів. Так люди з речами сказали: "Іди, відчепи-ся, бо нам не до балощів, ще он далека дорога". Бомж глянув, скривився: "А в тебе немає хоч гривні?" Бабуся понюхала, каже: "Якби мені ближче, я весь би купила, я дуже люблю, коли пахне".

Дівча походило – уже зацвітала в нім юність. І кучері білі на вітрі світилися сяйвом. Між колій сріблився сніжок, небо місяць, як брошку, усім напоказ виставляло. (Ми родом з вокзалу, ми теж народились у дорозі. І наші колиски Мандрівка стара колихала. І тому, коли поїзди заячать, заголосять, ми стріпую-ем крилами, ладні негайно злетіти.)

Так-от, на пероні зібралось трохи народу. Один чоловік хотів куртку тій дівчині дати, а жінка як крикне: "Старий ловелас, одщепенець! Хай батько їй купить, чого ти поперся до неї?"

А потяг заходив, і всі напали на двері. Ліхтар угорі відкривав нешліфовані профілі. Притихлі сліди на снігу аж кишіли від злості, і хтось пиріжки роздавав так, за царство небесне. І тихо буфетниця разові мила чашки.

Той потяг поїхав, колеса стогнали, як люди. Здається, що Всесвіт відправив його і забувся. І трупи сніжинок на склі, ніби очі, світились. Молились монашки до вікон своїх посивілі. Світились вітрини, агентства, квартири, заводи. І діти скидались, їм снилися стіни і ями. І вили дерева, бо ріки підземні кипіли.

Десь били у дзвони. Каліки сліпі й безногі і виродки в шерсті копали глибокі могили. Бо той, хто помре, той одразу стає досконалим. І пересихали горла в безкінечних тунелів. І березень світло отруйне збирав у свинцеві пакети.

А потяг котився. Врізався у ніч, наче шабля. Старий машиніст кутив люльку, щоб не задрімать. Безсрібник відданий рив свою

чорну роботу. Воно молоді, аби трястя їх разом побрала, не хочуть робить, їм би тільки гуляти та гроші. Життя – як монета, блищить, аж поки не затреться. Він все пам'ятає, він стільки наїздив, що, мабуть, обвив би всю землю тими коліями не раз. Душа зачерствіла від того, що бита і м'ята. Було, що дитинка заснула на рейках, згорнувшись. Як він гальмував! Як ревів, ухопившись за кран! Як потім ридав, коли мав підписати протоколи. Було, що вагони летіли з високого насипу, було, що вантажівка високо вгору здіймалась. Було, що лиш руки та чоботи тільки знаходили. Така ось робота, що свободу його задушила.

Старим не до сну. Старим зовсім не хочеться спати. Ніч така потайна, скрізь лише силуети та обриси. І ось наче голос почув він знайомий іздалеку. Щось тихо співало, чи вчулось йому, чи насправді? А вітер свистав, і зірки, як намисто, висіли. "Марійко, – спитав він, – це ти? Чи мені, може, вчулось? Ти давно не приходила, десь ти в світах загубилась. Я думав про тебе, ти снилась мені позавчора. (А ніч, як отрута, залила усю землю собою.)

Нараз відсахнувся. Вона на вікні з того боку. У білому платті. Волосся аж світиться білим. Припала до шибки, жасмин у руках розцвітає. І застує колії: "Тату, ходімо зі мною".

Старий машиніст одхитнувся: "Дитино, ти звідки? Це ж я поховав тебе, в сукню весільну одягнену. Ходив на могилку, садив там троянди і лілії. А де ж ти взялася? Зима, а ти легко одягнена!"

Тремтіла на шибці, сміялась до нього і плакала. А потяг левтів, розтинаючи ніч криком ворона...

У цей час на вокзалі загув понурий годинник. І зал спорожнів. Зачинилися каси й буфети. І тільки на вікнах лишилися втрачені душі. Поштар їх розсипав, а мо', пасажери забули? Уранці змели їх разом з павутинням – і в урну. Вони копошились, ридали, та хто там їх слухав?

КІТ НА ПАГОРБІ

"**П**

ід Босою горою крайня хата справа. Там висока хвіртка, мороз під вікнами цвіте. То мій двір. Якщо треба молока, приходьте, я корову пасу в проваллі, молоко аж пахне".

Вона стояла біля маршрутки в обвислому чоловічому пальті й гумових чоботях. Од роси. Говорила чи то до когось, чи сама з собою. Люди похашцем брали в неї пластикові пляшки з молоком, кидали в сумки. Катя Вільхова згорнула торбинку і пішла не по асфальту, а боковою кінною дорогою. Її квітчата хустина вже ледь маячила, як знялася під колесами курява.

Жінки в маршрутці тихо плели розмову.

– А що, Вільхова так заміж і не вийшла?

– Та не вийшла. Ворожка ж наобіцяла, що буде в неї хтось іздалеку.

– Рушників нашивала цілий гардероб.

– То не вона, а мати, як ще жива була.

– Та ні, сама вишиває! Я їй колись кажу: "Ти що, з дерева впала? Кому твої рушники потрібні?" А вона повернулася, упівка дивиться на мене: "Може, комусь і здадуться, є люди, інтересуються".

Маршрутка захихотіла.

- Краще б халабуду помазала, дірками вся світить.
- Побілить. Той, що до неї приїде.
- Ось тобі й Вільхова!
- А за чоловіками як! Пряде очима, наче з'їсти хоче.

Стрічан поклав рюкзак на сидіння і оглянувся, – примарна постать туману закрила дорогу, жінки вже не було видно.

Він не раз відчував, як Вільхова йому в спину дивиться. Повертався, читав у її очах німе запитання. Враз жінка обривала погляд і майже бігла геть. Стрічан усміхався – то тікала її самотність, а раптом хтось наздожене?

У столичній хірургії, де він працював, жінки так не дивляться. Там подібні ситуації вирішуються в кімнаті для персоналу. Є кілька хвилин, – двері на замок. Несподівано для себе він уявив білу постіль у присмерковій кімнаті, голову Каті на подушці з розсипаним темним волоссям.

Нарешті рушили. Рудий кіт Мурило, якого він підгодував, спочатку побіг за маршруткою, а потім сів серед дороги й дивився вслід. Від старості кіт зледачів і погано ловив миші, але вмів дружити. Він попрощався з котом, хатою, селом, намагався уявити, як у Ніжині перебіжить через міст і встигне на електричку. Як у Києві встане на Видубичах і опиниться в квартирі. Як увечері повернеться з роботи Лана, кине під ноги сумочку, на порозі – черевики. Як вона пірне в теплу воду, що він заздалегідь наллє у ванну, і почне теревенити: хтось знову не замкнув апаратуру, чергова переплутала документацію, а в реєстратурі після обіду вічно нікого не дошукаєшся.

І як він тихо, глибоко, гнівно їй буде заздрити, підігриваючи в мікрохвильвіці курку. Стрічан три місяці тому залишився без роботи. Він сидів, точніше стояв, на посаді міцно, як шуруп у своїй дошці. І раптом – обвал.

Ніхто не вірив – головний скальпель відділення на біржі. Півроку він отримуватиме повну платню, а далі? Що подієш, коли твоя посада знадобилася зятеві головного лікаря? Стрічан ні на що не згодився, уперся рогом, спересердя розтрощив стілець у приймальні начмеда. А міг би вести стаціонар, сидіти

на прийомі. Так ні. Поїхав у село, перекрив батьківську хату, підлатав огорожу, посадив город. Радів, коли все зійшло й виросло. Курсував сюди-туди. Часом поглядав на Вільхову, усміхався, як вона спалахувала. Бачилися рідко, в магазині чи біля хлібовозки. Одного разу жінка засунула йому в пакет марлю з домашнім сиром і побігла. Він наздогнав її і строго сказав:

– Катю, от цього не треба. Послухай! Я не бідний хлопчик, а ти не багата тітка.

Тоді між ними щось обірвалося.

Стрічан аж відмолодів у свої п'ятдесят, хвалився волею і спокоем, уникав розмов, ховався, читав жовту пресу. Поглядав на загрубілі руки. І чекав, що покличуть на посаду. А не кликали.

Його звільнення припало на іншу подію – Лана зробила пластичну операцію. В інституті косметології якраз дійшла її черга, у неї з молодості був маленький шрам над губою. Насправді вона щось таке зі своїм обличчям скоїла, стала немов на всіх ображена зарозуміла дівка. Немає межі людській дурості, думав Стрічан. Навіщо на шостому десятку робити пластичну операцію, коли ти проста медсестра?

– Любий, нічого ж не відбулося, – кричала з іншої кімнати Лана, – припиняй комплексувати. Всі знають, ти перший скальпель, тебе скоро шукатимуть. Звернися до приватних клінік!

– Прочиню двері, спитаю: "Вам випадково не треба санітара? Між іншим, у перерві між перенесенням інвалідів я можу робити операції!"

Якби вона підійшла до нього, взяла за плечі, як у юності, підстрибнула й вигукнула: "Іван-покиван кучерешки клював!" Він би не дав їй стати, поніс по кімнаті, вони б реготали. Він би їй повірив. А коли, сидючи біля дзеркала чи у ванні, Лана виголошувала промову про тотальну несправедливість, він злився. Він дивився на її білявий кучерик біля вуха, на прозорий халат і яскраві капці, на її куплену за кілька тисяч доларів молодість, щось у ньому переверталось і гарчало.

Він рвучко знімав рюкзак, поспіхом кидав якийсь непотріб – треба ж із собою щось возити. Лана ставала на дверях: "Зно-

ву хочеш поїхати? Ні-ні, їдь, як хочеш. А коли ти мене з собою візьмеш?"

Із самої весни вона так каже. І не їде. Усе літо давиться спекою в Києві.

Він кидається в село, як у рятівний човен. Варто йому вийти на зупинці, як рудий лежень Мурило вискакує з бур'яну, перегороджує дорогу і з німим запитанням дивиться в очі. Стрічан дістає йому рештки курки-гриль, кіт її трощить, потім вони йдуть удвох до хати. Вечорами вони сидять на призьбі, по-братськи притулившись. Кіт штовхає господаря головою в коліно, спонукаючи гладити, а той розповідає йому історії про підступність і лицемірство.

Коли минулого разу приїздив, уже ранньої картоплі нарів. Баба Сокирка, яка ходить, мов складена вдвоє, показала – сапою під кушиком проведеш, картоплинки самі вискакують. Він так радів, повіз тієї картоплі дружині, вона вкинула в холодильник і забула. Тепер лікар знав ціну кожній морквині, кожній дудочці зеленої цибулі. Город був його виправданням. Перед ким і перед чим? А хто його знає.

Стрічан чекав Лану в селі. Для неї він вибілів хату, випиляв старник. Стежку до хвіртки раз по раз прокошував. Спочатку навіть букети на вікнах ставив. Колись вона все вінки плела, та коли те було?

Люди його спитали про роботу, він відповів, як є – безробітний. Там усі такі – як не пенсіонер, то відмічається в центрі зайнятості. Почали його до хворих гукати – того собака покусав, той болгаркою врізався, того кінь ударив. Став і за лікаря, й за ветеринара. Грошей він не брав, бо то не гроші, а сором один – хто десятку, хто п'ятірку дає. Якби Лана взнала, ото б реготала. У них у неврології за те, що судно винесуть, двадцятку кладуть.

І знову дорога, дорога. Вільхова, побачивши його, вже не тікає на той бік вулиці. І не дивиться, звикла.

У Києві гірко, як Лана на роботу збирається. Уранці будильник на кухню переносить, жує і читає. Сідає на його стілець, гортає газету, точно, як він раніше. Може, дражнить? Та ні, рад-

ше насолоджується своєю значущістю. Тепер вона старша медсестра. Старша! А він подає їй кип'яток, підсовує шинку.

Виявляється, він не може без Лани. Хай жінка хитрує, хай ліниться, хай молодиться. Хай розкидає по квартирі черевики, що валяються носами в різні боки. Але як вона сміється, плескаючи долонями по колінах, струшуючи білі кучері! Як вона спить, поклавши його руку собі під голову і сховавши обличчя в долоню. Для душевного спокою йому потрібна Лана!

Коли вийшов із маршрутки, вже вечоріло. Гнали череду, лежала курява холошами в його вуличку. Зупинився, аби перечекаати, на мить подумав: "Що я тут роблю?" У мене є дружина, з якою тижнями сплю в різних кімнатах, є квартира, є професія, без якої не могу жити. Чому я втік у село? Від кого? Зупинився, а потім повернувся і побіг назад. Кіт чеберяв за ним слідки, випереджаючи і заглядаючи в очі. Всю дорогу до Києва він думав про те, що не має права сидіти ось так і чекати казна-чого. Треба десь працювати – лікарем швидкої, в рентген-кабінеті. Треба щось робити! Не жити ж йому на платню дружини, ганьба!

Коли відімкнув двері, була майже північ, Лани вдома не застав. Знайшов у холодильнику пересохлий, як підстилка, сир і ковбасу. Не дзвонив їй, бо якщо замість когось чергує, то, може, лягла перепочити. За вікнами дрімало місто, гасячи вогні й повискуючи гальмами. Він зайшов до своєї кімнати, упав на диван і заснув намертво.

Усе, що було далі, схоже на кадри з німого кіно. Вночі він прокинувся, одягнув капці, вийшов попити води. Спросоння в передпокої на щось наткнувся. На підлозі перед ним лежало двоє розпластаних оголених тіл. Стрічан автоматично нахилився, щоб спробувати пульс. В обличчя пахнуло перегаром, чоловік повернувшись. Лежав горілиць, був молодий, років тридцяти п'яти, покритий чорною вовною од ніг до шиї. Лана, згорнувшись калачиком, спала поруч. Її голова лежала біля його долоні. Білі ріденькі кучері, густо покриті лаком, нагадували зачіску вітринної ляльки.

З оціпеніння Стрічана вивів крик чиеїсь машини за вікном. Він став похапцем кидати в сумку речі, документи.

У маршрутці пережив усе спочатку – огиду, гнів, розпач. Шукаючи хоч якоїсь розради, думав, чи Мурило вибіжить назустріч? А якщо ні?

Село йому немов аж зраділо. На зупинці люди намагалися забалакати кожен про своє. Оддаля стояла Катя в обвислому чоловічому пальті й калошах. Біля неї Мурило пив із шкарабанки молоко.

– О, це ви! – обізвалася. – А я вас третій день чекаю. Мене кодова по руці вдарила, напухло аж до ліктя. Може, подивитесь?

– Подивлюся, ходімо.

Хата вилетіла назустріч, розпростерши віконниці. Вільхова поклала пальго на лавку, і Стрічан побачив, яка вона вироблена. Гострі плечі виступали з-під нового ситцевого халата. Прохолодними пальцями взяв її тоненьку пухлу, аж фіолетову, руку. І потім довго не випускав. Разом жаль і тривога охопили все його ество.

– Вам треба на рентген, – мовив чужим голосом, – негайно. Треба їхати!

Жінка закивала. Він провів її вулицею, а потім повернувся, замислився і проминув хату. Перед очима стояли розпластані оголені тіла в передпокої. Розкидані босоніжки дружини, коли вона поверталася з роботи і бігла до ванної. Змучені думки проступали на його обличчі. Баба Сокирка виглянула зі свого городу, похитала головою:

– Щось ти, хлопче, як з хреста знятий. А ту в район поправив? Так не поїде ж. Дівці тридцять чотири, а ні разу в лікарні не була.

Він, як і раніше, пройшов по городу, знайшов жовтуватий помідор. Натягав у бочку води, сів на порозі. Всередині шумувало й кипіло. Досі не міг собі зізнатися в головному – у нього вже немає дружини. Лана злигалася з якимось водієм швидкою і навіть порушила святість їхнього дому. Задля водія зробила пластичну операцію. Онде що головне! Інша справа переморгнутися в кімнаті персоналу. Він допускав, що це могло бути. Колись, випадково, під настрій. Але допустити ТАКЕ!

Спадали пізні червневі сутінки. Його охопила чорна тривога, він раз по раз пив ліки, не придивляючись до таблеток. Потім узяв ва-

лізку, з якою навідував хворих, рушив під гору. Після сьогоднішньої зустрічі з Катєю біля нього пульсувало щось нове й незвичне. Він хотів із нею поговорити, хотів побачити, чи відведе вона очі, як він пильно в них подивиться. І хотів якось зірвати із себе Ланину зраду.

Жінка вже спала. На білій подушці було розсипане мокре темне волосся, так, як він колись уявляв. Стрічан зупинився біля дверей, задихався від пристрасті. Серце гупало, наче хтось біг. Він сів біля її ліжка і поклав біля неї голову. Катя зітхнула:

– О Господи...

– Прости, прости, прости!

– Чого ти, я ж тебе стільки чекала. Ой, ця рука болить.

Він погладив її хвору руку.

– На мене так усе навалилося. Прости!

Жінка віддавалася йому плачучи. Потім вони лежали мовчки, слухали дихання одне одного, мов боялися смерті.

Він поцілував її руку, але рука була шорстка, як спориш. А Ланина рука шовкова.

Він удихнув запах її волосся, запахло сіном. А Ланині кучері пахли трояндами.

Коли засіріло, стали співати півні й заревла корова. Він згадав світанки в Києві. Де-не-де засвистить авто, заскрегочуть гальма, у когось за стіною обізветься будильник. І раптом йому стало так незатишно, неначе він лежить серед пустелі і шлях назад йому відрізаний назавжди.

Катя тихо сказала:

– Я завжди знала, що хтось мене полюбить, але не сільський, а здалеку. От знала, знала!

Він лежав, заплющивши очі, на мить обидві постали перед ним, мов у сні. Лана, як лялька, в куцому халаті й золотистих босоніжках. І ця, в чоловічому балахоні й калошах. Він піднявся й почав одягатися. Його вже гнало звідси так, що не міг зупинитися. Треба Лану рятувати, треба її повертати!

– То була тільки мить, розумієш? Мить божевілля. А реальність така, що я безробітний одружений чоловік. Ти ж знала про це, знала!

Катя мовчала. Тремка надія ще зблискувала і вже танула в її очах.

У маленьке вікно заглядала жоржина, і обличчя юної квітки тепер уже було чітко видно.

– Ти ж не замикала дверей, ти ж сама хотіла, щоб я прийшов!

На порозі вона кинулася йому на шию, залила ручаями волосся: "Пробач...те".

Стрічан устиг на першу маршрутку, забувши в її хаті валіжку з ліками. Колеса впиваються в дорогу, мов бояться одірватися. Пролітають лісосмуги, поля й долини. А на нього поволі знову налягає пустеля, топить у піску і не дає поворухнутись. Куди він їде, до кого?

Старий кіт Мурило, мабуть, відчув клаптик осяйного простору між двома хатами. Так і сидить весь у реп'яхах щоранку на пагорбі.

ГНІЗДО РЕМЕЗА

М

ій вітчим працював на вагах у колгоспі, і його позаочі називали Гиря. Вранці він відчиняв дощану хатку, два на два, там лише столик та стільці. Виймав із шухляди зошит обліку, окуляри, командував: давай, виставляй! Водій підгонив машину, і тут вітчим виявляв, що зникли гирі.

- Розпротудитвою! – валував, – де мої гируни?
- А ти під столом дивився?
- Немаєть!
- А під стільцем?
- Пусто.
- А під ящиком?

Місце під ящиком було найвіддаленіше. Хто їх туди затаскав? Треба було залізти під стіл, а потім дістатися кутка. У тому ящику лежали обценьки, молоток, дрiт та інструкції з техніки безпеки за всі роки. Вітчим опускався на коліна, лягав на товстий живіт і, крекчучи, впихався під саморобного столика. Штани йому злазили, відкриваючи круглі білі половинки. У той час починався доступ до тіла. Водії ляскали його по білому місцю: ей, Гиря, обжачувать будеш, будеш чи ні?

Вдома вітчим шив кожухи, але багатство йому в руку не йшло.

Я рано вступила в комсомол, через його жадібність ми сварилися, як вороги. "Ти вічна революціонерка, – горланив він, – такі, як ти, гнили в сибірах". Так що на першому курсі пединституту опинилася в повній пролетарській безвиході. Після лекцій мила підлогу, а потім несподівано для себе вилетіла заміж за моряка дальнього плавання. Хлопець був із нашого села.

Ми розписалися після семінару з історії КПРС. Пропустити семінар було немислимо, весільна машина чекала мене біля входу в новий корпус.

Не те щоб хлопець мені не подобався. Він чимось нагадував гусара – задерикуватий романтик, поет зі знесеним куполом.

Стояла висока весняна вода. Я вийшла до Удаю, щоразу перед від'їздом любила посидіти на березі. У торішньому очереті схлипувала пташка, кипіли і зблискували над хвилям карасики. І тут на протилежному березі стрибнув із човна чоловік.

– Ей, стійте, стійте! – зарепетувала я, – там закручує, потонете!

Він пірнув, мабуть, не почувши мене. Його довго не було, і я кинулася в воду одягнена, при параді, як мала йти до автобуса. Холод різонув по ногах. В'язана сукня так набралася води, що потягла до дна. І тут стіною піднялися бризки, з'явилося червоне аж бурякове обличчя чоловіка. Кругла голова майже без шиї наче вросла в широкі плечі.

Чоловік повів мене до матері переодягтися й обсохнути. Я могла піти додому, але пішла до нього, в ту хатину з мальвами біля дороги. Мати була в червоному намисті, перев'язана квітчатою хустиною. Солодкава і зла. Доки я перевдягалася, вона шипіла йому так, що мені було чути через фанерну перегородку:

– Це Гирина пасербиця? Навіщо ти приволік її? Вони там гризуться, як собаки.

– Мамо, вона кинулася мене рятувати!

Здалося, що намисто на шиї старої заклацало, мов рахівниця. І вона вже знала, чим це закінчиться.

За місяць ми побралися і рушили в далеке плавання подружнього життя.

Дорога до відділу реєстрації пролягає повз річку. Над рудим шерехом очеретів шугає підмерзла сорока. То опадає до кучугур молодого снігу, які нависають брилями на берег, то здіймається вгору, як в агонії. Видно верболіз, плутані сліди якоїсь звірини, пухнасті від ранкового інею. І вмерзлий просмолений човен, витесаний на вічність.

Приземкувата реєстраторша взяла ключі від архівного відділу і зникла в підвалі. Ось вона повернеться, принесе сіру папку з надірваними шнурками, гляне на мене, як на ворога Сімейного кодексу, почне водити пальцем згори вниз. За списком благополучних подружніх пар, котрі провели вкупі чверть сторіччя і давно не соромляться зів'ялих тіл, перевдягаючись одне перед одним; щоранку мовчки жують шинку з кавою і щовечора скаржаться на радикуліт та головний біль. Між ними раз по раз з'являються їхні одружені діти, які вже сплять окремо від жінок і чоловіків і в соціальних мережах шукають он-лайн-спілкування.

Потім бабуня наткнеться на наше прізвище, перечитає його, запитально підніме погляд. Якусь мить вона дивитиметься на мене, мов на півкруглу дерев'яну промокатку, що валяється в шухляді на випадок інвентаризації. Піде в сусідню кімнату, накладе копію свідоцтва про одруження, довго роздивлятиметься, повертаючи його біля самих очей, мовби збираючись край відкусити. Я покладу їй гроші, рівно п'ять гривень, стільки тепер коштує папірець про загиблій шлюб. І все, далі печатка засвідчить, що ми, пані і пан Білоконі, ще якимось причетні до свого колишнього одруження.

Так от. Тепер я йду сама вулицею, де ми ходили удвох, соромлячись твого нижчого і мого вищого зросту. Я не боюся, що ворота нашого двору настіж одчинені, що ти сидиш на кам'яних сходах і стріляєш недопалками на клумбу. Що, побачивши мене, заревеш із перепою щось незбагненно-радісне, а я зашиплю на тебе злісно через сусідів, які по той бік вулиці святкують нашу громадянську поразку. Цього не буде, тебе вже тут немає.

І в кімнаті не ввімкнений телевізор, не валяються біля ліжка твої деморалізовані шкарпетки. А сорочка, яку ти заносував до шокowego стану, бо не любив міняти сорочки, не впала розпластана посеред килима, благаючи порятунку.

Внучка мовчки малює, не піднімаючи голови, не запитуючи пошепки про тебе. Мов тебе тут ніколи й не було.

Я кладу на стіл єдиного свідка нашого одруження, копію давнього, загубленого свідоцтва, яке ми чомусь не зберегли. І згадую твої ревнощі, цинічні вигуки при дітях, горлання на публіку; твої демонстративні збирання речей і прощання "назавжди".

– Ти пройда, пройда, хай усі чують! Якби ти не спала з директором, тебе не поставили б завучем!

– Тихіше, навколо люди!

– Ти спала з директором?

– Так.

– І з заврайвно?

– Так. І з інспектором теж.

– Горе мені! Що я роблю в цьому домі?

Ти викочуєш із сараю іржавий візок із поламаним дишлом. Починаєш кидати на нього інструменти, одяг, книжки, білизну. Потім стукаєш у вікно: "Чуєш, пройдо! Плач, плач! Я йду від тебе назавжди!" А за хвилину: "Допоможи ж мені вивезти! Не вписується у хвіртку". Візок зачіпається, добро, скидане абияк, розсипається.

Насправді я тобі зрадила з учителем історії Олександром Мусійовичем. Він ходив у галіфе й начищених до дзеркала чоботях. Коли ти напідпитку чіплявся на вулиці до дівчат, матюкався, мов чоботар, той, сивий, в історичному кабінеті грав мені "Полонез". Скрипка була стара, струни, змащені каніфоллю, тремтіли й повискували. Він затуляв собою весь розріз вікна, але скидався щоразу, коли починалися двері.

Одного разу ми були культпоходом у кінозалі, а коли поверталися, відстали від класу, і на містку посеред річки Олександр Мусійович зненацька упав на коліна. Мабуть, його пристаріле серце вразив фільм "Ескадрон гусарів летючих", а може, крізь товщу льоду вже з осокою почала пробиватися весна. Учителю

гірко заривав, потім утішився, ми пішли, взявшись за руки. Я згадала, як він учив мене танцювати "Лезгінку", Мусійович, мабуть, відчув це, незграбно обняв мене й заходився цілувати, голосно, по-старечому.

Все, а тебе вже тут немає. Спокій у дворі. Здивовані сусіди чекають спектаклів розлучення й розподілу. Собака лежить біля хвіртки і при найменшому порусі з того боку готовий вискочити тобі назустріч, кинутися під ноги і лащитись. Ще ті дрібниці. Біля дзеркала стоїть одеколон "Російський ліс". Після гоління ти наливав його в долоню і плескав нею по щоках. Я казала: "Фу, як смердить!" А ти сміявся.

Зненацька мені згадалося, як ти будував це Гніздо: закладав у фундамент камені, мов півскелі. Я прокидалася, крізь сліпувату шибку старої хати пробивався ранок, а ти вже колотив розчин, носив цеглу. Потім приходив снідати і гукав мене подивитися, як росте будинок. Удень ти на роботі, а вранці і ввечері кладеш стіни. Стіни здіймаються вгору. Між ними бігають сліди наших ненароджених дітей. Ти чуєш, як ті діти дзвенять і сміються. І коли піднімаєш балки, від яких темніє в очах, уявляєш, як піднімеш на руки сина, круглого, мов грудочка, і притиснеш до грудей.

Бачу, як ти садиш тюльпани в саду. Береш цибулину, мов квітку, кажеш, що там, у землі, їй буде добре. Там чекає її нове життя.

А якось пізньої осені ти привіз гніздечко ремеза, обережно сховав, щоб вітер не розкидав. А потім зробив над вікном виступ і поклав його, галузка до галузки, нам на щастя.

Таких чоловіків більше немає. Бачу, як хапаєшся за все, щоб звільнити мої руки і тіло від сумок, лопати, сапи, швабри, віника.

Коли ти йдеш ринком гордовито, перевальцем, із відвагою недомірка (метр шістдесят чотири плюс устілки) зверхньо обминаючи курійок у торгових рядах, черевики зраджують твій імідж: вкотре підбита підошва знову відстає.

У домі щось коїться, мабуть, це заколот, а не просто так. Це змова і повстання речей. Твоя шкіряна потріскана кепка регоче

на вішалці з перекошеним обличчям. Твої кімнатні стоять передки до дверей, немов утікачі, що наткнулися на тюремну браму.

Я вкотре думаю, що ми поспішили з цим розлученням, що материна хатка, до якої ти перебрався, замала і затісна. Якби ж ти стільки не пив і так не ревнував!

Ти приходив минулого тижня. Ми сиділи біля дому, вмиро-творені прощанням, говорили про майбутнє.

– Навіщо ти Гніздо подарувала дітям?

– Кому ж іще?

– А сама? Я ж для тебе це зводив.

– Виїду в бабусину хату.

– Запала брезентова мовчанка. Ти взяв мою руку. Така рука буває лише в чоловіка, з яким прожито двадцять п'ять років. Кожна риска долоні відбилася раною на моїй.

– Я бував нестерпним. Хіба не так? Простиш мені?

– Вже простила.

– А може...

Ти мав би щось далі сказати, але не сказав. Лише глянув, осікся і мовчки потріпав за вуха собаку, який, не тямлячись від щастя, кинувся тобі під ноги. "Бачиш, як він мене любить! Не знає, що я вже тут ніхто".

Ранок видався свинцево-золотистий. Деревя, мов хрести на кладовищі, чорніють рядами. Щойно мені приснилося... Так приснилося, наче відбулося.

Розхристана лечу в інший кінець містечка. Жене тривога, бездонна, як небо. Наростає шум, голосіння, гуркіт машини.... Із двору виходить процесія. На кузові машини стоїть чорна труна, і біля неї сидить твоя мати. Ти лежиш у святковому костюмі, мов не ти. Побачивши мене, мати встає, опираючись на віко, і хрипить: "Що, розлучилася? Геть звідси, паскудо! Геть!"

Це через уроджену ваду твого змученого серця?

Я востаннє іду з тобою поруч і вперше не соромлюся свого вищого і твого нижчого зросту.

*На перехресті процесія зупиняється. Грає духово, вириває плач.
На портреті ти молодий, у білій сорочці. Тоді я сама подала
тобі ту сорочку й краватку, ти фотографувався до паспорта.*

– Та забери цього налігача!

– Хай буде, так інтелігентно.

Перекинутий світ навколо застиг в ілюзії спокою.

*Колись ти приніс із лісу гніздечко ремеза, подав мені й кажеш:
"Ось візьми, яке кріпеньке". Гніздо кололо в руки, а таке було гли-
боке, з пір'ям, мов для чиеїсь душі.*

*Попереду твій суворий портрет у ненависній краватці. Зліва
ти в труні.*

Я стою між двома покійниками.

І поруч з нами ні душі.

На мене навалюється тривога, придушує тягар усього пережитого. Які ж ми, люди, нікчемні, як потураємо своїй гордині! Що мене так мучить?

Хапаю копію свідоцтва про наше одруження, вириваю із сумки мобільний, що застряє десь у підкладці. І розхристана лечу в інший кінець міста.

А твій номер мовчить, і мовчить, і мовчить, і мовчить. І мовчить.

НАТИНКА

В

она вийшла за хвіртку і оглянулася на хату. Перекривлені вікна усміхалися білими занавісками. Перед дорогою вона їх попраля і покачала рублем – праска давно перегоріла. Узялася за поперечину і ніяк не могла одступитися. Крім хати, в неї майже нікого й нічого не було: рідня вимерла, подруги роз'їхалися по дітях.

Була в Києві небога, і Натинка їхала до неї зимувати. Галька сама, молоді на заробітках.

Коли Натинка вперше Гальку побачила, то подумала, що такою мала б бути її дочка – висока, чепурна, блискуча й пахуща. Натинка оддала їй у машину півгороду. Навіщо воно старій людині, що ні з'їсть, ні продасть?

Дочки й чоловіка в Натинки ніколи не було.

Галька консервів та одягу понавозила. Так вони й поріднилися.

Сусідка одговоряла Натинку, мов, ти там не всидиш на поверхах, а Натинка послухала її та зібрала у вузлик смертельне, змила голову, в чисте одяглася. За ніч і очей не склепила, а вранці, ні з ким не прощаючись, рушила в дорогу.

Така їй та хвіртка була прикрітна, може, із-за осичини – у будь-яку погоду тепла. Натинка ледве одійшла од поперечини. А ось уже й автобус показався. Якраз устигла.

Людей зібралось небагацько. Дмитро Харитонів забалакав:

– Нащо я вам, бабо, на хаті заліп заліпив? Все одно в город подалися. Казали, тут перезимуєте.

– Як не повернуся скоро, розбери мою хату на дрова. Хай бур'яном не зароста.

– Там і дров у вашій глині – на раз піч витопить.

В автобус набилосся битком, вона опинилася аж за всіма позаду. Подумала: тепер хоч би й хотіла повернутися – не вибереться.

Натинка мало їздила поїздом, тому й побоювалася. У тій кишені, де гроші, лежало пенсійне посвідчення. Вона не знала, як дістати, що як хтось помітить папірці? У місті за гроші можуть і вбити, а в неї там більше тисячі. Обдивилася всіх навколо і дістала з торбинки запасну десятку. Краще взяти квиток, щоб не вигнали на ходу.

Каса була високо, вона як не пнулася, а дістати головою не змогла. А тому підняла вгору руку й гукнула:

– Давай до Києва, щоб зараз їхать. Почула?

В електричці гуло й бубоніло. Натинка сіла біля вікна навпроти хлопця й дівчини. Привіталася й запитала:

– Ви до кого це їдете, мабуть, у гості?

Вони переглянулися і завсміхалися. Натинка додала:

– А я до Гальки зимувать. А може, й назовсім. Хата там велика. А вседно не дома. Мені нічого так не жаль як добра. Повна скриня одягу лишилася, кому воно тепер буде?

Ніхто до Натинки не балакав. Вона й собі замовкла. Поїзд рушав важко – що ті люди в торби понабирали? А як упаде з рейок та перекинеться?

Натинка прожила одним духом. Ланка, тік, город. Хотіла заміж вийти, так ніхто не траплявся. Мабуть, тому, що дуже мала виросла. Її Наталкою ніхто й не звав, не дотяглася до свого імені. Покохала чоловіка, і той одкараскався. Той чоловік був Дмитра Харитонового дід. Повернувся з війни, орденами бряжчить, а сам смутний, аж чорний. Прозвали його Йосип Мідний.

Одного разу рано вранці застала вона його в бригадній хаті.

– Йосипе... – сказала і дихання їй забило.

Він дивився з-під лоба, як звір.

– Я дуже жалію тебе, Йосипе. Так жалію, наче ти мені й батько, й син.

Він відірвався від листка, на якому писав, і глянув у вікно. Натинка тремтіла, як травина.

– Сьогодні виводь ланку до картоплі. Підводу самі запряжеш чи когось приставить?

Натинка похилила голову, мов її косою скосили.

Мідний не знаходив жінки, але одна сама до нього прийшла і стала жить. Натинку часто за наймичку брали – то город сапати, то дітей глядіть, то білить хату й прать. Вона цілувала Йосипові сорочки і плакала над ними. А в скрині їх васильками перекладала.

Потай сподівалася, що той звір таки про неї думає.

Йосип до сорока не дожив. Чи не спалила його страшна Натинчина любов? Бо коли він мимо проходив, у неї мов одламувалися руки і змикалися в нього на шиї. А він ішов собі й не знав, тільки хапався за серце і тяжко дихав. Густі чорні брови стовбурчилися на лобі, обличчя червоніло, він надсадно кашляв.

Не плакала за Йосипом. Увечері після похорону, мов тороплена, пішла до бригадної хати. Там цілу ніч із ним балакала. Такі слова йому шепотіла спеченими губами! Гладила сходи́ну, де він сидів, сухими пальцями, як жаринами. Вранці діти її там побачили і стали дражнить: "Мертвячкова жінка, мертвячкова жінка!" Вона встала, обтрусилася, наче пелена їй з очей спала.

Від задуми Натинку повернули контролери. Вона зашаргала по кишенях, квиток не знаходився. Перелякано схопила торбину, потім знову до кишень. Коли знайшла квиток, контролер здивувався:

– А пенсійного у вас хіба немає?

– Нема-нема і ніколи не було, – заторохтіла вона. – Якби було, то я б же показала. А до Києва ще далеко?

– Ще з годину. Та сидіть, устигнете!

Але Натинка поволі стала пробиратися до дверей. Коли вийшла, то від здивування зойкнула. Якраз перед нею на підлозі стояла картонна коробочка, а в ній було троє кошенят. Руда з білим шерсть аж сяjala проти сонця. Кошеняткам було місяців зо два, вони попритулялися одне до одного й грілися, не знаючи, що вже ніколи не побачать своєї матері.

– Оце новина! – вигукнула Натинка.

Вона брала їх по черзі, притуляла холодними носиками до щоки й голосно сміялася.

– Оце новина!

Всі троє були кішечки, і вона тут же придумала їм імена – Даша, Саша і Наташа.

Колись давно у Натинки був кіт, який покрав у сусідів курчат, і вони повісили його на шовковиці. Більше котів вона не заводила. Чому так зраділа несподіваній знахідці? Чому так защеміло всередині, коли взяла в руки ці теплі клубки?

Натинка дістала з дна торбинки пляшку з козячим молоком, налила в долоню і піднесла кошеняткам. Вони навперербій стали хлебтати, лоскотали руку язичками, і жінка знову голосно засміялася.

Київ оголосили несподівано. Натинка не готова була до виходу. Вона стояла біля дверей із коробочкою й торбинкою, але не знала, як вийде на перон і як скаже Гальці про кошенят. Намить вона злякалася людей, відчула себе билиною в цьому дикому морі. Злякалася, що її знесе хвилиною, накриє валуном, і разом з нею зникнуть і ці.

Стоячи біля дверей, Натинка просила Бога вмилосердити Гальку. І ось Галька стала навпроти неї в шкіряному пальті, у високих чоботях. Усміхається вставленими зубами. Спочатку Натинка мовчки пішла за нею, а потім зупинилася й каже:

– Галько, я ж не сама приїхала. Приймеш нас усіх?

Відкрила коробочку і показала кошенят.

Галька замовкла, на її обличчі з'явилася безпросвітна нудьга.

– Вони такі розумні, сидять, не вилазять і не нявкають, – торхтіла Натинка. – Я їх поратиму і наглядатиму за ними, вони не нагидять.

Галька відкашлялася, плюнула на асфальт і відповіла:

– Та нехай уже... одне буде. А тих повикидайте.

– Ні! Не можна! – вигукнула Натинка. – Це ж діти.

І бух перед Галькою на коліна.

Галька постояла і махнула рукою.

Натинка ніколи не бачила, щоб було так гарно в хаті. Як у церкві. Килими, люстри, картини. На підлозі м'які рядна, страшно ї ступить.

Вона пожурилася, що нема для кошенят попелу або піску. А потім підклала свою зимову хустку. Хотіла поставити коробочку біля ліжка, Галька не дала. Каже, нехай на кухні живуть. Хотіла попросити для них їжі, але побоялася, щоб не розгнівити. Подумала – нехай уже завтра.

З дороги Натинка заснула, як провалилася. Снилось, що Дмитро Харитонів розкриває її хату, кидає додолу кулі очерету. Вона його благає не чіпати, а він своє робить.

Прокинулася глибокої ночі від тривожної пустки. Схопилася, вискочила на кухню – коробочки з кошенятами не було.

Вона тихо вдяглася, зійшла сходами вниз і побачила біля дверей будинку порожню коробочку. "Киць, киць, ки...!" – загукала в розпачі. Ніде нікого. Натинка металася по двору, як божевільна. Гукала, рвала на собі коси. "Йосипе, я ж ніколи тебе ще не просила, допоможи! Стань мені в помочі".

Упала на лавку біля дверей і заголосила.

Згодом крізь розпач і стогін почула тихесенький голос: "Ів-ів!" За своє спустошене життя ріднішого голосу вона не знала. Всі троє сиділи біля дверей підвалу. Натинка збігла сходами, схопила їх, обцілувала, заховала під куртку. Потім поклонилася до землі: "Спасибі, Йосипе!"

І пішла холодною освітленою вулицею.

НЕХВОРОЩ

Повість

Глава перша про те, як я скоїла дурість

Будинок манив і тривожив. Не будинок, а замок. Триметрові стіни у дві цеглини, у зріст людини вікна. І столітні дерева скриплять, гудуть, завивають. Стіни будинку пофарбовані у світло-зелене. Тут більше десятка зелених кольорів. Доки я дивуюся величі цієї споруди, доки торкаюся в'юнких троянд на терасі, що здичавіли і мають присохлі, наче хворі, квіточки, – брат оббіг усі кімнати. Він став переді мною грізний, мов скеля. І сказав:

– Це руїна. Ти ж не наробиш дурниць? Щоб тут жити, треба вкласти мішок грошей. Ти розумієш?

Я не відповідала. Береза кинула позолочений листок. Десь у піддашші святкували прощання ластівки. І вітер, вітер то налітав, то падав грудьми додола.

Він не зрозуміє. Цього ніхто не зрозуміє. Коли я вперше прийшла на вулицю Свободи, коли глянула в очі цьому дому, вже знала – він мене не відпустить. Щоб вибрати такий будинок із високим дахом і флігельком, з поваленою огорожею, запущеним калічним садом, треба все життя поневірятися по чужих кутках, по клітках на верхньому поверсі, де вічно сваряться сусіди, пахне борщем і варенням.

Треба надихатися тютюновим димом на сходах і надивитися в очі бабусям, які вічно клюють твою аморальність. Щоб зважитись на всю цю безодню роботи, треба принаймні бути багачкою або божевільною. Я продала двокімнатну квартиру, єдине надбання за все безпутне журналістське життя, де завше можна прийняти ванну, зварити каву і вивісити на балконі білизну. Тоді я ще не знала, що продала – я продала навіки спокій і затишок.

– Ти можеш купити доглянену хату з усіма зручностями, – продовжує брат, – при нинішніх цінах на газ хати нічого не варти. У нас є ще три адреси.

Стою, немов заворожена. Бачу вибиті шибки на другому поверсі, у флігелі. Бачу дах, що роками засипався листям і не чистилися ринви. Чи вистачить мого життя, щоб навести тут лад? Напевне, почувши мої думки, внук господарів здалеку щось каже. Я тільки чую "сім кімнат", "великий підвал", "ставок у саду". На мить злякалася: а якщо він підніме ціну і в мене не вистачить грошей?

Залишаю брата, підлітаю до хлопця і кажу:

– Я беру, беру, беру! Ходімо оформляти документи!

Молодик знизує плечима – сьогодні ж субота, установи не працюють.

– Хто це... спорудив? – запитую його.

Він знову знизує плечима.

Я не хотіла жити на степовій Полтавщині, мене завжди кликала Сіверська земля з лісами, пагорбами й долинами, стрімкими бурчаками навесні. Але щось у цьому будинку притягує. Бувають на землі такі місця, один раз глянеш і вже розумієш – це твоє. Біля будинку вісімнадцять сотих, скільки тут можна насяяти квітів, і як усе червоно палатиме.

Брат не любить це місто, крутить пальцем біля скроні, кидає об землю камінчиком. Той камінчик із людським обличчям підскакує. І йде. Хлопець повертається від хвіртки і подає мені ключі – зв'язку великих старих ключів на мідній дротині. Він, мабуть, жаліє мене. Я застигаю біля вхідних дверей, боячись їх торкнутись. Тепер ми наодинці – я і будинок. Торкаюсь до облущеної фарби, до тріщини в стіні й кажу: "Ти ж не сердися,

що в мене зовсім немає грошей? Якщо ти допоможеш, ми разом щось придумаємо". Глухо стукнула стара віконниця – чи то він дав мені знак?

Двері скрипнули, наче вжахнулися, що хтось іде. Підлога дубова, ніде не схитнеться. Я вмикаю світло і бачу на всю стіну портрет молодої жінки, обліплений павутинням. Жінка, мабуть, належала до шляхетного роду – оксамитова сукня облягає стан, на руці простенький перстень. Чому я не побачила це раніше? Світла ж не було, а вітальня надто темна. Жінка дивиться прямо в очі, ніби хоче щось сказати. На мить мені стає моторошно – вона що, так і житиме тут?

Направо кухня та їдальня. Крізь вибиту шибку звисають довгі батоги хмелю. Напевне, тут варили на плиті – стіни чорні, наче в кузні. Біля плити стоїть кочережка. Відчиняю настінну шафу – там змостили гніздо горобці, вони пурхнули звідти з вереском, легко вдаряючись об мої руки.

Трохи далі – комірчина для вугілля. Відхиляю двері й жахаюся – біля стіни, навпроти малесенького вікна лежить гадюка. Вона підняла голову і погрозово глянула на мене. Я блисквично гупнула дверима на комірчині, побігла до виходу, брязкаючи великими ключами. Перевела подих тільки на подвір'ї.

Пішла вечірніми вулицями, як іде людина, що несе важке. Пішла до своєї квартири, яка вже продана, але в якій я могла б іще трохи пожити. Над балконом, немов рана, червоніло помираючи, сонце. Упала на ліжко й голосно заридала. По дорозі, неподалік від цього балкона, кожного ранку проїжджає на машині чоловік. Я дивилася на ранок, на жовтаве листя і думала про нього. Я раділа, коли машина з'являлася по той бік вулиці, раділа, коли він осміхався мені. Так пройшло десять років. Минали весни, літа й зими, наставали осені. Листя на деревах поволі падало, я виразніше бачила його в машині. У нього посивіли скроні, але він усе так же дивився на мене і всміхався.

Я не розпитувала про нього, мені світило те, що він кожного ранку проїздив повз мій балкон. І от одного разу я побачила його з дружиною. Він ішов поруч із нею, мов бранець, звичайний

собі чоловік із сумками: голосно розмовляв і нецензурно лявся. На мене мов упала кам'яна брила.

З балкона обрій золотисто-фіолетовий. Сонце от-от сховається у свій небесний замок. Я завжди сумую, як воно заходить, золотить бані Свято-Георгіївського храму. На дерева спадають сутінки, і, здається, закінчується ще одне життя.

Годі, годі думати! Але наперекір собі повертаюся до одного й того ж – до будинку. Скільки ходить по місту людей. Скільки купують житло, але ніхто, ніхто не утнув дурниці. Ось таку спокійну відремонтовану умебльовану квартиру віддати за руну. З гадюками, дверима наохляп, засипаними димоходами. З гнилими трубами, обвислими віконницями. Із запиленими люстрами, з прогорілою електропроводкою. Боже, Боже, Боже! Чому ти мене не зупинив, коли я заходила до того двору?

Телевізор заважає мені спілкуватися з Небом. Я клацаю пультом, зриваюся з дивана. Де, коли і в якому місці заспокоїться моя душа?

Сон не йде. З балкона видно, як молодь на вулицях бавиться фейерверками, чути, як вищать біля під'їзду машини. Пахне квітами. На вулиці Радянській завжди море чорнобривців, але той запах я радше уявляю.

Схоплююся з дивана, дістаю дорожню сумку, схожу чимось на стару замучену людину. Кидаю в неї віник, совок, мило, миючий засіб, крейду, щітку, ганчірки, відро, свічки, старі кеди, халат. Залишається викликати таксі. Але диспетчер вибачається – вільних машин немає. Треба зачекати хвилин п'ятнадцять. Я не можу чекати! У мене немає часу! Перекидаю все це у валізу на візку. І в дорогу, до будинку.

Глава друга, що розповідає, як вислужувався нотаріус

У нотаріальній конторі Пирятина на розі вулиці Жовтневої три дні працював слідчий. Утворився безлад, після якого старший нотаріус намагався все устаткувати. Він переглядав папки

зі справами, перекладав окремі документи, осудливо схитуючи раз по раз головою. А потім ставав на драбину і розташовував папки на полицях. Полиці від самої стелі до підлоги були вщент заповнені справами. Багато з них були давно закінчені, спадщини, які він оформляв, кілька разів по тому переходили з рук у руки. Угоди, які він укладав, давно перестали існувати. Власність, ним узаконена, уже сто разів перепродувалася. Але нотаріус усе те зберігав. Якби хтось запитав його навіщо, він би не відповів. Він звик сидіти між записаними папками, в яких були заховані чийсь долі, чийсь перемоги, переживання і страждання. В тих папірцях був захований час – між сторінками причаїлися дні й години, роки й десятиліття, які можна було відновити в пам'яті, але не можна було втиснути між хвилинами й годинами нинішнього буття. Бо вони лежали під брилами того часу.

Нотаріус побожно ставився до справ, справи були завжди. Коли Сава маленьким приходив із матір'ю до контори, де працював батько, то полиці все так же були забиті зв'язаними паперами. Деякі поруділи від часу, покривилися. Повисолоплювали язики, і він їх боявся, як буває діти бояться статуї. Мати ставила його на стілець біля батькового столу, і вже тоді він, як маленький нотаріус, відчував трепет перед усім, що його оточувало.

Відчуття могутності і величі кабінету залишилося назавжди. Нотаріусу ніколи не спадало на думку перебрати справи і викинути старі. Там не було зайвого – кожна папка засвідчувала мудрість і знання.

Харитон Захарович ходив у світлих сорочках і чорних нарукавниках. Він був сутулим від сидіння за столом, його пальці вимазані чорнилом. Часом він відчиняв двері в бокову кімнатку, де стояв умивальник і столик. Діставав із шухляди яскраву коробочку і давав синові льодянка.

Батько був немолодий, контора – державна, і він боявся, що місце нотаріуса займе один із студентів-практикантів, які приїздили щороку. Радянська влада дала йому роботу, поважне місце в суспільстві, і він трепетно його цінував. Ніхто не знав, чому він так вислужується – він беріг місце для сина. Сава на-

родився, коли батькові було сорок сім, а його дружині – на десять років менше. Харитон заборонив дитину панькати – мало го називали тільки на повне ім'я, не цілували й не чукали.

У них була квартира на дві кімнатки в одноповерховому будинку з продовгуватими вікнами. Був сарайчик, у якому штабелями лежали дрова, що їх нарубував конюх Віктор. Коли протікав дах чи коли обвисав до стежки бузок або забивалися димоходи, незмінно кликали Віктора. Він уносив до помешкання дух сіна й морозу, шумів, сміявся й жартував. Завше тихі й скупі в словах Одаричі терпіли, бо так не робив ніхто: Віктор був акуратистом і зайвого не брав.

Коли Сава підріс, його попереджали, що не варто вживати некультурні слова, як Віктор. І не варто піддаватися на його запросини покататися верхи. Одного разу по дорозі зі школи Сава таки сів на воза. Кінь біг підтюпцем, вони з Віктором реготали й горлали кожен своє. Потім Сава став часто завертати на конюшню, щоб розбавити пісне інтелігентне життя.

Мати знаходила в його торбинці грудочки цукру і скоринки хліба, хлопець відбріхувався. Аж доки одного разу не витрусила з кишені самокрутку. Він сполотнів, а потім схопився, запалив ту цигарку і став жадібно смалити, приказуючи: "Ось вам, ось вам! Я давно вже це роблю, щоб ви знали!"

Вона стояла розгублена – тиха, домашня картоплинка, що не мала іншої відради, крім дитини. Цілими днями вешталася по хаті – варила, прала, підмітала і змахувала пил ганчіркою, що стриміла за пояском фартуха. Перед вечором брала великого ножа і йшла у дровник нарізати скіпок для розпалу. Дрова були тверді. Скіпки не нарізалися, але вона налягала всім тілом на ножа. Солодко пахло деревиною, скіпки сяяли тихим вечірнім світлом у темному сараї. Вона милувалася своєю роботою, на якусь мить задивлялася на сонце, що опускає проміння до води. А потім, отямившись, бігла розпалювати грубку.

Савку вона любила, як звірина любить своє звірення. Зимовими вечорами сідала біля плити, клала собі на коліна його голову і перебирала кучері. Коли син стомлювався від її песто-

щів, діставав із дверцят палаючі галузочки, бавився ними в темноті, розсипаючи іскри по кімнаті.

Дрова розмовляли у грубці – вони згадували теплі зливи, вітер, що грався молодим листям, пташину на розігрітій верхівці. Савка запам'ятав ті вечори як свято, і повертався до них, як до порятунку в гірку хвилину.

Над Харитоном крадькома кепкували – за звичку ходити заклавши руки за спину, нагнувшись уперед, мовби придивляється до папірців, які щойно йому принесли. Нотаріус одягався в один і той же чорний піджак, який на роботі дбайливо вівшав у шафу. Його завше бачили у світлій сорочці й чорних рукавниках. Чисто виголений непитущий нотаріус був не просто важливою службовою особою – він був стовпом закону в місті. Харитон знав усе – як поділити майно, де відбити межу, до кого написати скаргу, де поставити сарай, кому відписати дворище. Він жодної хвилини робочого часу не тратив марно – вивчав і перечитував постанови, укази, рішення. Часом у міліції чи в прокуратурі громадянина запитували:

– А Харитон Захарович що вам сказав?

Нотаріус був першою й останньою інстанцією, до якої зверталися громадяни міста. Щоб записати всі його достоїнства, треба було взяти не один листок паперу. Оскільки йому доводилося здебільшого керувати, радити, наставляти, то погляд його зробився зверхнім, так, наче він бачив тільки маківки та лисини своїх відвідувачів.

Савка побоювався батька. Особливо коли після вечері він кликав його до себе і просив принести ранець. Хоч гнівався він край рідко, передивлявся зошити, покреслені червоним, із таким же незворушним спокоєм, як брав зі столу хліб чи клав змилок у мильницю. Проте достатньо було суворого погляду батька, щоб Савчина шия ховалася кудись у спину, руки тремтіли, язик заплітався. Харитон Захарович наказував переписати всі зошити від першої до останньої сторінки, і хлопець тільки мимрив: "Добре, тату". По тому гострий батьків погляд звер-

тався до підручників, але тут на порозі ставала мати з кіпою газет. Він не давав їй сказати: "Не перебивай нас, жінко!"

Так спливали роки. Нотаріус не міг контролювати сина після школи, бо в нього завжди була робота – приймав відвідувачів або вивчав документи. А тим часом Савка підріс і зайшов на стайню, де навчився палити, співати скабресних пісень. Він слухав усяку всячину про жінок, що недопустимо було для школяра з такої поважної родини. Мати його не сварила, лише плакала і вмовляла, а Савка бундючився і гримав на неї. Батько всього цього не знав. Учителі нотаріуса боялися і скаржилися тільки матері. Мати носила в собі скорботу, як хворобу, і вона її палила.

Одного разу нотаріус їхав на бричці описувати будинок і тут почув дике ревісько, побачив на пустирі хлопчаків, що поралися біля вогнища. Серед них мигав блакитний шарф його сина. Нотаріус наказав повернути.

Підлітки прив'язали до палиці kota і живцем смажили його на вогнищі. Живіт тварини був розрізаний, і з нього виглядали нутроці. Харитон Захарович завмер. Його син, що сидів спиною, тримав з одного боку над вогнищем палицю. Нотаріус узяв його за комір, підвів до брички і шмагонув батогом.

Глава третя – в замку

Коли я допхалася з валізою до будинку, то побачила, що на другому поверсі горить світло. Забрязкала ключами і почула кроки на сходах. Назустріч мені вийшов потворний дід із маленькими рудими вусами, підняв угору ліхтар і сказав:

- Шановня, я зробив світло нагорі.
- Як ви... сюди потрапили?

Він голосно розсміявся. Реготав так, що тремтіли перила. Його очіці зробилися тоненькими рисочками, як на дитячому малюнку. Несподівано сміх затих і лишилася стомлена усмішка. Це був кругловидий чоловік, біла голова якого здавалася чужою. За мить розчарована усмішка знову переходила в сміх. Так поводяться або хворі, або дуже самотні люди.

Зрештою він махнув рукою:

– Ти хоч знаєш, що я наглядав за цим замком п'ять років?

Потім зійшов униз і додав:

– Хто тільки тут не жив, і ніхто не зміг прижитися.

На сходах було темно, як у бочці, але він запобігливо поставив унизу ліхтар. Я відчула тремтіння в руках. Дідуган уже від дверей гукнув:

– Мишей немає, шановня, я їх потруїв. Володійте сміливо!

Я сквапно сказала "так", він просочився у двері, що важко клацнули за ним, наче зітхнули з полегшенням. Мені не було коли роздумувати – за тиждень я мала переїхати в цей дім, який просякнув пусткою. Мала навести тут якийсь лад, щоб можна було поставити фортепіано й розкласти бібліотеку.

Голосно скрипіла підлога. Я постояла в коридорі, підійшла до крайніх справа дверей, де горіло світло, і штовхнула їх. Кімната була невелика, на вікнах висіли обідрані старі з ламбрекенами штори. Стояло вузьке саморобне ліжко – на таких сплять сторожі або чергові. Нещодавно тут хтось жив, подумала я, треба розпитати цю стару химеру, кому він давав притулок у чужому помешканні. В кутку на стіні висіла поличка. За прочиненими дверцятами щось поворушилося: відчинила їх і побачила величезну руду сову, що дрімала, сховавши в пір'я голову.

Я стрепенулася, але помітила – квартира відчинена, птаха могла залетіти сюди будь-коли. Зрештою таке сусідство навіть на користь: поруч жива істота, не так буде страшно. Ми стояли навпроти, як сестри, кожна чимось екзотична. Я зі своєю стріхою волосся, що не пофарбувалося в фіолетове. Вона з могутнім дзьобом, рудою чуприною, беззахисною сліпотю. Я поторкала її лапу, що схопилася за нестругану перечину між стінами полички. Лапа не ворухнулася.

У кутку закіптюженої кімнати стояв старезний стіл із чорного дерева. Якби не фігурні оточини, він здався б домоструганим. На столі були розкидані газети, датовані тижнем раніше, під столом лежала сітка, яку належало б одягти на квартиру. Я вирішила, що сові це не сподобається, і залишила все, як було.

Крім того, за столом був камін, який обіцяв тепло і затишок бодай на кілька вечорів.

Якщо в цього будинку є серце, то воно б'ється саме тут, подумалося мені. Треба зійти вниз і набрати води з металевої діжки, що стоїть під ринвою. Схопила відро і рушила по скрипучих сходах. Вода була чиста і прозора, мов кришталь. Місяць лагідно дивився з висоти, десь на сусідній вулиці співали. Піднімаючись знову вгору, відчула, що маю сили для роботи. Відчуття спустошення минуло, прірва, яка відділяла мене від затишку і спокою, вже не здавалася такою глибокою.

Перед тим, як працювати, я налила в таз льодяної води й обполоснулася, відчула приплив енергії, а потім накинулася на стіни із сухою ганчіркою. Стояв такий крейдяний пил, що можна було задихнутися. Лампочка зробилася матовою і ледве пропускала світло. Але кімната змінювалася.

Сова несподівано вдарилася в шибку, а потім шугнула до квартирки. Береза раз по раз хльоскала вітами по шибках, розходжувався вітер так, що здавалося він схопить цю кімнату й занесе її між хмари, поставить на високій горі собі на втіху.

Вимівши пил і сміття, я розвела крейду й почала білити, але волога не бралася. Довелося спочатку змити стіни ганчіркою. Я робила, як пружина, бігала по сходах, як у сімнадцять. Мені пахла та крейда, як пахнуть найсвіжіші квіти літа. У мене не було втоми, не було смутку і жалю за скоєне.

Коли змила підлогу і запалила в каміні газети, упала на те підозріле вузьке ліжко й намертво заснула.

Розплющила очі вже по обіді – лютував дощ, переливаючись через ринви, заповнені листям, танцюючи на підвіконні, вірьовками стікаючи по склу. Благо, дах у цій кімнатці не протікає. Можна отак полежати під стукіт дощу, а потім зігріти кип'ятильником кави. Дивно, що й досі нехолодно. Зненацька мені вчувся стукіт годинника, до того ж, зовсім поруч. Я заглянула під ліжко і побачила невеличкий круглий циферблат. Будильничок давно не ставили на дзвінок, батарейка, напевне, стара. Але те, що він ожив і заговорив, здалося мені добрим знаком.

Глава четверта, де Савка рушає в дорогу

Віроломний вчинок Савки вразив батька. По дорозі додому нотаріус думав про дітей інших добропорядних громадян міста. То були шанобливі, слухняні діти, які зналися на етикетках, чемно віталися на вулиці, схиливши голову та знявши кепочки. Його син, його єдиний пізній син, дарунок неба, поведився жорстоко і цинічно, як варвар.

Харитон Захарович завів його до хати, блідий тремтячими руками почав знімати з себе пасок. Але мати влетіла і заступила собою хлопця. "Тільки не бий! – рваним голосом заволатала вона, – не смій його бити!"

Син і батько оторопіли. Мати завше була тихою домашньою куркою, греблася то тут, то там, створюючи затишок у домі. Від неї рідко почуєш слово, а тут вона визвірилася, рвучко кинулася до них, піднявши вгору вироблені не за роками старі руки.

Нотаріус постояв, спантелечений її сміливістю. На його блідому обличчі майнула тінь втрати – так ми втрачаємо головне, те, що давало сили жити й боротися – по тому відступив убік, і його обличчя змішалось з приємком.

Через якусь годину він пішов із дому, заклавши руки за спину, нахилившись уперед, і, здавалося, що кожен його крок щось укопує в землю. Савка боявся: коли батько так важко йде, то над ним тяжіє якась думка.

Харитон звик суворо засуджувати людей, але фізично раніше не карав ніколи. Уранці він проголосив вирок: віднині Савка навчатиметься в інтернаті, який знаходиться за сто двадцять кілометрів від міста, в Ніжині. Зібратися в дорогу треба за півдня.

Савка вийшов у двір, помитий і перевдягнений, стривожений дорогою і прощанням із матір'ю. Сьогодні це вже була зовсім інша жінка, перелякана, тиха, вона весь час схлипувала і гладила йому голову. Раніше одним різким рухом він би скинув її руку, але тепер невміло притулявся до неї, по-дорослому заспокоював: "Чого ви, ма, ну чого ви?"

Він стояв у дворі й дивився на долину, річку і ліс, що починалися за двором, дивився на безкінечне жовтневе небо над хатою, і всередині йому щеміло.

Підїхав "бобик", із квартири вийшла мати, винесла валізу. Батько прочинив дверцята, Савка сів, і раптом мати впала на коліна перед колесами. Запала мовчанка, потім Харитон махнув рукою, водій здав назад, а вона так і залишилася в куряві, припавши головою до землі.

Батько із Савкою їхали у невідомість. Вони були схожі як дві краплі води – обидва довгобразі, з вихрами на високому лобі, обидва вперті й мовчазні. Вони ще ніколи не розлучалися – Харитон пам'ятав, як син брався за його палець і робив перші кроки. Пухкенька синова рука була першою і єдиною дитячою рукою, яку він тримав. Він ніколи не дозволяв собі цілувати чи пестити хлопця, але коли він брав його за руку, по ньому проходила тепла хвиля, якої він ніколи досі не знав. Йому хотілося схопити малого на руки і підняти високо вгору, над своєю головою, побачити синове захоплення. Та він цього так і не зробив.

Харитон згадував розмову з дружиною – та молила його не забирати Савку.

– Ти слабохарактерна, – сказав він, – такі жінки не здатні виховувати. Бачиш, до чого довело твоє потурання?

– Я буду з ним строга.

– Не смій більше говорити зі мною про це! Не смій.

Він, мабуть, здавався їй грубим і вульгарним, сповненим владою над її покiрністю. Вона виносила цього хлопчика на руках, зречено його любила. Він пам'ятав, як щодня на вітрі літали сяючі пелюшки і чепчики. Як вона купала його в гілочках жасмину та бузку, як над колискою засинала і як вона вчила його вимовляти слова. Всі матері колись учать дітей говорити, але Савка найперше що сказав – "тато".

Нотаріус тоді так розчулився, що записав дату цього слова на аркуші паперу. Поклав той аркуш у столі, і потім часто його знаходив, – він траплявся між різними документами. Сидів якусь хвилину, усміхався і радів. У нього росте син! Коли хлопець заси-

нав, він довго стояв над ліжечком і розглядав його брови, ніс, волосся і знаходив риси свого роду, шанованого роду Одаричів.

На якусь мить у нього з'явилось нове уявлення про своє рішення: він відправляв власного сина в чуже місто, між чужих дітей, які були сиротами або напівсиротами. Його Савка при живих батьках мав ділити сирітську долю. Навіщо?

Нотаріуса кинуло в піт, він подивився іншими очима на сина, гукнув водієві:

– Зупини!

Коли той здивовано натиснув на гальма, Харитон відчинив дверцята, вдихнув свіжого степового вітру, зіскочив униз. Якби Савка в ту мить теж вийшов із машини, можливо, вони повернули б додому. І все життя в ту мить повернуло б у найжджену колю. Але він сидів, як вовчок, насупившись, забившись у куток, і на пропозицію подихати тільки муркнув:

– Мені й тут добре!

Після цього батько згадав, як вони смажили kota на вогнищі, як Савка по-дурному реготав разом з якимись пришелепуватими хлопцями. У ньому ще боролися жалість і принциповість, але недовго.

Машина зупинилася біля білої, як у лікарні, огорожі. Над аркою був затертий напис "Ніжинський сирітський патронат". І тут Савка помітив у дворі багато однакових дітей. Вони були у чорних пальтах, хлопці й дівчата, і відрізнялися тільки шапками та хустками. Діти гралися в знамено, репетували й билися, і він не побачив на їхніх обличчях здивування або цікавості.

З будинку вийшла баба у зеленому халаті. Вона була схожа на стару зруйновану копицю – опала, сіра й розмикана.

Глава п'ята – дурень думкою багатий

Ці глави були написані тоді, коли я вживалася у свій замок. Коли піднімалася сходами з повним відром води, коли шкребла підлогу в коридорах, коли мила вікна й підвіконня. Несподі-

вано я помітила, який сонячний цей будинок. Стільки тут вікон, дверей, балкончиків, скільки дивовижних речей – ланцюгів, картин, статуеток. А чого вартий камінний набір – кочережка, прикрашена кованою трояндою, щипці у вигляді гілки, решітка, обрамлена з двох боків ящірками.

Я не хотіла сумувати через облуплені стіни й обсіпану стелю, через трухлі перила, через дірки в даху. Якось усе вляжеться!

І доки насолоджувалася безкінечністю простору, коли вдихала запах сонних жасминових гілок на терасі, запах висохлої трави і стомленої землі, рудого дірявого листа – закінчувався листопад. Надходила ще одна зима мого життя.

Якось теплого дня я вирішила влаштувати велике прання. Води було повно – всі діжки вщерть наповнені дощем, який кипів упродовж днів і ночей. Повне й озерце в саду.

Моїх речей ще не було – грали на вітрі старі тюлі і штори, скатертини і рушники, килимки і серветки. Білизна пахла, тріпотіла, розмовляла. Я стала до неї обличчям, закрила очі й відчувала якусь несподівану тривогу, щем у душі, так, наче прощалася з чимось назавжди.

Саме в той час наближався до міста заїжджений автомобіль. За кермом сидів чоловік у важкому сірому светрі.

Колись я його вражу. Зійду сходами у водоспаді блузи і в піні спідниці, на високих, аж до неба, підборах. Він буде повержений, як древко ворожого прапора. Я тільки тріпну рудою гривою, але помічу... що з-за лацкана його піджака вискочить малюк, заввишки з сірник, точно схожий на нього, і побіжить за мною. Він цього не помітить, стоятиме собі в передпокої та зверхньо всміхатиметься.

Глава шоста, де Семенов грає на флейті

Семенов підвозив трьох танцівниць, які немилоседно палили в кабіні, голосно сміялися й матюкались. Він уже майже ненавидів їх, коли зупинився біля кемпінгу пообідати. Мабуть, у дівчат не

було грошей, – вони вийшли з кабіни й почали вальсувати під музику з чиєїсь машини. Яке то було видовище! Всі, хто був поруч, біля заправки й біля кафе, навіть продавці меду з того боку траси, зійшлися подивитись. Здається, закружляли і вимучені липи на узбіччі дороги. Дівчата ж були не простісінькі! Згодом вони вже обідали за сусіднім столиком з якимось близоруким паном – устиг розгледіти, потрусити гаманцем, поцілувати ручки.

Далі Сергій Леонідович їхав сам і боявся заснути. "Фольксваген" долав останні кілометри легко, мабуть, відчував близький відпочинок.

Він повертався в Україну, – не був на батьківщині з того часу, коли поховав матір, не знав, чи стоїть ще та хатина, чи жива яблуня, на якій висіла його колиска. Колись думав, як усі, головне – встигнути все переробити, вчасно принести зарплату, вчасно полагодити машину, вчасно привітати друзів. Маховик необхідності крутився, зтягував його по саме горло. Він завис між ранками й вечорами, між обов'язками інженера, пасажирів в метро, пацієнта в лікарні, друга, колеги, читача бібліотеки, покупця, мешканця квартири, споживача комунальних послуг, руйнівника тиші. Вранці, рівно о сьомій, Сергій виходив на балкон і грав на флейті. Грав він недовго, всього декілька секунд, але, здавалося, що в той час розступалися будинки, відкривалися віконця маленьких майстерень, де спали ремонтники взуття й електронних годинників, реставратори парасольок. У той час відчинялися клітки одудами. Прокидалися невдахи біля картярських столів, поверталися із солодкого дна забуття до сутності свого провалу. У той час зникали острови і починали з нуля континенти. На дні океану кохання спалахували вогні забуття. І юнак, який щойно скуштував заборонений плід, і старець, що востаннє потрапив у караван розпусти, і за решітками вікон, і за межею розпачу починався новий день. Починалася трагедія хапання й порятунку. І людство заново починало опановувати мистецтво втрат.

Він грав так, наче мав розбудити цілий світ. Із чаші його самотності летіли бризки мелодії і спадали на фольгу усмішок. У

сонному місті, що починало ворухитися, мов гілка під водою, жодна душа його не чула.

Тоді він опустил флейту, глянув ще раз на все – суміш людей, вогнів, диму, супів, сварок, туалетів. Суміш машин, стін, калюж, окулярів, газет, білизни, катафалків, троянд, собак, немовлят, меблів, імпотентів, пустирів. Усе це закрутилося перед ним, як рулетка. І йому захотілося вритися в землю, як бур, чи залягти під водою. Йому захотілося чути тільки шерех равлика і бачити впертість черв'яка, який тягне наниз листок. Захотілося бути з травою та очеретом, із павуком та комашкою. Він захотів негайно поміняти свій високий балкон на лісову галявину.

Семенов не їхав, а летів – в усі боки в'юнилися пучки доріг та стежок, але то були чужі повороти. Людина не встигає пожити скрізь, де їй хочеться – у великих містах, у хуторах, у землянках, виритих поспіхом під горою, в лісах і в морях, у плаваючих хатинах, закиданих зверху травою, на верхівках дерев і на дні річок. Він раз по раз утрачав, людина створена так, що вона може все втратити.

Людина, мов травина, вибивається вище-вище, прокручується в силу своєї енергії, ще й ще, а далі випадає з Колеса й повертається до землі. При цьому їй здається, що вона багатіє чи розоряється. Але як можна забагатіти в одному-єдиному Колесі? Хіба що обідрати трохи бляшани на його стінках? Затулити цією іржею своїх рідних і близьких од вітру чи снігу. Та чим більше вони обдиратимуть, тим швидше Колесо зноситься. Розлетяться в усі боки деталі маховика. І все. Воно крутиться по одному діаметру для бідних і багатих, для жебрака й для президента. Маятник над ним коливається з однією амплітудою. І ніхто, ніхто, ніхто ще не вистрибнув із Колеса. Ніхто не зрозумів суть Всесвіту, не пояснив суть Життя.

Він гнав машину назустріч Минулому, щоб від нього рушити в нове Майбутнє. Відмовлявся від того, що вже стало тягарем.

Ринув дощ, машина шуміла по мокрому асфальту. На якійсь автобусній зупинці Семенов побачив музикантів. Хлопці грали посеред поля на народних інструментах, сховавшись від негоди.

Поруч стояв, мабуть, зламаний автобус. Вони були одягнені в шаровари й куртки, стояли напружені, мов силкувалися почути свою музику. Біля них пританцьовувала українка у вишиванці.

Він досі мовби й не жив, а все чекав ось цього повернення. Відчув, як зболівся за Україною.

Глава сьома – інтернат

Кімната була велика, і ліжка стояли одне повз одне. Савка захотів лягти біля вікна – так принаймні можна було відвернутися до стіни, нікого не бачити. Але спати йому довелося біля дверей – це місце вказала баба в зеленому халаті. Ще й заспокоїла – звідси ближче в коридор, коли вночі захочеш попісять, не треба просуватися поміж ліжками. Забігли хлопці, схопили його валізу, почали викидати з неї одяг. Тут же розпотрошили коробочку з льодяниками. Савка сидів мовчки й не рухався, усе це здавалося йому страшним сном. Лише коли якийсь малий у подертому піджаці почав сіпати його за рукав і щось швидко говорити на своїй недорікуватій мові, він відчепив його руку і пхнув до дверей. Той вилетів, як куля, і забряжчав чимось у коридорі.

Проти Савки стали всі хлопці. Вони притулилися плечем до плеча, дивилися на нього з-під лоба, як вовки, і готові були забити кулаками. Савка по-справжньому злякався. В якусь мить він стрибнув на ліжко, схопився за борти картої сорочки на грудях і деронув її в різні боки. Полетіли гудзики, як горох: "Давай! – закричав Савка. – Підходь, хто перший? Порішу всіх!"

Насправді ж він так би не зробив – згадав, як п'яний конюх колись дурів перед людьми на вулиці. У Савки було червоне, аж бурякове обличчя, очі горіли страшним вогнем. На мить запала мовчанка, а потім старший сказав: "Пацани, та він псих!" – "Псих, що називається", – загули інші. Вони постояли, поплювали на підлогу й пішли.

Перша розмова була закінчена. Але Савка відчував шкурою, що буде продовження. Він сховав у кишеню складальний но-

жик, пішов із ним на обід, на вечерю, тримався за нього постійно. Увечері вихователька запитала, чому він не переодягнувся в спідне. Савка мовчав. Вона поклала йому руку на лоба, чи не гаряча голова, хлопець на мить завмер, а потім несподівано схопився, вибіг у коридор, став мотатися сюди-туди, шукаючи темного закутка. Зрештою він сів під сходами й заривався. Щовечора мати клала йому руку на голову, коли він лягав спати, і бажала "добраніч". Він згадав про неї, про те, як вона виглядала його зі школи, стоячи біля хвіртки у яскравому фартусі. Вперше за все своє недовге життя він відчув, як усередині защеміло. Так щемить зідране коліно, коли його мажуть йодом. Мамо, мамо, де ви тепер? Йому стало так тоскно, так захотілося знову до свого ліжка з крохмаленими простирадлами. До рідного Пірятина, до столика біля вікна, з якого видно луки, річку й ліс.

Він сидів, схиливши голову на коліна, і тут відчув, що хтось сіпає за плече. Оглянувся. Поруч стояв хлопець, як олов'яний солдатик, серйозно дивився на нього.

– Ти со – малий? – запитав той виторопень.

– Ні, – відповів Савка.

– А цього лів?

– Я не рів.

– Лів-лів. А ти со, тут будес спать? І я з тобою.

Вони полягали, притулившись один до одного спинами. І лише, коли прибиральниця застукала вранці відрами, прокинулися й розбіглися по кімнатах. Так у Савки з'явився в інтернаті друг – Сокало. На вигляд йому було років шість, але вони були ровесниками. Сокало не виріс через хворобу.

Глава восьма – як брат пожалів сестру

Переїзд призначили на суботу. Брат найняв вантажівку і чотирьох чоловіків, які мали носити речі.

Все відбулося за півдня. Я обрала кімнату з каміном на другому поверсі, туди перенесли меблі, а мішки з речами розмісти-

ли в сусідній. Фортепіано поставили в передпокої на першому поверсі. Коли всі пішли, ми з братом розгублено сиділи на сходах. Він говорив про те, що дурниці можна робити в юності, а не тоді, коли життя вже котиться вниз. Про те, що цей замок уже напівруїна і мені ніколи його не підняти.

Я сіла за фортепіано, дивно, але воно навіть не розладилося. Брат не любив музики, ніколи не грав на інструментах і навіть не танцював вальсу. Грати було ні для кого.

Перед лицем цієї похмурої споруди, яка тепер стала моїм домом, раптом відчула незбагненну втрату. Втрату спокою, затишку, впевненості в завтрашньому дні. Це відчуття навалилося на мене, як брила, я чекала, що брат піде, аби розревітися, розкритися, а потім спустошено впасти на ліжко.

Але брат не йшов, я мала показувати душевний підйом, свою силу і впевненість. Запропонувала йому випити чаю з шипшиновим варенням. Він сидів, не поворухнувшись, схиливши важку велику голову на червоні у венах руки. На все моє цвірінкання він не зважав, думав щось похмуре, як ніч, дивився через сіру стіну в моє понівечене майбутнє і сумував за мною.

– Коли припече, приїзди до нас. Ми з Ольгою пустимо тебе пожити.

Потім він прихилив мене до себе, досі так не робив ніколи.

– Не журись. Можливо... це можна буде обміняти на кімнату в гуртожитку..

Я вийшла провести його і погодувати собак. Тепер за будинком тулилися двоє приبلуд, які вночі заливали подвір'я дзвінкими голосами. Сад був темний. Хвіртка голосно завищала. Спочатку до двору просунувся ліхтар, а потім зайшов той потворний дід, який колись так само несподівано з'явився на сходах та налагодив освітлення в будинку.

– Переїхала? Камін розпалила? Я тільки зайшов спитати, чи не треба чого. Ми ж із тобою сусіди.

Мені хотілося спати, а тому нічого не розпитувала, побажала добраніч та заснула старовинний засув на дверях. У мене є дурна звичка спати з відчиненими вікнами. Це з дитинства. До

самих морозів я сплю під подихами вітру. Не можу заснути в потягах, в автобусах, на вокзалах і в чужих людей.

Коли я зайшла до кімнати, то побачила, що на квартирі знову сидить сова. Я трохи злякалася, але намагалася залагодити стосунки, сказавши, що ми з нею схожі. У нас в обох короткі стрижки і розкуйовджене волосся. При цьому я засміялася, щоб якимось перебити мовчанку. Птаха дивилася з підступною зверхністю, ніби вона все про мене знає. Я перегрїбала в каміні вугілля, відчуваючи на собі її пильний погляд.

Вже ось котрий день стоїть нерівна погода – то западає густа холодна мряка, то впливає тьмяне осіннє сонце. Листя на деревах майже немає, останні перезрілі яблучка збивають ще ситі граки. Вони бавляться, обдивляючись моє подвір'я з висоти свого вільного скепсису.

Коли перевезли мої скупі пожитки і коли пішов брат, поставивши ветху браму, я вийшла за двір подивитися на вулицю.

По обидва боки – дерев'яні та цегляні будиночки, пофарбовані та відремонтовані в останнє десятиріччя. Деякі майже лялькові, деякі перехняблені, а подекуди – розкішні прибудови, є двоповерховий котедж, який спогорда дивиться навколо, ігноруючи мій замок.

Замок – надто гучна назва. Я ще достоту не вивчила розташування всіх кімнат, є прохідні, є зовсім крихітні, є комірчини та гардеробні, є навіть кімната-ванна з проіржавілими трубами, в якій колись могли купатися або прати.

Намагаюся не думати про те, який розгардіяш панує навколо, скільки дощок прогнили в підлозі, скільки струхло рам і зламалося дверних ручок, скільки вимикачів висять із вилізлими нутрощами.

Ця кімната, яку я обрала й побілила, придатна для снання. Але що буде взимку? Де я візьму стільки дров?

Я почала спостерігати за птахою, яка згорнулася й понурилася голову, немов збиралася спати. І тут за вікном почулося гудіння машини, стукання дверцят та рипіння напіврозваленної брами.

Глава дев'ята – всі бояться Вола

Сокало прив'язався до Савки, як до брата. Худий, малий і набокуватий він нарешті знайшов собі захисника. Його обличчя видавало боязливість і м'якість. Савка був в іншій групі і в іншій спальні, але малий часто бігав до старшого товариша і носив йому подавання – украдений на кухні хліб чи збережений від вечері коржик. Спочатку Савка злився й прогонив його, але одного разу ввечері, коли Савці було особливо тоскно – заходило сонце, червоними стрілами падало на тумбочки й ковдри, він згадував дім, дивився за вікно і уявляв знайомий пейзаж, Сокало став біля нього мовчки і торкнувся головою до плеча. Савка взяв у нього півм'якушки хліба й поклав у рот. Очі він відвернув до вікна, іншу половинку підніс Сокалові до рота. Так вони поріднилися. Передвечірнє сонце стало свідком тієї мовчазної змови – Савка бере Сокала, якому всі давали потиличники, під свій захист, а Сокало стане Савчиними вухами й очима.

В інтернаті не любили вчителя праці на прізвисько Віл, котрий вибивав із хлопців дурість. Він заводив у майстерню, знаходив у купі стружок валянок, в якому була схована цеглина, і починав молотити. Віл пив горіляку, курился самосад, ходив у галіфе й кирзових чоботях. До Вола посилав директор і деякі вчительки.

Коли настала Савчина черга, за ним назирці пішов Сокало. Савка зайшов, було чути приглушені голоси, а потім бухкання чогось, начебто щось весь час падало. І стогін Савки. Сокало відчинив двері з коридора на подвір'я і зарепетував так, що півень на огорожі перестав кукурікати і схилив набік голову. Віл закашлявся, а Савка вискочив із майстерні, як ошпарений.

- Що, що, що трапилось?
- Ніщо, – по-змовницьки сказав Сокало.
- Ну ти ж і дурбецало!
- Дулбецало – згодився малий.

В години самопідготовки Савка розв'язував Сокалові задачі. Цей хлопчак допомагав йому переборювати біль за домівкою.

В їдальні тепер вони сиділи поруч, Савка не давав оббирати хлопця, а Сокало, мов яструбок, ходив із нашорошеними вухами і слухав, що хто говорить.

Савка був не такий сильний, але жорстокий. Із перший днів в інтернаті він зрозумів: якщо з самого початку не залякати "кулак", то затопчуть. Він носив у кишені викрутку і час від часу демонстрував її, поклавши на парту або на коліно.

Він завжди був насторожі, спав упівока, щоб не влаштували "темну". На фізкультурі ходив у строю останнім, а на уроках сидав на задній парті. Савка відчував, що старші хлопці горять його підім'яти, і знав, що вони скреготять зубами за його спиною. Тепер іще Віл, який його люто зненавидів. Якби тоді він закінчив його лупцювати, то про нього одразу забув би. А так при кожній зустрічі Віл палив його очима. Савку по-материнськи любила вихователька на ім'я Груня, яка ще напочатку погладила його по голові й дивилася на нього з сумом та жалем. Груня нагадувала йому матір, щоразу хлопець думав про те, що мати не пише йому листів, як обіцяла. Може, забула про нього? Він був ще дитиною і не розумів, що мати не могла його ні забути, ні розлюбити. Він тільки часом відчував, як серце стискалося, від жалю за домом, за її лагідним голосом, за читанням увечері біля палаючої грубки.

Він сумував навіть за батьковим бурчанням, коли той перевіряв його уроки.

Цей жаль за домом віддаляв його від товаришів, серед яких більшість не мали ні батька, ні матері. Часом він заглиблювався в спогади так, що навіть проганяв від себе Сокала, пхнувши його або зневажливо кинувши: "Витри свої соплі!" Хлопчак ішов у коридор, ховався під сходами й плакав.

Савка помітив, що маленька п'ятикласниця на прізвисько Верчик часто пряде за ним очима. Він погукав її і спитав: "Чого тобі?" Мала знизала плечима і відвернулася.

– Я тобі подобаюсь?

Дівчинка сором'язливо захитала головою. При цьому дві її тугі товсті коси заворушилися, немов хотіли посвідчити, що це справді так.

– Ти в мене закохалася?

Верчик почервоніла.

Сокало того ж дня розповів Савці, яка Верчик придуркувата. Вони довго реготали і раптом Савка перервав сміх, зі злістю видихнув: "Иди геть!" По тому вони стали дружити втриьох, але дружба та була дивна.

Груня Прокопівна в час самопідготовки відкликала в коридор Савку, пригладила його білнасту чуприну і сказала:

– Не ображай дівчинку, зрозумів? Не смій її ображати!

– Чого б це я...

Але згодом його охопила злість – чому вона лізе зі своїми порадами?

Того ж дня ввечері Савка послав Сокала в молодшу групу і наказав викликати Верчика. Верчик прибігла одразу ж і подивилася на нього довірливо й з надією, як закинене кошеня дивиться на випадкового перехожого. Савка спитав: "Ти хочеш із нами дружити?"

Верчик похапцем відповіла: "Хочу", немов проковтнувши дві останні букви. Тоді Савка посадив Верчика під сходами витяг великі ножиці, які напередодні вкрав із стола нічної няні, і почав відрізати їй коси. Коси були товсті й не піддавалися. Савка злився. Верчик злякалася, похапцем розсмикала вгорі волосся. Савка відрізав, осміхнувся, уявивши, як Груня засмутиться, адже вона заплітала Верчика. Навіщось казав: "Ну йди вже, йди. Молодець!" Верчик схопила дві відрізані коси й побігла до спальні. На її обличчі завмер страх.

Глава десята – без даху

Моє переселення зайняло більше чотирьох тижнів. Попри всі спроби якимось налагодити побут, нічого не налагоджувалося. Настрій змінювався щогодини, навіть щомиті: від захвату до розпачу, від ейфорії до депресії. Зрештою одного ранку я прокинулася у вистудженій кімнаті й побачила руду мокру пляму на стелі: знову йшов дощ. Знайшла металеву драбину, підставила до виходу з другого поверху на горище й полізла вгору. Го-

рище було завалене книжками, старим пересохлим взуттям, розметаним одягом, рештками меблів. Посеред усього цього гармидеру лежав портрет якогось чоловіка, розідраний на шмаття. Я перелякалася. Але найбільше вразив дах, через який вільно проникало світло. Вся стеля була волога, в окремих місцях стояли калюжки. Це катастрофа! Житло можна врятувати, якщо над ним є дах. Виявляється, в мене немає даху над головою!

Я впала на гору мотлоху й заридала. Мене вхопила істерика, я закричала, завила, замоталася в павутиння. Несподівано щось зашурхотіло, забило крильми. То була важка, посивіла од старості сова, моя гостя. Я почала шукати ногами драбину. Драбина не знаходилася. Поруч із будинком приглушено загудів мотор, потім затих. Скрипнули і застогнули ворота. Я все ще нервово шукала ногами першу сходинку драбини. У вхідні двері стукали.

– Є хтось удома? Є чи немає? – запитував чоловічий голос.

– Я вдома, вдома! Але не можу відчинити, чуєте мене? Зайдіть з іншого боку, через кочегарку. Там не замкнено.

Нарешті знайшла щабель, він був набагато нижче, ніж я думала, і почала спускатися. Ноги тремтіли, дихання зривалося так, мовби щойно пробігла чималу дистанцію. Тим часом чоловік уже зайшов у будинок, стояв на першому поверсі й роззирався.

Дивно, що собаки не загавкали, вони зарані сповіщали, коли хтось наближався. І кому це захотілося сюди припертися? Чоловік був здорожений, одягнений не по сезону, в плащ і черевики. Занадто високий і худий, навіть для цього будинку.

Мені на мить здалося, що то завітав герой якогось пригодницького роману кінця дев'ятнадцятого століття.

Побачивши мене на сходах, він різким рухом зняв капелюха і пішов назустріч. Красномовний жест – незнайомиць схилив голову і поцілував мою запилену в павутинні руку. Загострений насторожений погляд психолога, оцінююча мовчанка.

Між нами зависли запитання, але ніхто не наважувався першим порушити тишу.

– У вас тут екзотика... півні співають, – напружено усміхнувшись, мовив гість.

Хіба він приперся сюди, щоб поговорити про півнів? З вулиці видно, в якому стані будинок. Але тільки-но я готова була зірватися й заверещати про це вголос, як він обірвав непочатий монолог:

– Мене звати Семенов Сергій Леонідович, – мовив незнайомиць. Хотів запитати, чи не здасте мені кімнату?

Я отетеріла. Він нічого не пояснював, тільки вимучено всміхнувся, втупившись поглядом у сіре вікно. Вся шибка була обплетена гілками й хмелем, на яких пурхали змоклі горобці й струшували із себе холодні краплі.

– Сподіваюся, з вами все добре? – ненавидячи його, видавила із себе я. У мене всередині заходився ураган.

– Ви нормальний?

Він мовчав і все дивився на вікно. Тільки ідіот може просити про кімнату, зайшовши у напівзруйнований будинок. І тут у мене зблиснула підозра: цей чоловік прийшов не випадково. Щось його пов'язує з цими стінами. Щось йому тут треба. Якщо не дозволити оселитися, то він приходитиме сюди крадькома, можливо, щось тут копатиме й ритиме. Краще вже хай живе, принаймні за ним можна поспостерігати.

Про це рішення я незабаром пошкодувала, але на той момент витримала паузу і майже спокійно мовила:

– Ласкаво просимо! Вибирайте апартаменти, всі зручності у дворі.

Я вже пішла нагору, коли чоловік зупинив мене:

– Перепрошую, у мене є одне запитання.

– І що ж?

– Чи можу я оселитися на першому поверсі, щоб ставити під вікном машину?

– Можете.

– І про оплату.

– Яку оплату?

– За квартиру.

Спочатку мені здалося, що цей тип глузує. Я ковтнула філіжанку гніву перш ніж відповісти. І мовила без тіні лукавства:

– Зробіте ремонт у своїй кімнаті. – І додала: – Якщо проживете там принаймні тиждень.

Так моє життя крутнулося на сто вісімдесят градусів і почало набирати обертів. Диво, яке прикотило на залитому брудом драндулеті, спочатку походило в передпокої, обдивилося по-тріскані стіни, а потім відчинило перехняблені двері до зали. Спіймала себе на тому, що півдня крадькома спостерігаю за гостем. Він знайшов у кочегарці стертого до стебла віника, щось там грюкав, шарудів, совав. Потім несподівано попросив відро й ганчірку. Під вечір він завів машину й поїхав, а згодом повернувся й почав заносити до будинку деталі якоїсь металевої конструкції. Я не стерпіла й побігла сходами вниз, перечепилася через трухлу дошку і заgrimіла в передпокій.

Коли гість прокрив двері на гуркіт, лежала в позі людини--амфібії, коли та пливе. Але, перемагаючи біль, підхопилася й випереджаючи будь-які запитання, мовила:

– Ми так не домовлялися. Не знаю, що ви там плануєте, але займатися дослідями чи відкривати майстерню в моєму домі я не дозволю.

– Але ж то...

– Це житло!

– То звичайна піч, якою опалюють помешкання. Не хвилюйтеся. Як вас величати?

– Без церемоній. Як вам подобається, так і звить.

– Як вам подобається. Про що тільки люди думають, коли так називають дітей?

– Хто вам дозволив обговорювати моє ім'я? А ваше що – правильне? Як там вас?

– Сергій... Леонідович.

– Чудово! Вас ніби вийняли зі скрині, покритого нафталіном. Ось яке у вас ім'я.

– Не зліться. Зло спалює енергію...

Я не дослухалася до сентенцій, які проголошував цей нахаба.

Треба було розпалити камін, принести й підігріти води. Запланувала наступного дня зайти до редакції, бо відпустка вже пройшла. А тим часом робочий одяг досі лежав у валізах не розпакований, де знаходиться праска, не мала уявлення.

Нарешті! Нарешті я отямилася від ходіння по кімнатах, споглядання трухлих рам і осипаної штукатурки. Нічого ж не обірвалося, трагедії не трапилось! Коли людина відчуває загрозу, вона стає пружна, як рись! Тепер ця загроза в мене під боком. Маю весь час пантрувати, щоб Сергій Леонідович не скоїв якогось злочину. Може, він хоче мене вбити і відібрати замок? Може, планує шукати скарб, розкопати в залі підлогу? Може, закладе вибухівку? Розпалила камін, збоку біля вогню поставила чайник і заварила гілочки дикої груші та смородини. Ліжко підсунула ближче до каміна. Проте все це марно, тепло в кімнаті не трималося. Вітер налітав і падав грудьми на шибку, від чого піднімалася фіранка так, наче дихала спляча людина. Треба було б завісити вікно ковдрою, але не могла уявити, як буду жити в темній кімнаті. Єдиною розрадою стало те вікно, через яке видно хворий, калічний сад. Часом там пролітали пташки, жалібно попискуючи. Трудився дятел на верхівці волоського горіха, ворони знаходили в гіллі маленькі поодинокі горішки, несли їх у піддашся і довго старанно цюкали, щоб добути солодке зернятко.

Пізно ввечері, коли вже засинала, несподівано знизу долинули звуки. Відчинила двері кімнати – квартирант грав на флейті. Він стояв за порогом будинку біля залишених настіж дверей. Мелодія спочатку тихо, а потім сміливіше наповнювала будинок. Він був так далеко, що прочитати, навіть відчути його думки було неможливо. Мені вперше на новому місці стало легко і світло.

Глава одинадцята –

Савка втікає

Вночі чергувала Груня. Савка пошукав зошит попереджень у тумбочці в коридорі, але вона підняла на нього очі. Зошит лежав у Груні під рукою. Якийсь час вони дивилися одне на одного, не відводячи очей. Груня відкрила зошит і показала Савці його прізвище, написане хімічним олівцем і підкреслене жирною синьо-зеленою лінією.

Савка ліг під стару шерстяну ковдру, його трясло і він не міг зігрітися. Раз по раз, коли засинав, перед очима поставав Віл із чорним перекошеним обличчям. Віл замахувався на нього вальянком, у якому була схована цеглина, дихав у обличчя перегаром і страшно ревів.

У Савчиному характері було чимало від батька, який усе життя працював нотаріусом і не звик, щоб на нього підвищували голос. Було в ньому й материнське – жалість та покірність, але чим далі, це проступало все рідше, бо інтернат, в якому він жив, вимагав від хлопчаків жорсткості та живучості.

Коли вранці Груня прийшла до хлопчачої спальні на підйом, Савки в ліжку не було. Вона кинулася шукати його по всьому корпусу, а також у підвалі, на кухні, у дворі. Сторож нікого не бачив. Груня пішла до директора і незабаром вийшла заплакана з папірцем у руці. Віл тільки сопів та крякав раз по раз, коли мимо нього пробігали кухарка, прачка, прибиральниця. Під сходами цілий ранок плакав Сокало, Верчик бігала до умивальника й назад, позираючи в люстерко, що було вмазане в стіну. Її казна-як пострижене волосся смішило й дратувало.

Груня погладила дівчинку по голові, зв'язала волосся Верчика зім'ятою червоною стрічкою і тихо сказала:

– Нічого, Віро, так буває. Кіски твої відростуть ще густіші й білявіші.

Верчик не знала, чому Груня така сумна й чому обіймає її якомсь по-чужому. Вона обхопила Груню руками й гаряче зашепотіла:

– Я на твоїй зміні спальні вимету й помию, а ти можеш виспатися. Я посуд на роздачу повідношу і все-все тобі допомагатиму.

– Віро, мене тут не буде більше, вже не чергуватиму. Але приходитиму до тебе, гостинців принесу. Чуєш, я приходитиму до тебе.

Коли Груня вийшла з корпусу, Верчик і Сокало в сорочках вибігли за нею і стояли, аж доки їх не заштовхали в коридор та не змусили одягатися.

А тим часом Савка був уже далеко. У своєму розвитку він перескочив із дитинства у підлітки, як тільки потрапив до інтернату. В ньому ще жила ненависть до батька, який учинив із

ним жорстоко, образа на матір, яка не змогла його захистити, але все це віддалилося й лишилися тільки контури. Найсильніше він ненавидів інтернат, де жив скрадаючись, мов сидів на пороховій бочці.

Тепер, ідучи польовою дорогою, так заглибився в спогади, що не відчував змін, які в ньому відбувалися.

Йому було тільки чотирнадцять років, але він удався в батька, вимахав високий і худий, мов билина. На волі несподівано думки його і почуття вляглися, він забув про помсту. Савка побачив, що підошва від одного черевика відхилилася й готова була відпасти. Він відідрав від спідньої сорочки лиштву, підв'язав черевик. Коли вийшов до пагорба, то в долині перед ним розкинувся хутір. Там ревла худоба, гавкали собаки, але не зозла, а якомось весело, немовби раділи тому, що навколо відбувається. Савка подумав, що треба зайти до хутора і попроситись на роботу. Але тут побачив парокінну підводу, на якій сіно було застелене рядном і сидів дядько у білих валянках. Він відчув, що в цьому дядькові може критися небезпека, в таких валянках до інтернату приїздили начальники. Перемагаючи голод, Савка звернув із дороги на стежку і пішов туди, звідки долітало віддалене гудіння паровоза.

Хлопець не знав, що в ту мить із ним відбулося. Притамував голод, витерся шапкою, що сповзала на очі, й пішов далі. Зрештою вдалині, справа від стежки, побачив кущ калини. Рідкі ягоди виднілися де-не-де, були вони вже не червоні, а жовтуваті, випиті морозами й відлигами. Савка подався туди, куди збігла стежка між талим снігом, дикими грушками.

І раптом він розсміявся назустріч своїй волі. Бо міг повернутися до хутора, який лишився позаду, міг піти до будівель, які чорніли на горизонті, під лісом. Ніхто йому не дасть потиличника, ніхто його не штурне. Він відповідав за себе і розпоряджався собою. В ту мить із ним відбулася зміна, про яку він навіть не здогадувався. Хлопець перестрибнув ще один щабель – став із підлітка юнаком. Пригасла ненависть і злоба, навіть хода змінилася. Пішов упевнено, як ходять сільські дядьки, котрі звикли сіяти й орати.

Він наближався до станції, вбирав у себе дух будівель, доріг, садів. Відчував себе то дитиною, як бігав околицями Пирятина, то дорослим чоловіком, котрий має все вирішувати і знати, як спілкуватися зі світом. Перед ним було життя, сповнене таїни й невідомості.

Савка зупинився перед низькими чорними дверима, почув усередині голоси й не посмів зайти. Він обійшов навколо, обдивився зарослі бузини, залізничні колії, залиті мазутом, де нікого не було видно. Потім знову повернувся до хатини, і коли звідти вийшли люди, несміливо прочинив двері, заглянув усередину. Кімната була невеличка, з одним вікном, яке заліпила павутина й сажка. Біля того вікна стояв саморобний столик із гасовою лампою, на лавці сидів чорний від сажі чоловік. Поруч у великій грубі готів вогонь, лежала купа вугілля і стриміла лопата. Савка стояв у прочинених дверях, аж доки чоловік, який схилив голову на руки й про щось зосереджено думав, не підняв обличчя.

– Ти чий, звідки? – без інтонації запитав він Савку.

Савка не готовий був відповісти, на ходу вигадував якусь історію, а чоловік пильно дивився на нього, немов хотів побачити, що в нього під пальтом із дешевого сукна й під шапкою з довгими вухами.

Потім через роки і роки, згадуючи той випадок, Сава зрозуміє, що саме ота його мовчанка справила враження. Чоловік піднявся, дав йому сісти, підсунув алюмінієву чашку з якимось пійлом, тарілку з печеною картоплею та цибулину.

– Ти німий? – перепитав Чорний, коли хлопець попоїв і подивився на нього винуватим поглядом.

– Ні, мене звати Савка. Савка Одарич. Я шукаю роботи.

– Скільки ж тобі років? А метрики, метрики в тебе є?

– Немає.

– Без метриків, брат, неможна. Тут, брат, міліціанти всіх пасуть.

Савку розморило від їжі й тепла, він розчервонівся, схилив голову на стіл. Чоловік поклав йому під голову куфайку і дав заснути. Після довгої мандрівки хлопець немов провалився і прокинувся лише тоді, коли куций зимовий день покотився до заходу. Чорний із виду чоловік порався біля своєї груби, над

якою все кипіло й бушувало. Коли Савка відкрив очі, той зрадів, заусміхався беззубою усмішкою, заметушився.

– Я, брат, так думаю, сказав чоловік, сівши навпроти нього.
– Ти, мабуть, безбатченко. А раз безбатченко, тебе можуть визначить у патронат.

Хлопець по-справжньому злякався, схопився з місця, але Чорний лагідно взяв його за рукав.

– Не бійся, тут не вони правлять, – сказав майже шепотом, – не вони і не ми. Тут правлять залізні чоловічки.

Савка дивився на нього широко відкритими очима. Те, що розповідав Чорний, було схоже на казку, але він не посмів ні заперечити, ні зупинити свого благодійника.

Суть розповіді зводилася до того, що на землі між людьми живуть маленькі залізні чоловічки з непорушними очима завбільшки як палець. Ті чоловічки не розмовляють, а лише дзенькають між собою. Їх неможливо побачити. Вони перетинаються з людьми край рідко, а якщо хтось такого чоловічка й побачить, то неодмінно помре.

– От ми зараз із тобою сидимо, нікого мовби немає, – шепотів Чорний, – а тим часом вони сидять у нас на плечах, примостилися біля ніг. Їх розвелосся стільки, що вони заповнили весь вільний простір. У них так розвинений мозок, що вони страждають від своєї розумової діяльності. Вони керують нами лише однією думкою. Розумієш?

Савка нічого не розумів, але хитав головою, аби не розізнати співрозмовника.

Гасова лампа вигоріла і почала пихкати та диміти. Гасу в Чорного більше не залишалосся. Він підсунувся ближче і прошепотів:

– Нещодавно залізні чоловічки забрали в мене сина. Був такий хороший хлопець, ходив у школу і навчався краще за всіх. Так ці вирішили, що він їм потрібен, прийшли й забрали, розумієш, брат?

Савка дивився на Чорного та кивав головою.

Глибокої ночі Чорний посадив його у товарний вагон, давши на дорогу печеної картоплі, кусень хліба та куфайку. Вже за

якусь годину хлопець змерз на кістку, але вибратися з вагона та ще на ходу поїзда він не міг. Щосили тарабанив у дощату стіну, але за дверима завивав морозний вітер, гуркали колеса, і ніхто в цілому світі його не чув.

Глава дванадцята – хуторянка

Увечері знялася завірюха. Вона бігала по двору, як веретено, крутилася, свистала, сипала сніг на вікна, на огорожу. Уявивши, що там робиться на горищі, де крізь покрівлю світяться величезні дірки, я трохи не впала у відчай. Люди по-різному ставляться до житла, один мій колега не може знаходитись удома більше дня. Яка б не була погода, бере ноутбук і мобільний, сідає в електричку і їде до останньої зупинки, потім пересідає на іншу, так само мандрує в кінець. У дорозі до нього приходять натхнення. Він пише філософські статті про сутність життя, про підлість і марнотратство. Коли на планірці отримує термінове завдання, то одразу сідає на телефон, а потім летить на вокзал, щоб відписатися.

Коли одного разу людина втрачає свій дім, то потім шукає його все життя. Я народилася в маленькому хуторі Нехворощ на Чернігівщині. Хутір стояв на пагорбі, з одного боку вили і гули віковічні дерева, співав тоненький бурчак, а з другого – розкинулася широка долина зі ставком, її називали Ківшиків Яр. Ставок навесні рвав насип, розмивав греблю і тікав долиною в ліс. У хуторі було дванадцять хат, жило десятків зо три людей, які працювали в місцевому колгоспі. Чоловіки пасли телят, яких утримували в загоні поблизу хутора, сторожували, сіяли й орали, а жінки працювали в ланці.

Хутір заснував мій прапрадід у дев'ятнадцятому столітті. Він випиляв дерева, розробив землю, одружився, а потім забрав до себе родичів. Там жили незлобиві, наївні, совісні, похмурі самітники, які говорили тихими голосами. Коли у війну фашисти спалили хутір, люди викопали під пагорбом землянки для себе і для худоби.

Життя дивне і несподіване, після смутку завжди приходиться радість. Хуторяни по-справжньому це збагнули, коли в них утворили бригаду, збудували клуню, сарай, поставили коней, сани, вози. Тепер дітей до школи за шість кілометрів возили на конях. У хуторі був бригадир, дядько Грицько, його всі слухали й остерігалися, бо він ходив у село. Бригадир міг розповісти про хуторян голові, якого майже ніхто не бачив, але всі панічно боялися.

На початку п'ятдесятих за поданням голови судили мою бабусю за невироблений мінімум. Перед судом бабуся всю ніч плакала, а вдосвіта пішла до села на той суд. У залі було чимало людей, коли її викликали, бабуся знітилася і не могла нічого сказати, тільки шепотіла: "Простіть мені, будь ласка. Простіть, я більше не буду". Добре, що в залі знайшовся чоловік, який за неї заступився. Він піднявся і сказав, що Неліпа Марфа Павлівна вперше не виробила мінімум, бо гляділа тримісячного внука в той час, коли її дочка закінчувала агрономічний технікум. А Марфу Павлівну він знає з часів війни, коли був у партизанському загоні, для того загону бабуся пекла хліб. "Ми хотіли нагородити її медаллю, але Неліпа відмовилася, мов, робила це за власним бажанням, а не за нагороду. Ось яка це людина", – додав чоловік і сів на місце. Коли бабусю відпустили, вона поклонилася всім у ноги.

Хуторяни боялися голови колгоспу вдень і вночі, коли крадькома рубали хворост на хати. Потім плели з нього високі ліси і валькували навколо глиною. Хоча трудилися вони від темна і до темна, але будуватися мали, як хотіли.

Я народилася вже тоді, коли сім'я зіп'яла хатину ближче до лісу. Вона була невеличка, на дві кімнати, крита залізом. Батько повернувся зі служби в армії, пішов працювати трактористом і йому дали того заліза. Наша хата вважалася найбагатшою. У першій кімнаті стояли піч, груба, стіл, піл і дві лави. А в другій – металеве ліжко, саморобний столик, швейна машинка і дзеркало. Там було одне-єдине віконце, яке дивилося в ліс.

Хатина була невисока, і взимку те віконце засипав сніг, у лютому воно намерзало вночі, а вдень відтавало, калюжка води збігала з вікна в коробочку.

Зими були надто довгі, тяглися з листопада і до середини квітня. У хатині швидко вихолоняло, через одинарні шибки дуло сирим вітром. Я тулилася до шибки, щоб удихнути того вітру, бо через постійні застуди на подвір'я мене не випускали. На стіні висів годинник із довгим маятником і боєм. Коли дізналася, що годинник рахує час, то стала крадькома розгойдувати маятник, аби дні летіли швидше до весни.

Нарешті закінчувалася кутанина у валянки та ковдри. Вікна вже не намерзали, наставала рання весна. Могла цілими днями дивитися у вікно, як у кіно. Розтавав сніг, вода з пагорба шуміла вниз. Проти сонця витикалися перші травинки. Зайчення, озираючись, вискакувало на таловину, ворушило носом і хапало ниточки травин. На деревах світилися рожеві пуп'янки. Попід пагорбом сіялися жовті квіточки з круглими листочками, а між ними блакитні, голубі, фіолетові проліски, рожеві медяники, великий пухнастий ряст. І все те пахло, пахло, пахло! У три роки я вже мандрувала пагорбом, нахилилася до квітів, дихала і розмовляла з ними. Поміж квітами прудко бігали жучки. Коли підставиш руку, жучок залюбки піде в твою долоню, потім кумедно ворухить вусами, чеберяє лапками, немов відчувши небезпеку, злітає вниз і зникає у своєму безмежному світі.

Бурчак був для мене таїною. Сідала на повалене дерево черехи, дивилася, як мілка прозора вода дзвенить між корінням дерев, як у ній ворухаються торішні грушки, листя, галузки дерев. Біля бурчака жила тонка сіро-коричнева гадюка з білою короною на голові. Вона прилазила до мене, я брала її в пелену, гладила холодну шорстку спину й розмовляла з нею, називаючи "моя маленька гусінь". Гадюка завмирала, скрутившись кільцем, їй було тепло і нестрашно. Одного разу забрала її додому, притримуючи пелену двома руками. Коли бабуся побачила, що в пелені, вона скрикнула і зблідла. Гадюка впала на траву, а потім зашипіла, піднялася у півзросту і стала на порозі. Я й сама злякалася, відтоді на все життя залишився в мене страх перед усім, що повзе і звивається. Бабуся взяла мене за руку і сумно сказала:

– Погано, коли на порозі стає медянка. Можна втратити дім. Моя перша хата була біленька, смішлива, як дівчина. На покуті за іконами синіли сокирки й волошки. Перед іконами висіла лампадка, яку бабуся запалювала тільки на свята. У хаті пахло квітками, сухими травами і нехворощю.

Мені здавалося: коли зачиниш двері на защіпку, ніхто вже не заподіє тобі зла і ти захищена від усього світу.

А одного вечора до нас прийшов бригадир дядько Грицько, не кричав і не злився, як бувало раніше. Батько, побачивши його дивний настрій, запитав, чи можна притягти з лісу гілок, бо нічим у печі прокурить, а ночами ще холодно.

– Не потрібні тобі дрова, – кашлянув бригадир, – укрупнення йде, всі будуть до села перебиратись.

– Як, чому, коли? – сполошилися мати й бабуся.

– Я так думаю, – вів своє бригадир, – нас тут все одно не залишать. Хутір ліквідується. Треба всім знятися з місця і гуртом зачепитися в селі, на одному кутку.

Пам'ятаю, як розкривали нашу хату і стогнало залізо, ударяючись об землю. Як на підводі перевозили в село подушки, одяг, ступу. Як плакала в останню хутірську ніч мати, жаліла дворища, саду і лісу. Як вона нав'язала оберемок нехворощі, щоб забрати з собою, але оберемок не вмістився. І як я прощалася з бурчаком, розмовляла з деревами, викликала гадюку, але вона, мабуть, образившись за колишній страх, так до мене і не вийшла.

Глава тринадцята – шеф наказує

Повернулася до роботи після тривалої відпустки з твердим наміром почати заробляти гроші. Редакція вирувала, шумувала. Блимали комп'ютери, шаруділи сторінки, коридором метався черговий випусковий. У моєму кабінеті на вікні лежала гора листів, які приносили і складали з усіх відділів. Перспективні теми розібрані, серед тих конвертів здебільшого пенсіонерські скарги: несправедливе розпаювання землі, відключен-

ня радіоточок. Мені край треба було б розкрутити виграшну тему, щоб завестися і підняти професійний адреналін. Для цього – проникнути в редакторський кабінет, виставити ідею, як точку опори. Але сьогодні не той день. І сьогодні Зазора не в душі.

Надумала вислизнути на чорний хід і податися в місто, але перед самими дверима почула голос із того боку коридора:

– Зайдіть-но до мене!

Відчувши на смак невдачу, я навіть не змогла повернутися. Просто зупинилася і стояла обличчям до дверей, немов перевіряючи в сумці наявність фотоапарата і диктофона.

Якщо бувають на світі якісь огидні слова, що їх ніколи не хотіла б чути, то це саме ті, коли редактор повертає з коридора і пропонує зайти до нього. Треба додати – у шефа ніс чимось нагадує модельний дамський черевик, який перевернули підбором догори. Його нинішнє викання і звернення на повне ім'я не обіцяє нічого святкового. Двері скриплять, немов опираються, редактор возсідає на трон і витримує паузу.

– Сподіваюся, ви облаштувались на новому місці? Вистачило відпустки?

Мовчу, киваю, не нариваюся, бо знаю характер шефа – після такої прелюдії почнуться нарікання, виставлення перспективи і завалювання роботою.

– Знаєте, що за останні півроку ми втратили кілька позицій (далі йшла нудна констатація цифр і фактів). Ви тепер зі свіжою головою і, сподіваюся, свіжими ідеями (скотилася пауза, яку він витримував, порившись у настільному календарі). Так от, беріться за критику.

– Це не моє, я сто разів говорила!

– Це все наше. Чи ви вважаєте, що...

Я хотіла йому розповісти про свою ідею, але редактор би все одно її не почув. Ідея була в тому, щоб відкрити в редакції прес-пункт. Цей пункт, або прес-агентство, могло б зосередити всю найважливішу інформацію за останні роки. Оскільки в обласних газетах уже не хочуть витратитися на власкорів, то ми б могли надавати їм послуги, приторговуючи но-

винами. Наші колеги досі потай здирають у нас інформації, перефразовують їх і сунуть на шпальти. Корпункт потребував би журналіста і юриста, якого можна винаймати для відлякування інформаційних злодіїв. Не знаю, чи згодився б на це редактор, адже міськрайонна газета, як дворняга, стоїть перед усіма на задніх лапках. А редактори обласних газет використовують наші сторінки, як їм зручно. Зате на засіданнях медіа-клубу серед "свіжих" районів називають і нашу. Яке щастя, можна розчулитися до сліз!

Редактор проговорив кілька хвилин, але я не чула жодного слова.

– Думаю, що у вас усе вийде. Якщо матеріал гострий і глибокий, даю вам сторінку і гарантую премію. Невелику, звичайно.

Тепер можна йти. За дверима топтався випусковий, раз по раз натискаючи ручку, боявся гніву начальства. У коридорі горіла тільки одна лампочка, було темно, як у погребі. Я опинилася там уже без ідей і думок, так, немовби хтось натиснув Delet і все перекинув у смітницю свідомості, як непотріб...

А тепер треба вийти непоміченою, щоб ніхто не трапився на дорозі й не почав випитувати та співчувати. З деяких пір не вірю тим, хто нахваляє мої матеріали. От не вірю. Мабуть, це вікове. Коли тобі за півсотні, починаєш дивитися на людей із висоти утрачених ілюзій та з глибини незагойних втрат. Треба просто вийти, протиснутися вуличками міста з фотоапаратом. Треба все обміркувати.

Біля редакції ряд велетенських тополь, на одній із них біля самої верхівки сидить дятел. Якщо дятел на місці, значить пощастить. "Привіт, друже! – гукаю зухвало. – Бачу, тобі легше добувається хліб насущний, ніж мені".

Треба спланувати бюджет, якого я зроду не планувала. От не вмію поводитися з грішми. Не вмію! Але тепер, коли в мене є замок, кожна копійка має працювати на нього. З астрономічною точністю маю розрахувати витрати. Платня півтори тисячі гривень просто смішна, але щось же має залишатися. Навіть у їжака залишається їжа на пізню осінь. А я людина, я людина!

Глава чотирнадцята – діагноз

Зима завалювала глибокими снігами і палила сильними морозами. Старі дерева саду гнулися, свистіли й гули, наче в них поселилося відьомське коadlo. Щоранку з натугою відкривалися двері, за якими причаїлася снігова кучугура, доводилося прочищати стежку і носити воду із сусідньої вулиці.

У будинку було не холодно, – нестерпно. Вітер гуляв коридором, просочувався в безкінечні щілини. Марно було завішувати двері ковдрою, топити камін, вмикати калорифер. Стіни не тримали тепла. Крім того, трухлі дрова, які лежали в кочегарці, закінчувалися.

На мене насувалася депресія. Я відчувала помах її похмурих крил, коли вечорами біля електрообігрівача намагалася ввімкнути ноутбук і творити щось для газети. Якби заробити гонорар, можна було б до весни зняти десь кімнату. Принаймні нагрітися в тій кімнаті, поплавати в ванні, спокійно заснути, притулившись до батареї. Бо ось уже котрий день мене трясло й морозило, кашель не давав заснути. Але матеріали не йшли, редактор дорікав мені за сірість – де твоя публіцистика, де твої саркастичні інтерв'ю? Та я й сама відчувала – криниця письма замулилася.

Я закрила для світу всі вікна і всі двері, вимкнула мобільний телефон. Моя єдина подруга Слава, яка працювала медсестрою в поліклініці, розшукала мене в редакції, коли після чергової летючки я сиділа в кабінеті й тупо дивилася на монітор.

Слава з'явилася на дверях у білій шубі зі штучного хутра і в білій в'язаній шапці, мовчала біля порога. Потім підійшла і сіла поруч на стілець.

– Де ти? Повернися звідти і поговори зі мною.

– Про що?

– Як себе почуваєш? Ти червона і важко дихаєш.

На Славу я не на жарт розізлилася. Прийшла тут уся, як із північного саява, як уособлення спокою, тепла і нормальності. Такі ніколи не розмінюють житла на руїни.

– Ти не привітала мене з Новим роком і Різдвом. До тебе неможливо додзвонитися, – продовжувала вона.

– А мене обминули свята, розумієш? І що? Це світова проблема? Все нормально. Нормально!

– Давай послухаю тебе, – Слава вийняла фонендоскоп і поклала його на стіл.

– Думаєш, якщо я обміняла квартиру на руїну, то це вже діагноз?

– Не заводься. Всі помиляються.

– "Помилялись не тільки люди, помилялися навіть святі, згадайте – Ісус від Юди мав останній цілунок в житті", – процитувала я.

Тут Слава піднялася і пішла до дверей. Уперше мені захотілося схопити на столі календар і пожбурити їй услід. Але по тому, як вона не могла засунути фонендоскоп у сумочку, зрозуміла, що можу втратити подругу назавжди. Слава була спокійна, як двері, дипломат найвищої ліги. І скільки разів вона подавала мені руку там, де інші криво всміхалися і йшли геть. Слава вміла вислухати, не боячись перебрати на себе твій негатив, не виставляючи захисту на зразок "і в мене суцільні неприємності", "і в мене суцільні болячки". Роками нас єднала дружба, ми ділилися останніми гривнями й останніми радіощами, щоб підняти одна одну із несподіваної пастки, яку черговий раз підставляло життя.

І ось тепер, коли вона йде до порогу, мені треба схопитися, зупинити її, бо можу втратити назавжди. Я продираюся крізь чорну депресію, піднімаюся зі стільця з твердою спинкою. Слава бачить мій порив, зупиняється. Я не можу ступити ті три кроки, щоб обняти її, ноги не йдуть. Але Слава дивиться мені в очі і ще з образою, але з жалістю чи то з примиренням каже:

– Сходи до дільничного лікаря. Обов'язково!

Але в наших пострадянських лікарнях зроблено все для того, щоб не лікувати. Ти йдеш до реєстратури, а там сидить тітка з намальованими бровами й губами, наче лялька-вамп. Ти називаєш адресу, вона відшукує картку і пропонує тобі пройти гінеколога й флюорографію. Тітка бачить, що ти ледве тримаєш-

ся на ногах, але наполягає на своєму. Хоч би пацієнт і впав перед реєстратурою, вона торочить своє, бо в поліклініці такі Правила. Ось що головне! Ти маєш відсидіти півдня, щоб отримати дозвіл на так зване безкоштовне медичне обслуговування – оте їхнє обстеження, папірець десять на десять сантиметрів, який потрібен, мов свині наритники. Чому? Та тому, що гінеколог подивиться тебе абияк, для порядку, тричі списана апаратура просвітить твої легені задля годиться, опромінивши їх. Але суспільство не може звільнити людей від рабства в будь яких його проявах. Не може! Така природа суспільства, воно встановлює правила і вимагає їх виконання. Це його спосіб пригнічення особистості. Якщо ти приймеш ці Правила, то виживеш, а ні – то ні.

Але попри все відпрошуюся в редактора з роботи й таки йду до поліклініки, таки відсиджую біля кабінетів. Таки потрапляю на прийом до дільничного лікаря. Голова вже йде обертом і заносить на поворотах. Після флюорографії мені доводиться пройти ще й рентген легень. "Можна без рентгену, ваше право, але як нам встановити діагноз?" – розмірковує дільничний, якого не раз турили за пристрасть до зеленого змія.

Нарешті діагноз є – двостороннє запалення легенів і гіпертонічна криза – тиск двісті на сто десять.

– Ось направлення в стаціонар, – каже дільничний. – Якщо немає місця, ідіть просіться на денний. Але вам край треба лягати.

Місце немає ні у звичайному, ні в денному. На лавці в коридорі терапевтичного відділення сидить бабця, у якої гемоглобін шістдесят.

– Он у людини який гемоглобін і то ніде класти! – горланить чергова медсестра. – Пруться й пруться, скільки їх буде! Приходьте через два дні!

У голові немов би гудуть бджоли і лунають уривки фраз медиків: "рентген легень", "ваше право", "просіться, немає місць", "гемоглобін, гемоглобін", "приходьте, ніде класти".

Щосили тру скроні, піднімаюся і йду крок за кроком туди, де закінчуються їхні Правила. Мені відомо одне: тут, як і

скрізь, правлять бал гроші. Прийди зараз хтось із місцевих магнатів, одразу розсунуть ліжка, випишуть трьох, чотирьох, скільки треба. І покладуть його в окрему палату. За порогом починаються інші Правила. Там проїжджа частина дороги, і там треба триматися, щоб не впасти. Інакше тебе переїдуть, розімнуть, розчавлять, рознесуть і розметуть. У висновках напишуть, що ти порушила Правила.

Того ж дня опинилася у двокімнатній квартирі Слави, де вона жила, а точніше живе й нині зі своїм полковником у відставці. Слава вранці і ввечері штрикала мені антибіотики, від яких рвало задне місце. В обідню перерву вона умудрялася ставити крапельницю. Решту часу я спала, притулившись до батареї, мені снилися літні сни: море, пісок, човен із вітрилами.

Слава послала чоловіка до мого будинку, щоб передав записку квартирантові, але на наш великий подив там нікого не було. Не проглядався навіть слід від "Фольксвагена", усе занесло снігом. Відставник замкнув двері кочегарки з допомогою ланцюга, записку про всяк випадок залишив у щілині вхідних дверей.

Я вже не думала, чи хтось грабує будинок, чи перекидає речі в моїй кімнаті на другому поверсі, чи скриплять уночі сходи під чужими ногами, порикуючи, мов звірі. Навіть про сніг на горищі, який там вивершувався, мов айсберги, згадувала час від часу лише на мить.

Вечорами крізь сон чула, як шепотілися Слава з Валерою, вкриваючи мене ще однією ковдрою або переносячи телевізор у свою кімнату. Перед кожною дозою ліків мені належало поїсти або хоч випити чаю з агрусовим варенням, на що йшли колосальні зусилля. Вони масажували, ставили гірчичники, але все те відбувалося майже без моєї участі, а після процедури я знову провалювалася в сон.

Валера наполягав, щоб Слава привела додому лікаря. Слава говорила, що аналіз крові в порядку, але чому не проходить слабкість, вона не знала. Зате знала я. То була глибока чорна яма депресії. Вибратися звідти все одно що одужати.

Глава п'ятнадцята – у товарному вагоні

Несподівано завесніло. Савка зупинився посеред вулиці і завсміхався слабкому лєнінградському сонцю, яке спиналося на сході. Він не знав, куди йти. Боліли обморожені пальці на ногах, хотілося їсти. Він повернувся до станції, згадавши, як допоміг йому дядько Чорний. Напевне, й тут є кочегарка, напевне, хтось там орудує лопатою.

Йому не йшла з думки Рубін. Жінка залізла до товарного вагона вночі, коли від холоду він уже не міг розмовляти. Вона розкрила свій велетенський кожух, вийняла руку з одного рукава і одягла на нього, потім застебнула всі гудзики. Жінка весь час щось говорила, але він не міг її чути від холоду. Вона загорнула його ноги куфайкою, якою він накривався, а потім піднесла йому до губів якесь пійло. Савка заснув, а прокинувся від того, що йому зробилося гаряче. Він намагався випручатися, але не зміг. Рубін спала, схилившись на нього, він чув її дихання, чув польовий запах її розкошланого волосся, що висувалося з-під хустки. Після матері жодна жінка не наближалася до нього так близько. І він глибоко, тоскно, гірко відчув, як давно не бачився з матір'ю. Чому він не поїхав до неї в селище? За що він на неї образився, адже мати була підневільна? Чому він не розпитав про неї, коли вирвався з патронату? Він гірко, до сліз подумав: на всьому світі немає й не буде людини, котра любила б його більше, ніж мати. І злякався того, як він далеко від неї. І зрозумів, уперше зрозумів, що побачить її нескоро і хтозна, чи побачить колись узагалі. Від того йому захотілося вилізти на промерзлий дах вагона й завити на цілий світ. Мамо, мамо, що ж я накоїв? Якщо ви чуєте мене, то простіть мені й допоможіть.

Савці здалося, що на мить товарний вагон освітило полум'я грубки. Здалося, що він побачив у тому світлі її обличчя, сумне й покірне. Здалося навіть, що мати всміхнулася до нього.

Поїзд летів, гуркотів, скреготіли гальма, сварилися колійники. Поруч в одному кожусі з ним спала чужа жінка, яку йому послано на допомогу, на те, щоб він не змерз і не загинув.

Він відчував поруч її пружне гаряче тіло, яке пахло соломною, худі, як скоринка, руки. Його тривожило те, що вони тільки вдвох, що зрідка світло місяця проявляє її виразне обличчя зі смоляними бровами. Часом поїзд калатало на всі боки, немовби от-от вишвирне з колій і він полетить із насипу в чорну безодню. Несподівано для себе Савка вільною рукою став притримувати голову тієї жінки, щоб вона не прокинулася. Його пронизувало досі незнайоме тепло, йому хотілося обняти її всю, притиснути ще міцніше, ніж тиснув обох їх кожух. Він чув, як барабанить його серце, немов на сполох, боявся, щоб не почула це вона. Але жінка поворухнулася і раптом гаряче зашепотіла:

– Я Рубін, Рубін, а ти хто? Тебе як звати?

– Савка я.

– Років тобі скільки?

– Чотирнадцять.

– Ти білорус, білорус, кажи? Бачу, що білорус, а я рома. Циганка по-вашому.

– Куди... ти їдеш?

– Ми разом їдемо, разом! – зареготала жінка. – В Ленінград, ясно тобі?

По тому вона повернулася до нього, засовалася, зашттовхала його, скинула велику шерстяну хустку. І раптом він відчув біля себе щось кругле, м'яке і соромітне. Савці здалося, що його ошпарили кип'ятком, він скинувся й одхитнувся. То були її оголені палаючі груди.

– Чого ж ти, дурнику? Ну давай пограємося! У тебе що, цього ніколи не було?

Савка відчув, що він відривається від дна вагона й піднімається вгору, мов на крилах. Він уже не володів собою, така дика сила його схопила, що забув про весь світ. Забув про патронат із його босяцькими звичаями і Волом, забув про Верчика з відрізаними косами, забув про батька, що закладав за спину ру-

ки і ходив немов на асфальті чеканив чобітьми слова. Він забув навіть про матір, за якою голосила його душа.

В ту мить Савка переступив одвічну порочну межу світу, за якою починалося доросле життя. Він піднімався і падав, летів, розпластавшись, як мертвий. А коли за дощаними стінами вагона, мов паросток, прорізався новий день, хлопець боявся відкрити очі й подивитись на ту, яка спала поруч із ним у кожусі. Він соромився своїх поцілунків, бо досі жодна жива душа не цілувала його в губи, соромився обіймів, бо не вмів навіть обійматися. Затуливши повіки, він тут же знесилено засинав, і перед ним з'являвся суворий, замкнутий батько, який сидів за столом, склавши перед собою зморщені руки. Хлопець часто думав про батькові руки, які були немовби не його, а зняті зі старої людини. Мабуть, тому він ходив, заклавши за спину ті не свої руки.

Савка згадав, як у патронаті хлопці говорили про дівчат, як вони малювали жіноче тіло на обривках паперу, на обідраних тумбочках, як вони ржали, аж ревіли, немов підстьобуючи батогами свою незрілу бунтівливу плоть. Він то провалювався, то кидався зі сну, смикнувшись усім тілом, наче вдарений струмом.

– Ей, хлопче, та ти весь гориш! – скрикнула циганка.

Вона знову простягла йому пляшечку з вином, дістала його торбинку з печеною картоплею, що змерзлася на камінці. Тут він уперше подивився на неї – маленька, немов п'ятикласниця, з розметаним чорним волоссям і з якимось немислимим червоним мереживом під кофтиною. Вона сховала в кишені картоплю, щоб відтала, а потім загорнулася з головою в кожух і прошепотіла, немовби крізь гуркіт поїзда їх міг хтось почути:

– Іди до мене, зараз я тебе лікуватиму.

Вони знову провалилися в жар і лід.

Савка відкрив очі, встав, але тут же, скрикнувши, впав на мерзлу солому. Боліли пальці ніг, які він приморозив і яких у гарячці не відчував. Саме ця тиша, мабуть, і розбудила його. Вже не гуло, не бахкало й не стукало, ледь-ледь, мов крізь сон, поскрипували дошки вагона. Він прикрив Рубін кожухом, пе-

ремагаючи біль, знову піднявся. Похитуючись, тримаючись за стіну, підійшов до дверей із надірваною дошкою. Поїзд стояв. На небі не було ні хмаринки, але раз по раз здіймався вихор, пеленою хапав сніг і розсипав його, як пилюгу, навколо.

Станція була невеличка, чорніли хатини, розкидані попід ярком, завивисто скавулів неподалік собака, немов скаржився на голодне життя. Савка прочинив двері, зійшов униз, озирнувся. Паровоза біля вагонів не було, схоже, їх відчепили і загнали в тупик.

Треба було б у когось розпитати про паровоз, але він не вмів говорити по-російськи і не знав, як звернутися. Метрів за сто від нього стояла жінка з металевою палицею в руках. Хлопець сяк-так пошкандибав у її бік, на ходу хапаючи сніг і прикладаючи до запечених губів. Коли він привітався, жінка повернула до нього обвітрене бурякове обличчя, якусь мить мовчала, оглядаючи виношену куфайку, яку подарував йому Чорний, обмотане ганчірками взуття. "А де паровоз?" – запитав Савка. Вона все дивилася на нього з подивом чи з осудом, він так і не зрозумів. Потім мовчки кивнула і махнула рукою, повівши його до станційної хатини.

Там горіла грубка і парувала в горнятї вода. Жінка налила йому кип'ятку, запареного на гілках, поклала сухий окраець і вийшла. Савка чув, як вона гукала когось за порогом:

– Ковальов, ти где? Ковальов!

А щоб його забрала напасть, твого Ковальова, подумав Савка. Не могла сказати, куди подівся паровоз і скільки його ще чекати. Він уже збирався вийти, але перед ним стало двоє чоловіків у міліцейському одязі.

Хто такий? Куди їдеш? Покажи метрики. Метриків у Савки не було, зате було велике бажання позбавитися цього спілкування, яке нічого доброго не обіцяло. Він хотів прослизнути низом, але його схопили за комір і кинули на лавку. Савка оцетинився, але зачепився ногою за відро, скрикнув і знепритомнів.

Отямився він у присмерку довгого білого коридора в ліжку. Подумав: яке ж воно підступне, це життя. Б'єшся з усіх сил, рвешся на частини, щоб вирватися з полону, відмовляєшся від тепла і їжі, тікаєш на край світу, щоб здобути професію, працю-

вати і нормально жити, а тут, за сотні кілометрів від патронату, знаходяться нові узурпатори, які хапають тебе за комір і тягнуть казна-куди. Чому такі речі трапляються тоді, коли ти вже на порозі нового життя?

Його мучили два запитання, на які він шукав відповіді: де він і де зараз Рубін? Савка поворушив ногами, відчув біль, але той біль був уже не такий гострий. Він побачив, що його ноги обмотані бинтами.

Глава шістнадцята про зраду

Ми їдемо саньми в село. Попереду сидить батько, підганяє старого шкільного коня Орлика, який пирхає і дихає густою парою. Між батьком і мною на сіні лежить кабанчик, у якого мотузками зав'язані ноги. Кабанчик порохкує, немов хоче заспокоїти, що нікуди тікати не збирається. Я дивлюся в його маленькі тихі очі, торкаюся холодного мокрого рила, в якому заведене дротяне кільце, щоб не рився під стіну. Прикриваю кабанчика драним рядном і гладжу шорстку ковану спину. Сніг шурхотить під полозками, за спиною червоно сходить сонце.

З висоти п'ятирічного досвіду розумію, що кабанчикові довго з нами не жити. Колись удосвіта прийде дядько Яким, мати рано розтопить грубку і наставить грітися багато води. Потім дядько з батьком підуть у сарай, прив'яжуть до кабанчика вірвовку, витягнуть на подвір'я. Кабанчик не розумітиме, що таке з ним роблять, чому вірвовка вривається в тіло, і впирається, рвонеться з рук, а вони його схоплять, повалять і заколють. Потім дядько витре ножі, набере повну чашку крові і вип'є. Цівка крові довго буде в нього засихати на бороді, і я боютимуся колія. Дірку, з якої цибенітиме кров, заткнуть ганчіркою, а самі прийдуть снідати. Батько хвалитиме дядька Якіма, який заколов так, що "й не пікнув", а дядько, не звиклий до похвали, перекине чарку і перепитає, чи є гречана солома для осмалу, чи тільки пшенична. Кабанчика осмалять і скребтять ножами, а я дивуватимуся, чому він у сараї був такий великий, неповороткий, а тут лежить собі не товстий і не довгий.

- Тату, а наш кабанчик іще не доріс? – питаю батька з надією.
- Та ще підсвинок, – каже він, не повертаючись, – але годувати його нічим. І картоплі вже мало, і дерті ні пиліни.
- А буряки, буряки ж у ямці є, – нагадую.
- Так то ж для Лиски. Лиска навесні отелиться.
- Тату, а кабанчикові ж небагато треба. Хай би він ще підріс, на ньому там і сала, одні шкурки, – хитрую, згадуючи бабусині слова.
- Розумниця ти в мене, – усміхається батько. – На осінь у школу віддамо.

По тому батько зіскакує з підводи, бо далі йде Боса гора і дорога круто спускається вниз. Орлик пирхає, зупиняється, задкує, але батько підв'язує до полозка гальмо і бере коня під вуздечку. Я найбільше боюся цієї гори, яка нагадує припічок. Боюся дивитися вниз, на село, що простяглося над річкою. Старий Орлик з трудом утримує сани, я лягаю на сіно поруч із кабанчиком, бачу, як від його ока і до рила пролягла вузенька мокра доріжка. Він усе зрозумів! "Прости, прости, прости!" – шепчу я безіменному кабанчикові й заходжуся сльозами, ховаю обличчя в сіно.

Батько зривається на Орлика, який раз по раз смикає посторонки, хоча ступає боком, обережно, бо слизько.

Кабанчик лежить поруч, порохкуючи, не зводячи сумних очей, у яких застиг тихий жаль до мене, до батька, до Орлика до всього світу, який виявився таким жорстоким.

– Можеш не боятися! – гукає батько, зіскакує на сани, і ми їдемо тепер швидко й весело.

Проте щось не дає мені підняти голову й дивитися на село, де так багато хат, людей, де їздять навіть машини, яких я бачила всього два рази.

Вже за півгодини кабанчика завели до холодного сараю без помосту. Затяжна весна перейшла в дощове літо. Хата в нас була маленька й сира, під соломою, спали всі покотом, на полу. Як тільки обсадилися, батько почав копати котлован на найвищому місці у дворі.

Навколо було багато сусідських дітей, але вони не вміли ні лазити по деревах, ні плавати, ні стріляти з бузинової дудки. Ті

діти здебільшого грали у квача, галасували, билися, викрикували слова, які в хуторі були суворо заборонені. Вулички тут петляли сюди-туди, наче скручене мотуззя, а корів пасли в череді ген далеко від хат.

У те перше літо я так і не змогла подружитися із сільськими дітьми. Ми з батьком щоранку запрягали Орлика і їхали то по пісок, то по глину, то по дрова. Віз торохтів крученими дорогами, батько запитував:

– А як далі їхати ти знаєш? Де наша хата?

– Хата під соломою, бовдур цегляний! – вигукувала я.

Він на radoщах реготав, стріпував чорною гривною волосся. У нього був сильний низький голос, і коли він під настрій починав співати, дивилася на нього побожно, знала, що саме за цей голос мати і згодилася за нього вийти. Без любові.

Любила вона іншого, але той інший виїхав із хутора, щоб учитися на лікаря. Звали його Василь. Він обіцяв повернутися і забрати її в місто, але приїхав через п'ять років із панею. Так хуторяни називали – паня. Вона пошпортала долівку свекрів підборами, походила по хутору напахчена й напудрена, як лялька. Мати прочула, утекла в ліси голосити. Там був дух нашого прапрадіда, який піднявся з могили. Той дух і привів її на галявину до конвалій. Вона вдихала пахощі дрібненьких білих квіточок, а дух людським голосом шепотів:

– Ось бачиш, нічого не змінилося. Ліс тріпоче листям, птахи вирують, усе цвіте. Тебе хтось зрадив, але ж він тільки людина.

Там, серед лісу, мати вперше почула дивовижний голос хлопця, який ішов до хутора навпростець:

*– Ой, живу я на чужині, ні роду, ні неньки,
Тільки чую в вишневому співа соловейко.*

Хлопцеві було всього сімнадцять. У білій полотняній сорочці, у полотняних штанях, фарбованих вільховою корою, босий, він стояв перед нею і все закидав назад буйну чорну чуприну. Вона сиділа на пеньку, довга пухнаста коса спадала до конвалій.

- Яка дівчина! – замість вітання вигукнув юнак.
 - Хто тебе навчив такої сумної пісні? – спитала вона.
 - Мати колись учили. Ти чия?
 - Чия б не була. Не про тебе.
 - А як посватаюся, що скажеш?
 - Скільки ж тобі років, сватальнику?
 - Двадцять... двадцять два, – прибрехав він.
 - А мені двадцять сім, ти чуєш? Іди собі.
- Але духові прапрадіда захотілося, щоб вони були разом.

Глава сімнадцята – чорна крапка за рогом

Молодий сніг освічував двір і вулицю, спочатку мені здалося, що настає світанок. Але годинник показував чверть на першу ночі. Я вийшла і побачила, що в сусідній кімнаті працює телевизор. Валера спав, як немовля, біля нього лежали розсипані листки, густо списані його мурашиним почерком.

Після виходу на пенсію чоловік моєї подруги зайнявся проблемою модернізації економіки. Всі, хто з'являвся на порозі цього дому, знали про його ідеї вдосконалення державного устрою та змін в організації виробництва. Валера сповідував колективістські цінності, намагався поєднати промисловість та аграрний сектор. Тобто якийсь фермер і якийсь директор молокозаводу створюють спільне підприємство, банк, розробляють спільну програму, тарифні сітки. Можливо, ця ідея не позбавлена здорового глузду, але Валері катастрофічно не вистачало економічної освіти, і всі його дослідження базувалися виключно на особистому досвіді та спостереженнях. Окрім того, Валера-відставник не визнавав наукових досягнень у цій галузі. Колись я принесла йому підшивку журналів "Економіка і фінанси". Він відкрив кілька сторінок, тут же заплутався в термінах і розрахунках, узявся за голову і, зрештою, почав нервово бігати по квартирі, вигукуючи:

– Це хвороба століття, люди навмисне все ускладнюють. До чого тут цифрова агонія?

Я намагалася йому пояснити, що це наукові розрахунки.

– Ось послухай, усе дуже просто. Змичка агро- і промислового секторів. Змичка, розумієш?

Валера стискав руки в кулаки і бив ними назустріч, пальці об пальці, щоб було зрозуміліше, як це має відбуватися. Я намагалася його переконати, що приватна власність шукає оптимальні шляхи для створення надприбутку. І гендиректори навряд чи підтримають його ідею.

Валера діставав із шафи почату пляшку коньяку, виходив на балкон. А коли повертався, малював на листках схеми тієї змички, тикав під носа всім, хто траплявся на очі, і зрештою робив висновок, що я, а також його дружина, всі родичі й друзі проти вдосконалення суспільного устрою.

Одного разу він притягнув додому чоловіка з непристойно довгими вусами, який назвався екс-народним депутатом, розтлумачив йому свою змичку. І той зрозумів. На radoщах вони випили все, що було в барі, Валера засунув йому в кишеню ті необґрунтовані дослідження, а сам розмістився на дивані й загрозливо захропів.

Слава поза очі називала Валеру Три Напасті, вислуховувала всі його сентенції і коментувала з відвертим сарказмом. Проте він слухав її з дитячою покiрністю, так, ніби дружина червоним олівцем, як учителька, виправляла його помилки, а він, мов учень, повинен був переписати все начисто.

Другого ранку після візиту екс-депутата сусідка знайшла в під'їзді розсипаний рукопис із помітками на полях: розпочато тоді-то о такій-то годині, дописано, виправлено тоді-то. Вона вкинула все те в сумочку й пішла на роботу, розмірковуючи, як використати папір, де майже не було чистого місця. Три Напасті заходився чекати листа з Верховної Ради, слухав по радіо сесії й заглядав до поштової скриньки не раз на день.

Якось, не знайшовши в домашній аптечці сердечних крапель, він подався по ліки, купив одразу кілька пляшечок "Трикардину", "Корвалолу", "Пумпану". А коли повернувся додому, його чекало велике відкриття. В кульку, де лежали ліки, кожна

пляшечка, щоб не розбилася, була дбайливо загорнена в стандартні аркуші паперу. Ті аркуші він упізнав одразу, але не йняв віри – то був проєкт його економічної революції в Україні.

На Валеру нападала самотність і спустошеність. Його квадратне тіло, покладене долілиць, нагадувало чорний квадрат. Так бабуся з аптеки і невіглас із довгими вусами розбудили в патріота праведний гнів. Він вирішив, що рукопис викрали агенти опозиції, які проти покращення економічної ситуації державі. Він припхався до аптеки, гримнув дверима і так розревівся, що дерев'яна хатка затряслася. Йому витягли на прилавок третю частину рукопису, що залишилася (решта вже пішла по людях у вигляді обгортки до флаконів та ампул). Три Напасті бився головою в тонку стіну аптеки і рвав на собі волосся. Тим часом бабуся-фармацевтка захопила стратегічний об'єкт – телефон, набрала номер міліції. Ночувати б Валері у підвалі за тонкими ґратами, якби дільничний, котрий тут же придирикував на скутері, був не такий молодий. Хлопчак розгубився, бо запідозрив глибокий смисл у вигуках "це політична змова!", "це смерть ідеї!", "крах модернізації державного устрою".

Дільничний посадив Валеру позад себе, й вони подалися у відділення. Була вже осінь, свіжий північний вітер остудив патріотів думки, і перед самими дверима він осівся, схилив голову та попросив дозволу розібратися зі складною політичною ситуацією в державі наодинці з собою. Як остаточний аргумент Три Напасті сунув у кишеню міліціанта грошову одиницю з портретом Грушевського "на бензин".

Тепер ось Валера лежав з уявною небезпекою для життя, перед ним усю ніч працював телевізор, який від напруги міг вибухнути, біля крісла валялися списані листки, як свідки непоясненого патріотизму.

Слава була на нічному чергуванні, на кухні стояла не розігріта вечеря, не помиті чашки, які Валера мав звичку перекидати вгору дном. Пахло вивіреною кавою. Несподівано я відчула себе чужою в цій квартирі, ніби не знала її ніколи, а насправді прожила тут дев'ятнадцять днів...

За вікном перестав сніг, пішла якась людина вгрузаючи, витягаючи ноги і перевалуючись з боку на бік. Людина віддалялася, скоро перетворилася на чорну крапку і зникла за рогом, лишивши за собою сліди, які взявся завівати вітер.

Ось так і ми мандруємо життям, як випадкові перехожі, а на нас хтось дивиться з вікна, відхиливши товсту занавіску. Людина живе у своєму теплому кублі, її дорога тисячами стежок виходить у великий світ. Тисячами! Все, що ми маємо, таке нетривке, ненадійне, невічне, ці стежки можуть обірватися в одну мить. Необачний порух – і твоє тіло летить у прірву. Нас підстерігають аварії, хвороби, природні катаклізми, вороги. І звичайні випадки. Над усім цим – невидимий диригент, той, хто стоїть за товстою занавіскою.

Добре, що життя так влаштоване – кожен має крутити своє колесо, аби вижити. Якби не це, людина могла б зосередитись на сутності свого існування. Яка це трагічна сутність! За всю історію ще ніхто не знайшов іншої дороги, крім однієї – дитинство, юність, старість і смерть. Віками йшли пошуки дороги до безкінечності, – поховання у склепах, бальзамування, заморожування, еліксири молодості, сироватки. Та Вічність лиш скептично всміхалася на ці потуги і у відповідь скидала катаклізми, інфекції, епідемії, катастрофи, пожежі, війни.

На мить відчула себе чужою в цьому помешканні, так, мовби забракло повітря. Почала одягатися й збирати речі. Куди можна піти серед ночі в глибокий сніг і лютий мороз? У мене не було дому, крім зруйнованого замку по вулиці Свободи. Але ті порепані стіни й струхлі вікна, ті двері наохляп і сходи, які завивали під ногами, раптом покликали мене. Я гостро відчула, що потребую дому. Кожна людина, перед очима небезпеки прагне відчутти себе захищеною. Мені захотілося розпалити задимлений камін, поставити на плитку турочку і заварити чаю з чебрецем. Захотілося почути, як бавиться вітер, висвистуючи у піддашші, як ховаються на горище пташки, дряпають лапками коробку й попискують.

Ось прийде літо, поїду на Чернігівщину, попрошу в когось велосипеда. А там якось дістануся до хутора. Нашморгаю насіння

нехворощі й насію біля вхідних дверей. Той будинок таки стане моїм домом. І мені запекло від думки, що на горіще замку намело кучугури снігу, які розтануть і потечуть крізь стелю брудними патьоками. Уявила, як змітаю і збираю той сніг, як зношу по драбині відра і висипаю за кочегаркою. Мабуть, уперше за останні місяці подумала, що не здамся, відбудую замок, зроблю його міцним і довговічним не тільки для себе, а й для тих, хто житиме потім і потім.

Глава вісімнадцята про мандрівку в драному чоботі

Савка провів у лікарні більше місяця, наприкінці квітня 1961-го року робітничим поїздом він приїхав до Ленінграда. Всю дорогу, а це більше трьох годин, думав про Рубін. Вони не домовлялися зустрітися. Але хлопець знав, що цигани тримаються ближче до станцій і вокзалів, сподівався там її знайти. У лікарні йому подарували чоботи колишнього фронтовика, який помер від гангрені. Ліва халявка була розрізана згори до самої кісточки, напевне, розпанахали, коли знімали взуття з того нещасного. Савка сяк-так стягнув чобіт докупи сировою ниткою. На ньому була також сатинова сорочка з незручним косим коміром, солдатське галіфе, куфайка і вицвіла сіра кепка.

Він усім називався сиротою, люди, які йому зустрічалися, вірили, майже нічого не розпитували. Слово "сирота" було як пропуск. Зійшовши з поїзда на околиці Ленінграда, він побачив маленькі двори, де вирощували овочі й тримали курчат, тьмяні вікна дерев'яних хатин, у які ніхто не дивився, як в очі покійників.

У кінці вулиці перед хлопцем постав чималий чорний будинок із жерстяним дахом, над яким висіли крони корчуватого дерева. Продовгуваті високі вікна були без занавісок, отже, то була не лікарня і не патронат. Найбільше він боявся патронатів з їх убогими плитами, на яких пригорала їжа, з їх холодними спальнями і вічно забитими коридорами. Савка ненавидів патронати. І хоч багато хто радив пройти через патронат, щоб отримати метрики, хлопець усіляко уникав цього.

У дворі невідомого будинку Савка побачив гору товсто нарубаних березових полін. Із досвіду мандрування хлопець з'ясував, що, перш ніж зайти, треба заглянути у вікно або підслухати під дверима. Він так і зробив. У величезній кімнаті – столи, саморобні парти і було битком набито дітей. Діти не галасували, не виривали одне в одного з рук чорнильниці, як бувало в них у патронаті. Коли продзвенів дзвінок, до кімнати зайшла жінка в темному одязі, поклала книжки на стіл. Висока, тонка, у чорній сукні, з білою косою, що спадала аж за пояс, вона здалася йому несказанно гарною. Він відійшов од вікна і подивився на себе очима цієї жінки. Чоботи, які здавалися йому подарунком долі, виродкувато світили порваною халявою, а вицвілий виношений одяг немов відкидав його до іншого світу. Війна залишилася в минулому. Мало хто носив звичайні кирзові чоботи, молодики одягалися в черевики і напівчоботи, метляли холошами широких, як спідниці, штанів.

Савку давив смуток. Він не те що не міг так одягатися, а навіть не знав, що далі їсти, бо торбинка із сухарями, які вдалося насушити в лікарні, вже дуже схудла. "Кому потрібне моє життя в такому безмежному світі? Через що мені довелося розлучитися з матір'ю, батьком, з рідним домом? Чи повернуся я ще колись у своє селище, де вікнами на схід стоїть рідна хата?" Хлопець не знаходив відповіді на жодне запитання, і від того його смуток ставав дедалі глибшим.

Дерево над будинком тримало гнізда, які колихалися під кожним подихом вітру. Він задивився на ті гнізда і тут відчув, що хтось позаду схопив його за комір, почув грубий окрик:

– Ось ти де, паршивцю!

Біля нього стояв чоловік у шинелі й гімнастерці, справжній солдат із гнівно перекошеним обличчям.

Чоловік приволік його в будинок, з'ягнув у бокову кімнату і кинув на підлогу. Савка навіть не ошетинився. Він відчув залізні кулаки цього дядька, який невідомо чого на нього визвірився, відчув, що краще не заперечувати й не боротися. В кімнаті було повно старого мотлоху, поламаних стільців, сокири й лопати, порожні мішки.

Він ліг на той мотлох, навіть не настеливши собі ганчір'я. Пізно ввечері з того боку стукнув засув, дядько вдарив його чоботом під бока і, не дочекавшись, доки Савка прокинеться, поволік його коридором. Хлопець опинився в тій кімнаті, де допіру жінка з білою косою проводила урок. Дядько, сапаючи повітря чорним беззубим ротом, швирнув його в двері, Савка впав біля дошки, боляче вдарившись об підлогу. За мить ним оволоділа жага помсти, йому захотілося прибити дядька, схопити його в руки й тріпати ним, як ганчіркою, а потім щосили вдарити об парту так, щоб він упав, заюшений кров'ю. Дядько вийшов у коридор, напевне хотів когось погукати, а Савка тим часом схопив кочергу біля грубки і став за дверима. Щось його підкинуло, може, відчуття небезпеки, може злість і безвихідь, що на них наштрикався безліч разів. Він стояв із закритими очима. Коли дядько з'явився на порозі, гухнув його кочергою по голові, безпомильно, із закритими очима.

Дядько похитнувся, страшно глянув на нього вивернутими очима, опустився на підлогу, по-тваринному закричав, став битися в судомач. Савка подумав, що це смерть, він ніколи не бачив, як люди помирають. Гасова лампа на вікні блимала, напевне, вже ні на чому було горіти. Савка хотів тікати, рушив до порога, але в коридорі почулися кроки. Коли жінка з білою косою зайшла, він весь тремтів і не міг мовити ні слова.

Трохи згодом вони сиділи в тісній кімнаті, прибудованій до школи. Жінка налила йому кип'ятку і поклала тульський пряник. Вона говорила немов сама із собою, можливо, через трагедію, яка висіла над нею, як брила.

– Як тебе звати, часом не Володею? Хоча ні. Це рідкісне ім'я.

– За нього ти не хвилюйся, в нього чорна хвороба, скоро очухається.

– Ти росіянин? Хоча ні, ти, мабуть, білорус, відчувається акцент.

Савка давно звик, що його називають білорусом, і навіть пишався, що зумів приховати, хто він насправді. Але зараз його щось підривало. Він злився на себе за свій страх смерті, злився на цю жінку, яка відчула його страх. І несподівано для самого себе сказав:

– Я не білорус. Я хохол із північної України.

Жінка подивилася на нього довгим поглядом:

– Шкода, що так. А я литовка, чув про Литву?

– Шкода, що я затесався сюди між вас, у Росію? Що ви привели мене до себе в кімнату і розливаєте переді мною чаї? А я нікчема, нікчема з далекої окраїни.

– Ні, хлопче, не те. Все не те. Шкода, що ти себе так називаєш. Людина не повинна принижувати свою... свій етнос. Тебе може хто завгодно називати хохлом, ув'язнювати, топтати, пекти розпеченим залізом. А ти не маєш права. Ти повинен пам'ятати, хто ти і звідки, розумієш?

– Та якби я хоч раз сказав...

– А ти скажи і побачиш, скажи!

Уперше за довгі місяці поневірянь Сава забув, що в нього немає метриків, що в нього немає даху, немає нічого, і що на кожному кроці може напоротися на міліцію, яка знову запроторить його в патронат. Забув, як далеко він від домівки, забув, як давно він бачив матір. Замок і забігав по кімнаті. Щось у ньому перевернулося і зародилося нове, сильне, нестримне, як ураган. Він відчув себе не втікачем, не патронатським вуркаганом, а кимось вищим. Відчув у собі частку своєї землі. Відчув, що за ним стоять засніжені поля і скирти, які зі свистом пролітали за дверима товарняка. Що за ним – чорні ліси і залиті талою водою долини. За ним Україна, яка приїхала разом із ним.

Це нове сильне відчуття, несподівано розбуджене чужою людиною, було не те, що він почував до Рубін. Савка не знав, що з цим робити, як його берегти чи виставляти напоказ. Від усвідомлення своєї вищості й причетності до чогось хлопцеві захотілося піднятися на повний зріст, розправити плечі й піти вулицями, дивлячись людям в очі і не соромлячись зашитого чобота і старого галіфе.

Жінка з білою косою подивилася на нього усміхнено:

– Лягай біля грубки. Завтра я відвезу тебе на Ісакіївський, до ваших. Спи.

Ленінград його вразив. Місто, яке він бачив за вікнами трамвая, вирувало й пінилося, здіймалося багатопверхівками,

гуділо, ревіло, гомоніло. Немов окрема держава. Він побачив Неву, вкриту синім, аж зеленуватим льодом, мости, що, як мовчазні велетні, здіймали вгору руки.

Його здивували люди. На вулицях із ним заговорювали, як зі знайомим, проводжали й показували, як пройти швидше.

Глава дев'ятнадцята – світло твого сповитка

Бачу, як зараз: через маленькі вікна пробивається до кімнати сонце, мов просіяне крізь сито. Мати сидить біля столу, говорить із бабусею про хутір і раз по раз переходить на плачі. Тоді, навесні шістдесят першого, мені виповнилося шість років. Я росла самотою між конвалій та зозулиних черевичків. Між пташок і ящірок. Між проваль і урвищ, над бурчаком, який ніс тиху пісню через коріння дерев. Так росла й моя мати. Наша хата стояла в оточенні дерев, ми звикли їх бачити скрізь, щодня, звикли, що вони нас захищають, гомонять із нами, зустрічають нас.

Коли ми переїхали, матері було тридцять вісім років. Вимучена далеким ходінням до села, бо влаштувалася санітаркою в лікарню, вона виглядала на сорок вісім. Хвилька волосся, яку завжди викладала після миття, несподівано посивіла. Мати немов поменшала, в неї ні до чого не знімалися руки.

Бабуся – зовсім інакше. В хутір її видали заміж за вдівця в шістнадцять років, через сирітство, а виросла в селі. Тут були її подруги, далекі й близькі родичі, спогади дитинства.

– Що ти розходилася, – втішала вона матір, – усі переїхали, нічого вже не зміниться. Так треба державі.

– Кому треба, той хай і живе. Моя душа в хуторі.

– Нам пощастило, на якому хорошому місці купили хату. Куркульське дворище! І річку видно, і левада поруч, і до всього близько.

До хати зайшов дід Іван, бабусин брат.

– Знов тії самої співає? – кивнув на матір. – Ти хоч би дитину не лякала! Ходімо зі мною, – подав величезну руку.

Ми виходимо в сіни, там зібралася тала калюжа. Дід вихлюпує воду кладе до порога цеглу, щоб не мокріло знадвору, і каже:

– І ти за Нехворощем сумуєш?

Я перемовчую, щоб не заводити діда.

Він розповідає, який достойний чоловік жив колись у цій нашій хаті. Була в нього ціла стайня коней, за тими кіньми приїздили навіть із Росії. А полотна ткали десять скринь, як почнуть білити навесні, то всю леваду застелять. Звали чоловіка Худик Яків Софронович.

– Дідусю, а ви знаєте, хто такий держава?

Він замовкає, здивовано дивиться на мене згори вниз.

– Та знаю, бодай би ніколи не знав!

Ми йдемо обніжком до дідової хати, він кремезний, сутулий, ступає важко, немов аж скидається. На фронті три дні лежав у снігу під Сталінградом і відморозив пальці ніг. Коли повернувся додому, то з його бабою жив інший чоловік – Кузьма. Дід вигнав Кузьму, викидав його манаття, оселився в меншій кімнаті, в хатині. Але з бабою вони так і залишилися чужими. Коли я до них приходила, кругла червонолиця Настя завжди сварилася, брязкала посудом, нападала на діда. Він мовби її й не чув, мовчки мене чимось пригощав, мовчки лягав у своїй хатині відпочити і все зітхав. Рано-вранці дід ішов до млина, і коли там щось не ладилося, похмуро сідав на сходи́ні, невидючими очима дивився вдалину. Я подумала, що, мабуть, в усіх дідових бідах був винен той, хто звався держава.

– Ось ми з татом поїдемо до держави, хай тільки грязюка спаде. Я вже з ним побалакаю, знайте!

Минали роки за роками, ми все їздили і їздили в хутір. (Хуторищем ніхто його не звав). Спочатку там лишалися сараї та погребі, навесні біло цвіли сади, немовби своїм цвітом закликали господарів: ми цвітемо для вас, а ви нас покинули. Ми ходили і їздили туди часто – то накопати пролісків та рясту, то зібрати яблука, груші й сливи, то по опеньки, то по кислички.

Або – по нехворощ. На підгір'ях навколо хутора росли високі та густі стебла віників. Звідси і його назва. Хуторяни завжди

нарубували гори цього добра, підвішували на горищах. Нехвороц була гілляста, пахла гіркувато-полинно, аж до весни. Віники в'язали багаті, товсті, тут їх називали панськими. Нехвороцю обставляли хати, щоб їх не так оббивали дощ і сніг, щоб не нападала мишва. Всі хутірські хати пахли нехвороцю, пахли валянки, куфайки, бо нею обмітали сніг. І цей запах дитинства назавжди поєднався в мене із запахом дому.

Хуторяни посилали й дітей по нехвороц. Часом приїздили горщечники або заготовачі, віники вимінювали на сіль, глечики, дратву, мило, стрічки. За звичкою хуторяни возили нехвороц у село велосипедами. Їхні хати з отим гірким запахом усі як одна будувалися вікнами до Босої гори. З тієї гори вже видно було хутір.

...Приходили хуторяни на свою землю і просто посидіти, увібрати в себе дух лісу. Ставили велосипеди на місці колишнього двору, ішли вниз до бурчака напиться та набрати води. Бурчак тихенько дзюркотів, немов робив свою вічну роботу, ми не знали, як він починався, бо там була гущина й провалля. Але той бурчак був як серцевина хутора, всі колись брали з нього воду, любили сидіти на крутих розмивах і дивитися, як він живе. Над бурчаком лежала черемха, ми переходили нею, наче кладкою, вона здригалася, а потім застигала у своїй непорушній красі. Хтозна, звідки в неї була сила цвісти, коріння лежало вивернуте, стовбур потріскався. Навесні я бігала подивитися, чи деревина ожила, черемха довго не зеленіла. Я гладила шорстке стебло, розповідала їй, що вже пора прокидатися, притулялася до неї щокою. Потім народжувався жовтуватий липкий листочок, мов крило метелика, а такий радісний і жаданий!

Я бігла на пагорб, до хати, гукала бабусю й розповідала про те диво. Тоді ми чомусь думали: коли черемха ожила, – все, настала весна.

Над хутором стояв легкий гіркуватий аромат нехвороці, яка росла всюди, там жив ледь чутний шум лісу. То заєць пролетить низько над торішнім листям, струшуючи пилок із ліщини. То спурхне пташка з осики – "хр-р-р!" То гадюка виповзе з провалля, худа і виснажена, зозла повисне на пеньку й зашипить.

Хати в хуторі ніколи не замикалися. Двори городилися латами й лісами. Люди жили, як одна родина, ділилися молоком, м'ясом, яйцями, реманентом. У нас біля сараю стояла ступа, з кінця літа і до пізньої осені приходили хуторяни товкти просо або мак.

Коли хутірських дітей запитували, де село, вони показували на всі боки. Справді села були скрізь, хутір тільки один. Виїдеш з Іванківцець на Босу гору, дорога то в яр, то пагорб. А там уже видно розвалисту вербу, за якою приховалася дорога направо, попід ярком. То – на хутір.

Окремо від інших, у самому лісі тулилася хата Андрія та Лукії. Андрій був хутірський, привів у дім молоду білу, як борошно, Мілінку, теж хутірську, але незабаром вона померла з нелюбові. Люди так і казали: покинула Мілінка Андрія, бо не любив. Замість неї Андрій привів Лукію із села. Вона була висока й така худа, що видно було череп і вилиці.

Всі хуторяни – шептуни й знахарі, Андрієві казали, мов, не веди молоді до сороковин, Мілінка не пустить. А він привів. Як почали вони з Лукією ходити до вінчання, ходили з весни й до літа, так і не обвінчалися. То священник захворіє, то підвода згори перекинеться, віз обламається, то метрики забудуть. Жили невінчані.

Лукія була невдатна, не вміла ні долівку примазати, ні біло попрати. Хату довела, наче клуня зробилася. Бригадир її на роботу не кликав, бо тільки кіньми й могла править, а до того ж щовесни була вагітна, а на зиму народжувала дитинку.

Перше немовля Лукія втопила. У них колодязь біля хати стояв, зруб лісяний. Жінка вдосвіта вийшла по мерзлій землюці, схилилася до води. А до хати повернулася вже без дитини, накинулася на Андрія: твоя борошняна Мілінка дитину одняла. Погукала і руки з колодязя простягає, просить, дай потримати.

За другою дитиною Лукію мати забрали в село, аж доки маля не побігло. Тоді Андрій поїхав підводою й привіз жінку до дому. І ось Митруня зник із дому. Андрій заявив у міліцію, приїхало двоє верхи, перетрясли весь хутір, подумали на циган, що ті вкрали. Але ж уся хутірська малеча росла в бур'янах і на дорозі в пилюці, ніхто ніде не дівався. А тут таке. Поїхали ті, а че-

рез кілька днів маля знайшли в колодязі, сплигло наверх, біла сорочечка вгору здулася.

Той колодязь закидали землею і вгорі затоптали. Народилося в них ще дві лукійки, лобаті та довгі, почали рости. Так Мілінка все поза хатою ночами голосить, Андрія гукає. Андрій як здурів, десь його носить лісами та полями, прийде обідраний, очі запалені, води не зіп'ється. Сваряться на весь хутір, горлянуть, Лукія гукає людей, щоб допомогли чоловіка стримати:

– Гой, гой, завертай його на гору! – править.

Хутір годував лукійок, Лукія до села внадилася. Побуде в матері днів зо два, а потім іде до хутора, за нею скрізь по дорозі обгортки з цукерок валяються.

Тихі хуторяни дивувалися й сумували, не було в їхніх душах того, щоб пояснити чи зрозуміти, що коїться в Андрієвій хаті. Але ображена Мілінка не йшла їм із думки. Старіші казали, що треба церковку ставити, хоч маленьку, як сито завбільшки, щоб там її душа заспокоїлася.

Але тут кинули укрупнення, лишилися від хутора повалені димарі та обгурені погребі. Один-єдиний колодязь у Ключків дивився в небо чорним оком глибини.

Хуторянам не дали в селі однієї вулиці. Голова сільради сказав: де буде місце, там і осядуть. Рудий Василь і Йван Онисович побудувалися на Запашці, Федір Неліпа і Петро Сергушко – під горою, Кравченки – на Пісках, Любченко – на мочарах, а ми оселилися біля Удаю. Решта виїхали в далекі світи, до родичів, і вже по тому їх ніхто ніколи не бачив. Хуторян недолюблювали за мовчазну, тиху вдачу, за те, що вони все вміли своїми руками, що трималися осторонь і дружби ні з ким не водили.

Вони важко приживалися на новому місці. Часом зустрічалися біля Нехворощі, соромилися одне одного, свого смутку і своєї неприкаяності, не дивилися одне одному в очі й пояснювали, що приїхали "одкопати калини" або "жінка послала лика надрати". Я бачила, як дядько Василь крадькома гатив греблю, коли прорвало ставок, а дядько Петро ліпив заліп на своєму глиняному хлівці, укритому соломою. Той хлівець стояв ще років десять, відколи

опустів хутір. Усе вже зрівняли з землею, а хлівець ховався за деревами та виглядав, коли дядько Петро приїде лісникувати. Дядько ховав туди коня од оводів, а сам ішов напитися з бурчака.

Колись я сиділа під яблунею, а він збігав із відром униз, ще не старий. Мабуть, дядькові на мить здалося, що на пагорбі стоїть хата, гуде вулик, мліє картоплиння проти сонця і наливаються груші-мушкатки. Він так весело біг, мовби за ним стояв цілий хутір, живий-живісінький.

На мене упав всесвітній смуток: бачила й переорані хати, і дядька під горою, який біг і наспівував. (То була тільки мить, він уявив, що хутір знову живий.) Мовби дві обрізані фотографії, приліплені одна до однієї. Тоді я вперше подумала, що людина, яка втратила свій перший дім, ніколи не буде по-справжньому щаслива.

Бо дім – то не лише гніздо, а точка, з якої ти бачиш Всесвіт і звідки Всесвіт сприймає тебе.

Ти такий на Землі, яким зростила ця перша хатина, засліплена золотом досвітнього сонця. Ти так ітимеш, як ішов твій перший годинник із круглим маятником, як із тобою гомоніли дерева крізь шибку рано-навесні, викидаючи темно-червоні пуп'янки. Так будеш світитися, як світився твій перший сповиток, вибілений дощовою водою. Ти матимеш стільки сили, як ці стіни, що схиляються над колискою.

Тому треба берегти свою першу хату. Кожне житло щось залишає людині – мудрість і спокій, доброту і відданість. І кожному житлу людина залишає частинку себе.

Глава двадцята – український Ленінград

Другого ранку Савка вже сидів за столом поруч з огрядною жінкою, яка підливала йому чаю і підсувала грудковий цукор. Здавалося, він уперше пізнав, як це зустрічати ранок у теплій кімнаті. Він намагався брати меншу грудку, а рука сама тяглася до більшої. Його вчили змалку приховувати почуття, нота-ріус не гладив по голові, а мати любила крадькома. Біля від-

критих дверець грубки вона тримала його на колінах, цілувала нагріту полум'ям голову і притискала до грудей, мовби хотіла, щоб він запам'ятав назавжди її любов.

Савка був загартований, на прихильність людей, з якими зустрічався, особливо не розраховував. Розуміння йому вистачало.

Але він здорожився, стомився від чужих і так хворобливо тужив за домом, що часом зривався з місця і біг з-перед людських очей. Це відчуття було з ним усе життя. Він завжди пам'ятав, звідки він і де його рідний поріг.

Жінку звали Горпина Матвіївна, вона теж була родом із Полтавщини, а до Ленінграда переїхала ще до війни, – там служив її чоловік. Горпина Матвіївна пережила блокаду, показувала Савці, по якому шматочку хліба їм давали на день. І присвис-том дихаючи з-за непомірної повноти, жінка дивилася за вікно і весь час розповідала про бомбардування, про те, як ховала хлібну картку, а потім забувала, де її поклала, і довго розпачливо шукала. Говорила вона без інтонації, як говорять про те, що вже вицвіло на сторінках пам'яті. При цьому відламувала по крихті хліба і жувала її, дивлячись за вікно, де ливма лив дощ, розбиваючи решту снігу. На її обличчі раз по раз прослизали сліди не згаслої насолоди – вона смакувала хліб.

– А ти звідки будеш? – уже втретє розпитувала Савку одне й те ж.

– Я з Ніжина, може, чули таке місто?

– Ах, да, Ніжин, Ніжин.

– А скільки тобі років, шістнадцять, вісімнадцять?

– П'ятнадцять. Метрики показати? – схопився з місця і став шарити по кишенях.

– Немає в тебе метриків, – просвістала Горпина Матвіївна.
– Можеш не вихвачуватися.

Вона завсміхалася, куточки губів піднялися вгору, як у справжнього веселуна.

Савка нахилився і промовчав. Було чути, як по шибці шурхотить дощ із снігом. Запала мовчанка. За якусь хвилину Горпина Матвіївна знову розповідала йому про блокаду.

– У нас був кіт Мурзик, дебелий, чорний, днями сидів на підвіконні й виглядав мене з роботи. Одного разу я забула сховати хліб, залишила на столі денну пайку. Згадала вже, як ішла з роботи, думаю, з'їв і забувся про скибку. Приходжу, – хліб не торканий, а Мурзик сидить на стільці, невідривно дивиться на шматок і плаче. Можеш уявити?

Кімната Горпини Матвіївни виходила вікнами на Ісакіївський майдан, там метушилися якісь люди, зупинялися машини. Видно було величний собор, що куполами упирався в небо. Хлопцеві захотілося там побувати. Він хотів побачити і Смольний, і Дворцову площу, й Петрів палац, і Ермітаж, і Марсове поле. Про Ленінград йому розповідали різні люди, з якими зустрічався в дорозі, а тепер це місто, схоже на Всесвіт, було перед його очима.

По той бік у невеликому приміщенні з перекошеними дверима розмістився магазин із написом "Булочная". Савці захотілося пересікти майдан і зайти в той магазин. Він навіть уявив, як на полицях розкладені рядами рум'яні сайки і як вони свіжо пахнуть. За час свого мандрування він навчився приробляти: міг би запропонувати розчистити сходи і біля сходів. Його думки перервала Горпина Матвіївна:

– Саво, учись говорити по-російськи. Коли ми сюди приїхали, я перше-наперше навчилася по-їхньому спілкуватися. Щоб народ тебе прийняв, ти повинен прийняти мову цього народу, розумієш?

Він не чекав од старої заплилої жиром тітки такої настанови.

Хлопець тут же згадав, як учорашня знайома з білою косою говорила йому про Україну, про те, що його земля приїхала до Ленінграда разом із ним. Усі намагаються повчати. Він поки що не знав, як усе це поєднати, але розмова з Горпиною його вже стомила. Він попросився прилягти. Насправді Савка хотів подумати про Рубін. Він кожну вільну хвилину згадував про неї, про піну мережив, за якою ховалося гаряче, мов полум'я, тіло, про тверді губи, якими вона його цілувала, мов хотіла закусати до смерті. Він пам'ятав її легке циганське вбрання зі зборочками, її солом'яний запах, такого запаху не мала жодна жінка. Розку-

йовджене важке, наче віжки, волосся. Савка затулив очі й раптом різко сів і схопився за голову.

Він згадав, як добирався сюди трамвайчиком, як пересідав з одного на інший, як за вікном диміли труби, здіймалися будинки, вежі церков, мости. Він уперше зрозумів, яке гігантське те місто, куди він приїхав, зрозумів, що знайти Рубін у Ленінграді неможливо. Вперше за час поневірянь ним оволодівала нестримна злість. Він ненавидів себе за те, що так безглуздо втратив цю жінку, ненавидів господарку квартири, яка згодилася його прихистити тому, що він з України, ненавидів цілий світ, який здавався пустим тому, що на серці в нього було пусто.

– Рубін, ти чуєш? Не буде мені без тебе ні сонця, ні весни, ні життя. Я помру, Рубін!

Савці навіть здалося, що в нього не було іншого минулого, тільки те, що пов'язане з циганкою. Наплакавшись, він заснув, немов провалився. Рубін приснилася в зеленій сукні з маками, мов іде до нього через майдан, мимо булочної, в якій він підмітає підлогу. Савка хоче вийти до неї, але двері зачинені, не піддаються, він метається з кутка в куток, кричить, але його ніхто не чує.

Прокинувся він від власного голосу. Над ним стояла Горпина Матвіївна, помовчала, а потім мовила:

– Саво, мабуть, вона тобі добре голову засрала, ця сучка.

– Як ви знаєте, про кого ви?

– Про неї, ти все кликав її уві сні. Циганка?

– Яка вам різниця? От яка вам різниця, не все одно?

– Скільки їй років, сказала? Ти хоч знаєш, що вони у тринадцять-чотирнадцять уже заміжні, а в сімнадцять мають купу дітей? Що вони тільки крадуть і дурять, знаєш?

Савка схопився, одягнувся і вибіг із квартири. Йому здалося, що, розмовляючи з Горпиною, він зраджував Рубін.

Глава двадцять друга – втеча

На небі ще мигтіли зірки, мов діаманти, і стояв ризкою молодий місяць. А вже світало. Я йшла сонними вулицями, вдихаю-

чи дух неторканого снігу і вітру з високих дерев. Свистала вдаль перша київська електричка, у вікнах запалювали світло. У сквері біля театру купалися синички, збиваючи снігову пилюку.

На розі Жовтневої ще було відчинене нічне кафе "Магія". Бармен розчищав сніг, за високими дверима приглушено грала музика. Я замовила зелений чай із лимоном і фісташками, сіла біля вікна, як у минулому, коли ще жила у квартирі. І душа була на місці. Навпроти на стіні висіло дзеркало у різьбленій оправі, подивилася на себе вперше за останній місяць. На мені було фіолетове пальто з коміром із сріблястої лисиці, біла в'язана шапка. Сіла за столик не роздягнувшись, із дзеркала на мене дивилася інша людина – бліда жінка з високими бровами і темними очима. При неясковому світлі кольору очей не видно було, я здалася собі не замученою і не виснаженою. Із транзистора звучала пісня Сольвейг, я вдячна була барменові, який шурхотів лопатою, ні про що не запитував.

А потім щось на мене найшло, вперше за кілька місяців розплакалась. Добре, що ніхто цього не бачив: мені стало жаль свого невлаштованого життя. Жаль, що я так і не навчилася зберігати те, що діставалося такими зусиллями. Хоча б та квартира. Все життя тулилася по чужих кутках, і ось одного разу, десять років тому, керівництво спілки журналістів провело анкету про побутові умови свого районного членства. Виявилося, що я безхатня. По дорозі з Полтави до Києва керівництво спілки заїздить у наш райцентр, веде мову з адміністрацією. На той час район продавав бетонні плити колишнього військового аеродрому. На клопотання спілки сесія райради виділила шістьдесят плит для редакції, начебто на придбання житла для мене.

Що тут почалося! Редактор з головою райдержадміністрації вже подумки розподілили ті плити, розіпхали по кишнях гроші. Проте знайшлися й інші люди. Голова райради Володимир Харченко повторно виніс питання на сесію. Депутати одногolosно проголосували – плити виділити окремо, на житло для журналістки. Директор аеродрому Олексій Бирик зателефонував через день, уночі.

Вийшов із машини, передав целофановий пакет із грошима:
– Послухай і зроби точно так. У тебе є лише цей тиждень, щоб купити квартиру й переїхати.

– Як вам дякувати? Візьміть! – поривалася дати йому кілька купюр.

– Ти збожеволіла? Це квартира!

Я притисла гроші до себе й побігла. Кажуть, якщо людині щось судилося, то все вийде. За день знайшла житло в центрі міста. Щоправда, вигляд у тієї квартири був плачевний – стіни в дірках, шпалери обідрані, входні двері падали з одвірками на руки. Крім того, комунальна заборгованість. Наступного дня оформляли документи у нотаріуса, щоправда, згодом виявилось: нотаріус не мав права практикувати. Все довелося робити по-новому. А на третій день, на Пречисту, ліпив несусвітній дощ, я переїздила до свого помешкання. Гроші передавала господарям на вулиці, там же, на спині одного з вантажників мені написали розписку про отримання. Ні до того, ні після не бачила такої великої суми – три тисячі доларів.

Наступного тижня, як і пророкував Бирик, мене викликали до суду і задали тільки одне запитання – де гроші за плити? Я показала документи на житло.

Щасливішою не була ні до, ні після. Хрущоба на дві кімнати загальною площею двадцять шість квадратних метрів. Двадцять шість! Сантехніка прогнила, колонка не працювала, двері на ніч доводилося підпирати шваброю. Але то було перше моє житло.

Згадуючи минуле, розумію: тоді, в дев'яностих, на початку незалежності, це було ще можливо. Ще за інерцією рухався маховик економіки, райгазета друкувала таблиці показників промислових і сільгоспідприємств. Усе вже хилиталося, але ще не падало.

На radoщах навіть не подякувала тим, хто відстояв тоді моє право на житло. Мені стало легко і вільно, мовби народилася заново і бачила вперше березові коси за балконом.

І от тепер, через десять років, сиджу в кафе "Магія" по вулиці Жовтневій, дивлюся за шибку, де розцвітає ранок. І в мене

знову нічого немає. Мої речі лежать на вулиці Свободи, в руїні, яка майже не замикається, ноутбук стоїть біля вікна, завішеного ковдрою. В тій руїні живеться так, як живуть народи Півночі у наметах. Можна розтопити комин, погріти біля нього руки, можна попрати білизну дощовою водою, можна вмитися над великим старовинним мідним тазом. Можна кип'ятитьником нагріти кави.

Усвідомлюю, що ніколи не дам ладу своєму замку. Скільки б не економила, скільки б не залазила в кредити, не позичала грошей, мені не під силу навіть замінити дах. Я порахувала, потрібно як мінімум сто п'ятдесят шиферин, а кожна шиферина коштує п'ятдесят гривень. Ще потрібні куточки, зливні труби, оплата майстрам. Ні, це неможливо!

Кафе зачинається. Виходжу з тихої зали, де лежать на столах перевернуті стільці, мов убиті птахи на високих берегах. Знову в дзеркалі бачу відображення – продовгувате бліде обличчя з високими бровами. Але тепер і це обличчя здається чужим.

На вулиці вже пахне їжею, у відчинені кватирки долітає смак тушкованої картоплі з м'ясом, смаженої цибулі, яєчні. Місто за високими вікнами в теплі збирається на роботу. Ніколи не любила готувати, простоювати над плитою, але в мене є одна блакитна каструлька з чорними вушками, у ній чомусь усе виходить смачне. Подумала: от би зараз наліпити вареників із маком або сиром, намастити медом чи сметаною.

– Доброго ранку, пані журналістко!

– Та доброго, – відповідаю знехотя. Не люблю, коли хтось зупиняє думки. А тут ще назустріч – Зазора. Його приземиста постать із портфелем іде, розхитуючись, як судно на хвилях.

– Сподіваюся, ви ще не забули, де працюєте? Закінчується зима, а вас усе немає.

– Завтра буду.

– Будьте... ласкаві.

Не люблю, коли він запобігливо чемний і непохитний, як стратостат. Уявляю, як його рве зсередини, що мене так довго немає. У колективі десяток людей, кожен має теліпати руками

й ногами, щоб наша газетка вижила, щоб ті копійки, які нам держава платить, ми відробили. Фізично відчуваю його зневагу, майже ненависть. Сьогодні що – вівторок? Значить поскакав до адміністрації на летючку. В редакції газетний день, запарка. Якби була я, то шеф би так не поспішав. Кроків за десять він виймає носовика, як простирadlo, дружина йому шиє їх удома, розправляє на всю ширину. Він так завжди робить, коли хоче показати, як спітнів і як йому зле. Усе, треба йти на роботу.

Майже пробігаю квартал, думаю, як потрапити в будинок із за такого високого снігу. Ослаблені легені запалилися, глибокий сухий кашель не дає дихнути. Де ж це снігова лопата, мабуть, у кочегарці. Аж ось завертаю за ріг вулиці і бачу, що стежка прокидана від самих воріт і до ганку. Біля кочегарки припорошений слід від вантажівки і величезна купа розпиляних кругляків дров. Оце новина! Невже мій квартирант не перетворився на втікача і намагається боротися? З труби, що виведена до квартирки його кімнати, в'ється синюватий димок. Так ми ще й топимо!

Роздумувати знову про те, що змушує цього чоловіка жити в руїні, мені ніколи. Тим більше, що його немає вдома. Відмикаю двері, піднімаюся сходами вгору. Біля дверей кімнати лежить гора нарубаних дров. Моє житло нахололо, майже льодяне. Вмикаю обігрівач, розпалюю камін, починаю збиратися на роботу.

Глава двадцять третя – всі дівчата виходять заміж

Хутір прокидався рано. Лісяні обвальковані глиною хати вистигали. Треба було топити. Коли випадав глибокий сніг і до скирт із соломною не добредеш, розпалювали в печах нехворощ. Горіло, аж тріщало. Зверху клали сируватий хмиз, вогонь пожадливо накидався на нього, як звір на здобич. Тягнувся сируватий димок. Дехто збирався на роботу в село, школярі, а з ними й дорослі виходили о сьомій ранку. Мороз – не мороз, завірюха чи сніг до пояса, попереду хтось із чоловіків ішов у битих валянках і робив слід. За ним рухалися решта. Дорога то підні-

малася на пагорби, то тікала вниз. По обидва боки було поле, а за ним – ліси. На пагорбах вітер здимав сніг, іти було легше. Як правило, всі шість кілометрів мовчали, щоб не хапати морозного вітру. Інколи виходили вовки і стояли віддалік, хуторяни їх не боялися. Між ними і звірами була мовчазна угода: і ті, й інші жили окремим життям, не завдаючи одне одному шкоди. Недарма ж хуторян прозивали чаклунами і звалювали на них біди. Чи посушливе літо, чи падає худоба, чи вимокло сіно – все через тих хуторян, бодай їм було пусто.

Начальство полюбляло нехворощан через покірність. Усе, що було в погребях, – бочки з медом, солониною, грибами, а ще ямки із мороженими в'юнами, горщики з молозивом, запеченими сливами – ішло на пригощання уповноважених. Хуторяни гнали самогонку, наливали калюжку на лаву й запалювали, чи горітиме. У хатах завішували вікна, обмазували тістом чавуни з брагою, говорили пошепки. Брала самогонку, доки горіла, настоювали на зубрівці. Як тільки на дорозі з'являлася бричка, запряжена білою кобилою, хуторяни, без того худі й жилаві, зменшувалися, схиляли голови, думали, як цього разу догодити начальству, що йому піднести і чим його здивувати.

А тим часом голова колгоспу не дозволяв їм орати городи кіньми, бо коней навесні мало й вони вироблені, рубати сухостій на дрова. Топили тільки соломною й хмизом. Солому вночі крали зі скирт, приносили додому разом із льодом, а хмиз тягали з лісу, по снігу.

Мені назавжди запам'ятаються ранки. В печі розгорається солома, пахне димком, на столі блимає гасова лампа. Бабуся ставить у горняті картоплю, тоненько кришить мерзле сало й цибулю. За якусь часину на всю хату пахне засмажка, так пахне, що всидіти за теплим комином неможливо. Злажу на припічок, а там холодно.

– Ти ще поспи, хай снідають тато й мама та Вова. Їм у село йти, – каже бабуся.

– Нічого, нічого, всі помістимося, – усміхається тато.

Загорає мене в рядно, саджає біля себе на лавці. Кожен чистить собі гарячу картоплину, потім вмочає в засмажку і їсть із квашеною капустою. Перед тим, як піти, батько несе мене на

припічок, я засакаю на піч. На комині умліває кваша. Засуваю палець у горщик, щоб покуштувати. Ненароком горщик перекидається і падає на черинь, укриту солдатською ковдрою.

– Бабусю, вас не було в хаті, а тут таке трапилося! З отієї занавіски, що біля печі, зліз вишитий гном. Я сама бачила, стрибнув на комин і перекинув квашу. Тепер тут усе розлите.

– І в кого ти таке вродилося? – сміється бабуся. – Треба спитати, може, десь брехунів приймають?

Коли бабуся виходить, я злажу з печі і прошу вибачення у гнома, вишитого на занавісці. Гном підморгує мені, під ним хитається гриб-мухомор. Ми базікаємо про се-те, мов нічого й не трапилося.

Коли підбилося вгору сонце, приходить Ніна, дочка Рудого Василя. Ніна принесла з собою нитки й гачок, перезнімає з рушника мереживо. Рушник висить над іконами, Ніна стоїть на табуретці, раз по раз дивиться на візерунок і крутить гачком. Як нудно!

– Ніно, а навіщо заміж виходять? – запитую.

– Бо всі дівчата повинні виходить заміж.

– І я теж?

– Як виростеш.

Перспектива готувати скриню, в'язати мереживо і вишивати мене засмучує.

– А якщо я буду ось така? – накопую губи й настовбурчую вуха, – теж вийду заміж?

– Усі виходять.

Згадую Лукію, у неї зуби, наче кілки, а справді, вийшла ж. Іще Андрієм як попирає.

– А ти за кого йтимеш?

– Хто посватає. У мене ще рушників не вистачає.

– Так візьми в нас, у бабусі багато.

– Не можна, люди засміють. Треба неодмінно свої рушники, п'ятнадцять або двадцять. Іще два простирадла, дві скатерки, килимок на стіну, домоткані доріжки.

Бідна, бідна Ніна. У неї все обличчя в ластовинні, наче горбцями побите. Косичка руда, кучерява й коротка, на кінці закручена, схожа на поросячий хвіст. Руки теж у ластовинні.

Я дивилася, як Ніна пильнує біля візерунка, дівчина надовго замовкла, немов блукала вже у своєму недалекому заміжжі. Раз по раз її очі зникали за вікном, а руки все крутили й крутили нитки. Тоді ми ще не знали про укрупнення, про те, що незабаром залишимо свій хутір, розлетимося по світах, і вже, може, й не побачимося. Ніна спочатку виїде до села, ніхто її так і не посватає. Тоді вона візьме торбинку з харчами й рушить у Крим, начебто до брата, який служив в армії, і залишиться там працювати на виноградниках.

Батько з матір'ю, чужі-чужісінькі в селі, довго чекатимуть дітей із далекого Криму. Я й зараз бачу, як вони обоє малі і в драних куфайках когось виглядають біля перелазу.

Ніна приїде спродуватися у чорному, як блискавка, пальті. Люди заходитимуть і братимуть, кому що треба – ночви, табуретку, тарілки. Вона стоятиме біля порогу і казатиме – "это рубль", "это троячка", "это даром". Рушники пішли разом зі скринєю. Сусіди потім гудили, що квіточки вишиті дрібно, такі візерунки годяться хіба на торбинки. А куди поділося те мереживо, яке вона плела в нашій хаті при холодному сонці, – не знаю. Тільки, мабуть, наречений, для якого воно плелося, їй так і не зустрівся.

Хуторяни залишилися в селі чужими. За два десятиліття їхні хати спустіли, уже нехворощу там не пахло. На стінах лишилися поруділі чорно-білі фотографії. На одній, пам'ятаю, вони сидять усі разом на траві. Біля них розстелене полотно зі скупими найдками і пляшкою наливки. Дівчатка у вінках зі стрічками, жінки низько запнені. Чоловіки й хлопчаки в картузах і піджаках. Усі обличчя напружені, суворі. Вони знали: фотографія піде у вічність і хотіли виглядати достойно.

Хуторяни незабаром вимерли, так і не знайшовши домівок на новому місці. За ними обвалилися їхні сільські хати, немовби знали, що в них уже ніхто й ніколи більше не житиме.

Глава двадцять п'ята – привид Монферрана

Горпина знайшла для Савки метрики померлого родича. Тепер за документами йому було шістнадцять років, його звали Сергій Леонідович Семенов. Вона ж допомогла йому влаштуватися на завод імені Кірова учнем.

Після навчання тинявся містом, сподіваючись зустріти Рубін, яка ввижалася на кожному кроці, мов примара. Він ішов, похнюпивши голову, потім біг, чиргаючи розрізаною халявкою чобота, гукав її. Оглядалися перехожі, сміялися незнайомі жінки. Ввечері він заходив до квартири, наче тяжко поранений, що стік кров'ю. Засинав хворобливим сном, час від часу скрикував або стогнав. Горпина жаліла його, думала, що від поневірянь та голоду він ослаб на сухоти, а тому діставала собачий жир, топила його і давала пити з молоком.

Щосуботи до неї приходили на досвітки українки, закинені війною до Ленінграда, приносили скупі наїдки – борошно, суху солону рибу з Північних морів, якою приторговували моряки, коржики, випечені на смальці. Починалося довге чаювання, спогади і сльози. Савка зумисне йшов із дому, бо ці українки здавалися йому несправжніми, хоч і спілкувалися північною говіркою, хоч і вишивали та пряли. Вони пам'ятали, як було до війни, як в'язали снопи, саджали тютюн, орали кіньми.

Але вони не знали, якою стала Україна на початку шістдесятих, яка техніка тепер на полях, які будинки спорудили. Він і собі не знавався, але тікав не тому, що його дратували ці посиденьки. Коли жінки починали співати, щось у ньому піднімалося, як ураган, а потім тонко скімлило. Він боявся сам себе, боявся, що, не попросившись, візьме ціпок, як древні мандрівники, і рушить пішки додому. Він уже готовий був через півсвіту податися туди, де голодував, терпів приниження, кулаки, страх і відчай. Але були ще спогади про Вола, вчителя праці з патронату, який затягав до себе в майстерню і бив цеглиною, захованою у валянок; про те, як він ледве вибрався на волю, як він мерз у товарному поїзді, спогади про Рубін.

Після тих побоїв вихованці хворіли тижнями, дехто навіть помирав, але лікар писав те, що годиться, дитину ховали на патронатському кладовищі й забували про неї.

Протягом довгих місяців хлопець відгонив думки про батька. Коли нотаріус поставав перед очима в сірому пальті, Савка кудись біг або шукав якоїсь роботи. Батько інколи снівся, як заходив у хату, сідав біля столу, склавши великі довгі руки біля тарілки, а мати метушилася, збирала поїсти, щоб його не сердити. Савку й досі душила образа за те, що його позбавили дитинства й дому. Він хотів би показатися рідним у новому одязі, з грошима й подивитися батькові в очі.

Він не міг слухати українських пісень через матір. "Мамо, мамо, як ви там? Чому ви не шукали мене й не приїздили ні разу в патронат? Я так чекав вас і стільки кликав, що ви не могли не почути. Може, ви хворі, може, вас уже немає?"

Савка думав, що обов'язково повернеться додому, коли знайде Рубін. Він не уявляв без циганки життя. Пам'ятав усе про неї, її тіло, її одяг, її солом'яний запах, але обличчя не пам'ятав. Як не намагався відновити в пам'яті образ, не виходило.

Хлопець любив підніматися на колонаду Ісакіївського собору й дивитися із сорокаметрової висоти на Ленінград, що здавався тоді безмежним. Він захоплювався величчю собору, полюбив його ще більше, коли дізнався історію. Під собор забили 10 762 підпори, оскільки місцевість була болотиста. Тут установили колони вагою 114 тонн кожна і висотою 17 метрів. На головний купол витратили близько ста кілограмів золота. Будувався собор майже сто років. Савка годинами простоював біля горельєфу "Воскресіння Христа", роздивлявся фрески і статуї. Там він думав про Україну, розмовляв із матір'ю. Інколи йому снилося, що злітав із колонади на крилах, але, в який бік Україна і куди летіти, не знав.

Його взяли учнем токаря на завод підйомно-транспортного обладнання імені Кірова тому, що Груня не раз навідувалася до начальства, розмахувала партквитком, благала й погрожувала.

Савка-Сергій ходив за майстром, якого всі звали Степановичем, підмітав стружки, протирав деталі, подавав інструмен-

ти. Степанович не допускав його до верстата, бригада жартома називала Савку сином полку і хохолчиком. Сава розпитував, які машини випускає завод, Степанович залюбки розповідав про підйомники, які йшли у всі кінці Радянського Союзу й за кордон. Багатотонні крани використовувалися на гідроелектростанціях, у шахтах, на будівництві. Найпотужніші на той час могли піднімати до шістдесяти тонн.

Степанович трудився на заводі з часу його заснування, 1931 року, знав усе, але говорив мало і рідко. Його сиве щетинисте волосся піднімало кепку, яка трималася на самій верхівці голови, так, ніби ось-ось мала злетіти. Степанович кульгав на праву ногу, дивився з-під лоба і вітався помахом руки, мовби знехотя. Хлопець злився, що майстер не допускав його до верстата, але Степанович як і не чув його, все придивлявся, давав сяку-таку роботу.

В обідню перерву бригада збиралася в кутку цеху, розкладала наїдки. Кожен розповідав якусь незвичайну історію. Савка слухав, затамувавши подих, його чутлива душа сприймала все за чисту монету, а голова намагалася поєднати почуте із життєвим досвідом. Так він дізнався, що автором проекту Ісакіївського собору був французький архітектор Огюст Монферран, якого із заздросців не злюбили російські архітектори. Француз заповів поховати себе в стінах собору, але його волю не виконали. Вдова архітектора забрала тіло до Франції. З того часу привид Монферрана щоночі блукає в стінах собору, тримаючи підсвічник. Одного разу сторож наткнувся на тінь архітектора й запитав:

– Чому ти тут, що тобі треба?

– А де ж мені бути? – зітхнув Огюст. – Я збудував головний собор не на батьківщині, а в Росії, тепер моє тіло не приймають ні тут, ні там.

Монферран поставив підсвічник поруч біля себе в повітрі, і він стояв так, як на столі. Привид архітектора плакав.

Савка сидів, не дихаючи, чекав продовження історії, і тут хтось сказав:

– А ти, хохолчик, дивись, не дуже язиком метляй, послухав і забув.

– Я що – не розумію? – злився Сава. – Я що, по-вашому, дитина? І не звій мене хохолчиком, бо теж можу декого назвати!

– Ну не кип'ятись, пора вже тобі братись за серйозне, – примирливо мовив Степанович.

Відтак Сергій Семенов став за токарний верстат. Степанович не картав і не хвалив, тільки в особливих випадках клав руку йому на плече. За клопотанням бригадира хлопцеві виділили місце в гуртожитку.

Він уже не почувався чужим у цьому сірому дощовому місті. Любив ранками сідати в автобус, зустрічати знайомих і вітатися з ними за руку, по-дорослому. Любив обідні часи в бригаді, коли всі жартували, згадували або кепкували один над одним. Любив заводську їдальню з вазонами і білими занавісками.

Коли отримав першу зарплату, тридцять карбованців, купив собі черевики за останньою модою, із брезентовими боками і шкіряними носами, купив штани, такі широкі, що закривали черевики. Вечорами він ходив із товаришами до Неви, дивився на крейсер "Аврора", на сірі хвилі, що накочувалися на сходинки, на чайок, які тривожними криками нагадували про далеке й безповоротне.

Про Рубін він згадував усе рідше, без болю й розпачу. У свої п'ятнадцять хлопець зрозумів, що немає на світі галявин щастя, горе проростає скрізь, де не ступить нога. Сава все ще сподівався зустріти циганку, але вже не страждав, тільки інколи, як бачив на вулиці дівчат у яскравому лахмітті, підходив, давав карбованця чи два й запитував:

– Рубін із Могильова не знаєш?

Він боровся з різкими вихватками свого характеру, учився ладнати з людьми. Зрештою зрозумів, що в цьому житті треба не просто виживати, а дряпатися вгору кам'яними виступами, зриваючись і обдираючи руки до крові. Коли це зрозумів, то вступив до вечірньої школи і засів за підручники.

Бригада часто кепкувала із Сергія. Одного разу йому дали звичайну палицю, обмазали її мастилом і наказали:

– Серьожо, ану збігай до коваля, хай розіб'є і зігне півколом.

Коваль грубо вилаявся і розламав палицю надвоє. Савка схопив розводний ключ, зціпивши зуби, підбіг до Степановича. Бригадир тільки осміхнувся:

– Ти що, малий, жартів не розумієш?

У вечірній школі Сава відчув смак до навчання. Захопився читанням, йому подобався сам процес, приносив із бібліотеки товсті томи, ночами сидів у коридорі й читав усе підряд, сторінку за сторінкою.

– Малий, тисни на математику, це зараз головне, інженером станеш, – радив Степанович.

Але хлопець уже визначився, він хотів стати юристом.

Глава двадцять шоста – премія

Зазора сидів у вельветовому кріслі й потирав скроні долонями. На його обличчі проступало страждання. Він із тих, про кого колектив знає все: скільки важить його дружина, де робить педикюр коханка і в кого він лікує свій простатит. Коли я зайшла, колихнулася штора, наче її хтось пхнув. Редактор відчинив холодильник, дістав учорашні бутерброди з шинкою і ввімкнув чайник. Початок несподіваний. Я вже не знала, що й думати – він мав би зараз ганяти мене, як м'яч, витискати всі соки і спонукати до ініціативи. Натомість редактор пригладжує сіре, поділене на пасма волосся, крокує від вікна до столу, що видає його глибокодумність. І каже:

– Тобі... вам... присвоєно обласну журналістську премію "Золоте перо". Вітаю! – подає книжечку, де чорним по білому написано про моє лауреатство.

Я подумала, що нарешті чорна смуга закінчилася, що виповзу з боргів після хвороби і куплю новий диктофон. Цифровий.

– Ми підготували добірку твоїх матеріалів і подали в комісію.

– Які, хто відбирав?

– Переважно публіцистика. Ти ж аналітик. "Гра в піддавання", "Зірви брехню, неначе п'явку з тіла", "Журналістика пережила інфаркт", "Послухайте, діду Антоне" – сила!

– З мене могар! – вигукую. – Оце так новина!

По обличчю редактора прослизнула тінь. Він заварив пакет дешевого чаю, підсунув мені бутерброди, в яких сир підсохнув і зрадливо піднявся вгору, а шинка посіріла.

– Ти ж знаєш, у країні зараз криза.

– Тобто премія без грошового еквіваленту?

– Не те щоб зовсім. Трохи виділили, але...

– Але що?

– Бухгалтер тобі пояснить.

На моє запитання бухгалтерка виставила рідкі, як у старій кози, зуби:

– А при чому тут я?

Одне слово, ще до мого приходу редактор ужив усю премію разом із співзасновниками. Я знала, що в Зазори мораль існує лише теоретично, але, щоб так упасти, треба мати довбню замість голови. Я ніколи не знала, яка в мене зарплата, ніколи не перевіряла відомостей. Отримувала те, що давали, платила за рахунками наперед. У мене був редакційний ноутбук, а ще – фотоапарат і диктофон. Але тут щось мене зсередини здавило. Я круто розвернулася, рвонула двері. У кабінеті редактора клубками валив дим і пахло алкоголем.

– Совість у вас є? Я звернуся до юриста, – задихаючись від диму й образи кинула йому в обличчя.

– Хто б казав про совість, – після паузи з притиском відповів він. – Скільки ви днів цього року працювали і що здали відповідальному секретареві?

– Я хворіла!

– Ви симулянтка!

– У мене є лікарняний. І принаймні я не краду чужих премій. – Я поклала на стіл заяву про звільнення і сказала, що завтра маю намір принести всю оргтехніку.

– Завтра мене й заступника не буде, ми їдемо робити передплату.

– Але хтось же буде?

Відповіді не було, але я вже немовби оголосила про початок війни. Другого дня підійшла до інженера, змусила його переві-

рити техніку і прийняти. Він прийняв списаний три роки тому комп'ютер і диктофон. Фотоапарат числився в бухгалтерії, його взяти відмовились.

Увечері в мене стався серцевий напад, верхній тиск піднявся до 200. Слава розпалила камін, поставила крапельницю й переконувала викликати швидку. Пам'ятаю, як вона дивилася по кімнаті, як рукавичками брала ковану кочережку з трояндою, мою гордість. Як вона жажнулася, коли на прочинену квартиру сіла величезна сова і стріпнула крилами.

У мене так дико боліла голова, що я лежала із закритими очима і просила Бога не посилати мені смерті.

Другого дня вранці понесла в редакцію фотоапарат. Я любила його, як друга. Бувало, сиділа в засідці, чекаючи героя статті, котрий не хотів себе виставляти. Фотоапарат замерзав. Я тулила його до самого тіла, просила постаратися, а потім виймала й блискавично клацала. Виходило. Інколи в дорозі сідали акумулятори, але фотик із доброго дива таки вмикався, давав спалах. Ми з ним пройшли сотні кілометрів, відзняли тисячі сюжетів. Прощай, любий друже, прощай! Бухгалтерка подивилася на фотоапарат, але від її руки він не вмикався. Я продемонструвала техніку в роботі. Стара коза наказала принести інструкцію. Біжу додому, подаю їй інструкцію. А де ж футляр, просторікує баба, тут мав бути ще футляр. Кажу, футляр був паперовий, він розвалився. Посадова особа наказує таки здати шкіряний, куплений за мої гроші. Я кладу футляр перед нею.

Але екзекуції ще не кінець. Мене кличуть у редакторський кабінет, там зібрані завідуючі відділами.

– Так от, – каже Зазора, – ми зібралися, щоб вирішити питання з журналісткою, яка поводить себе аморально. Кричала тут мені, будьте всі на роботі, я принесу техніку, змусила інженера до коліна розписатися. Лякає юристом, ми що, це будемо терпіти?

Він по одному піднімав колег і запитував, чи згодні, щоб мене звільнити. Так, ніби я не подавала заяви і мене звільняють за статтею, а не за власним бажанням. Усі сказали "за". Усі.

За кілька хвилин забираю трудову, вигрібаю мотлох зі столу в пакет. І виходжу. Здавалося б, от і скинула з себе ярмо. Але стою на крилечку, з якого скапує давній сніг, дивлюся в очі весні. І йти мені начебто й нікуди. По тілу пробігає то холод, то жар, зривається дихання й переходить на свист. Добре, що катів у обличчя бачиш лише перед стратою.

Глава двадцять сьома – обличчям до вогню

Тепер я повинна буду виїхати. Як тільки прийму рішення, виконаю необхідні формальності, найму вантажівку. Брат сказав, що його дача в моєму розпорядженні. Тепер кожного разу, коли повертаюся до свого замку, приходиться відчуття, ніби вже його залишила. Зупиняюся біля металевої брами, дивлюся на похмурі вікна, флігельок, щоб відсканувати в пам'яті кожну дрібницю. Загадки так і залишаються загадками – картини на горищі, портрет невідомої жінки в передпокої. А ці потріскані рами, які я так і не пофарбувала, ці двері, що скрикують, наче обпечені, коли до них торкаєшся. А моя подруга Сова, що прилітала й сідала на квартиру та стріпувала крилами. А бочки з льодяною водою, які стоять під іржавими ринвами. Якби хоч дати волю сльозам.

Вечорами я розпалюю камін, лягаю до нього обличчям і намагаюся стежити за волосинами вогню. Що ж, злеті і падіння злиті в нас воєдино, і ми не знаємо, де закінчується одне й починається друге. Легко впасти, коли тобі тридцять, а коли за п'ятдесят? Коли ти відома журналістка і начебто шанована людина, а тебе запросто вишвирюють з роботи тільки тому, що насмілилася сказати правду. Зазора креше камінь брехні, прилизався вже й до нової влади.

За синім вікном маленька дівчинка в червоному катається на роликах. Може, то дитинство прийшло мене втішити? Патли вогню розкидає вітер із димаря, і я думаю про те, як чотири місяці тому планувала відбудувати свій замок. Яким я його бачила, як я його любила.

Мене лихоманить, мабуть, уперше зізнаюся собі, що дому так і не знайшла. Переїздила з однієї квартири на іншу, купила цю руїну, бо все чогось шукала. Як та нехворощ, росту в хуторі на сухому пагорбі, а на ораних грядках не приживаюся. Хоча дім людський не на землі, а в душі.

Мені стало жарко, як минулого пекельного літа. Я підійшла до вікна, відчинила кватирку. І тут відчула сильний біль у грудях. Схопилася за підвіконня, закрутився і захитався світ, занудило, – з рота хлинула кривава піна. І все, темнота, більше нічого.

Потім я лежу на білому простирадлі в білій палаті. Сюди, мабуть, приніс мене квартирант. Он він стоїть у кутку, як зайва річ. Медсестра ладнає крапельницю, лікар рахує пульс. Славка сидить на краєчку ліжка. У них чорні непроникні обличчя, наче мене серед них немає.

– Ви повернете її, повернете? – плаче Славка.

Усі мовчать.

Трохи згодом Славка і квартирант виходять. Я біжу за ними. Славка повертається і вкриває мене, другу, на ліжку.

Вони сідають на дивані в кінці коридору.

– Я навіть не розповів їй про себе, – каже квартирант.

– А треба? – схлипує Славка.

– Той будинок купив для мене батько, коли ще був живий. Хотів, щоб я відкрив нотаріальну контору. У мене є право на власність двадцятирічної давності.

– Знайшли, про що говорити. Вона вистраждала через це.

– Я міг би його викупити.

– Тепер зможете.

Кричу: "Ні, ні, ні! Я ще не дописала повісті про нас із тобою".

Диск лежить біля каміна, там немає лише останньої глави...

А вони й далі сидять, обхопивши коліна зв'язаними руками. Мені легко, нічого не болить, підскакую на одній нозі і, сміючись, злітаю до стелі.

А знаєш, я нікуди не поїду, буду в замку, з тобою. Вийду якось на сходи у піні блузи та в зборочках зеленої спідниці на високих до неба підборах. Із-за лацкана твого піджака вигляне

малюк-душа із сірничину завбільшки. Ти замреш. А я стоятиму відчужена, мовби жоден чоловік ще не наближався до мене.

Глава двадцять восьма...

Опиняюся серед поля, на колишньому хуторі, в оточенні лісів. Збігаю вниз, де прокинувся бурчак, під кіркою льоду виблискує вода. Деревя ще не живі, але назустріч мені скидають галузки. Над бурчаком нависли обвалисті береги, пориті гадюками, торішне листя ледь пахне грибами. Нахиляюся напитися і тут чую, як хтось наближається, тріщить гілками й шарудить листям.

– Ти прийшла, – каже батько, – тебе тут ніхто не чекав.

– Тату, де ви?

– Ми всі біля тебе.

Піднімаю голову і бачу: на пагорбі стоїть увесь хутір і тихо гомонить. Чоловіки – хто в чорній од крові сорочці, хто з порваними жилами і розтерзаною плоттю. Голі жінки з розметаним волоссям, що затуляють обвугленими руками груди. Коні і корови з проваленими боками, обвислими нутрощами.

Мене охоплює жах, який не може вмістити одне людське тіло. Пронизує дикий біль.

– Кожен має збудувати свій дім, – каже батько. – І ніколи не питай себе, навіщо живеш на цій землі.

ЗМІСТ

Ковзанка для ластівки	3
Нічого не трапилось	9
Почують тебе сніги	14
Ненароджені	29
Полон	35
Фікус	40
Ветеринар	52
Острів Марфа	59
П'ятниця, чотирнадцяте	72
Зламана антилопа	82
Кричав потяг у ніч	87
Кіт на пагорбі	90
Гніздо ремеза	98
Натинка	105
Нехворощ. <i>Повість</i>	110

Літературно-художнє видання

ПОНОМАРЕНКО Любов Петрівна

НЕХВОРОЩ

Новели та повість

Видання друге

За редакцією автора

Художньо-технічний редактор Г. П. Грибан

Коректор Л. М. Калашник

Комп'ютерна верстка Є. Г. Прокопенка

Мова українська

Підписано до друку 4.05.15. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Ум. друк. арк. 11,2. Ум. фарб.-відб. 11,6.

Обл.-вид. арк. 10,2. Тираж 1000 пр. Вид. № 41.

Видавець: ПП «Дивосвіт».

36014, Полтава, вул. Соборності, 37, оф. 25.

Тел. (0532) 50-27-76.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 866 від 22.03.02.